

GO ITHUTA GO BALA SEHLOPHENG
SA MOTHEO:

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

GO ITHUTA GO BALA SEHLOPHENG SA MOTHEO: SEPEDI

Ditebogo

Re rata go leboga batho ka moka bao ba tšerego karolo gore pukutšhomo ye e be gona, bangwadi, bafetoledi, balaodi, bahlahli le barulaganyi. Re leboge mohlahli wa rena **Chintha Maharaj**, thekgo yeo a re filego yona go dira gore pukutšhomo ye e lebege ebile e be ya maleba. Ditumišo di išwe go bafetoledi ba rena e leng: **Keleman Sabina Mbokane, Makabulane Sam Mashabela, Ramadimetja Maria Monama, Ramokone Elizabeth Rammala, Mmaphuti Eunice Molaudi** le **Emmah Mashishi**. Re tumiše kudu bangwadi, balaodi le barulaganyi ba pukutšhomo ye, e lego **Elizabteh Sodi Sibiya** le **Moshala Charlotte Galane**. Re leboga maele a sesi **Cathrine Ngwane**, ka tsebo ya gagwe yeo a re thušitšego ka yona go beakanya mananeo a ditlhaka le medumo tša Sepedi. Re sa lebale go leboga barulaganyi ba rena ba DBE, bao ba dirilego gore pukutšhomo e lebege. Re tshepa gore barutiši ba rena ba tla rata le go šomiša pukutšhomo ye go godiša tsebo le dithuto tša go bala ka Sepedi go barutwana ba Afrika Borwa.

Thobela!

KAROLO 1: KAKARETŠO YA PUKUTŠHOMO YA MORUTIŠI	4
1.1 Matseno le boteng	4
1.2 Morero wa pukutšhomo	4
1.3 Dikokwana tša go hlahla pukutšhomo ya morutiši	5
1.3.1 Kokwana ya 1: Go na le tswalano magareng ga Leleme la Gae le go ithuta Go bala le Go Ngwala.....	5
1.3.2 Kokwana ya 2: Polelo e a hwetšwa, go bala go a rutwa.....	6
1.3.3 Kokwana ya 3: Kamano ka bophara e bohlokwa.....	6
1.4 Dikarolwana tša Go Bala	6
1.4.1 Pileletšo ya Medumo le Mantšu.....	7
1.4.2 Kwešišo	8
1.4.3 Maikutlo a Mmadi	8
1.5 Go itiragalela ga Pileletšo ya Medumo le Mantšu	8
1.5.1 Go itiragalela	8
1.5.2 Lebelo	9
1.6 Bohlokwa bja motheo wa go bala	9
1.7 Mekgwa ya go ruta go bala ka Sepedi.....	10
1.7.1 Dibopego tše di kgethegilego le sebopego sa Mongwalo wa polelo	10
KAROLO 2: GO RUTA GO BALA KA SEPEDI GO MEPHATO YA FASE - KAKARETŠO YA DIKAROLO TŠA GO BALA.....	12
2.1 Pileletšo ya Medumo le Mantšu	12
2.1.1 Medumotlhaka: Ditumanoši tša Sepedi	12
2.1.2 Medumotlhaka: Ditumammogo tša Sepedi	13
2.1.3 Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi tša Mphato wa R - 3	14
2.1.4 Tlhahlo ya go ruta ditumatlhaka go bopa mantšu	15
2.1.5 Dikarolwana tša Pileletšo ya Medumo le Mantšu	17
2.2 Kwešišo.....	29
2.2.1 Dikarolwana tša Kwešišo	29
2.2.1 Kakaretšo ya mekgwa ya go bala ka kwešišo	48
2.3 Maikutlo a Mmadi	49
2.3.1 Dikarolwana tša Maikutlo a Mmadi	50
2.3.2 Leboo leo le lego kgahlanong le maikutlo a go bala.....	55
2.4 Re šomiša bjang Mekgwa ya Go bala?	57
2.4.1 Mekgwa ya go bala.....	57
2.5 Magato a tšweletšo ya go bala	64
2.5.1 Mmadi wa go bala pele ga nako legatong la mathomo la go bala.....	64

2.5.2 Mmadi wa mathomo	65
2.5.4 Babadi ba go bala ka thelelo	66
KAROLO 3: TSHEPEDIŠO YA LENANEO LA GO BALA KA PHAPOŠING	68
3.1 Mokgwa wa go ruta Go Bala le Go Ngwala ka Tekanelo ke eng (Balanced Literacy Approach?) 68	
3.2 Taolo ya phapoši.	72
3.2.1 Kabo ya nako ya Maleme	72
3.2.2 Tšhupadipaka.....	72
3.2.3 Kabo ya nako ya Go Bala le Go Ngwala go tšhupadipaka.....	72
3.2.4 Peakanyo le boitokišo bja morutiši	72
3.2.5 Lenaneo la tšatši ka tšatši.....	72
3.2.6 Taolo ya didirišwa tša go bala.....	73
3.2.7 Peakanyo ya ka phapošing	73
3.3 Mananeothuto a Dihlopha tša Motheo Mephatong ya R – 3	74
3.3.1 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa R.....	74
3.3.2 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 1	75
3.3.3 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 2	75
3.3.4 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 3	76
KAROLO YA 4: RE GODIŠA LE GO KGOTHAŠA BJANG SETŠO SA GO BALA?	77
4.1 4.1 Boemo bja phapoši	77
4.2 Barutiši.....	77
4.3 Hlogo ya sekolo le Sehlophataolo sa Sekolo (SMT).....	77
4.4 Go tšeakarolo ga batswadi le setšhaba	77
KHUTŠOFATŠO YA MAREO	79
TLHALOŠONTŠU	79
METHOPO YEO E DIRIŠITŠWEGO.....	85

KAROLO 1: KAKARETŠO YA PUKUTŠHOMO YA MORUTIŠI

Karolong ye, o tlile go ithuta ka ga mekgwa ya go ithuta go bala Sepedi le bohlokwa bja go ithuta go bala mephatong ya fase. Mekgwa yeo ke ye e latelago:

• Semelo le boteng bja go bala
• Dikarolwana tša go bala
• Dibopego tše di kgethegilego le Sebopego sa Mongwalo wa polelo ya Sepedi
• Tsela ya go ruta go bala ka Sepedi
• Dikokwana tša go hlahla go ruta go bala

1.1 Matseno le boteng

Tokelo ya go hwetša thuto ke ye nngwe ya ditokelo tša motheo wa ditokelo tša botho tše di hwetšwago ka go molaotseo wa Afrika Borwa wa 1996. Kgwekgwe ya thuto ke go thuša go tšweletša go bala ka thelelo le kwešišo. Le ge go le bjalo, bana ba ba ka bago ba dimilione tše 250 ga ba kgone go fihlelela bokgoni bja motheo bja go bala, go sa kgathaletšege gore seripagare sa bona se tsene sekolo mengwaga ye mene. Pego ye e lebantšwego go bokgoni bja go bala ba PIRLS e bontšha gore mo Afrika Borwa 78% tša bana ba mphato wa bone (4) ga ba kgone go bala ka kwešišo ka leleme leo ba lekotšwego ka lona. Dinyakišišo tše di tseneletšego tša dipelo, di šišiša namana tša mmele ge go lebeletšwe tša maleme a mangwe. Mohlala, 93% tša bana ba Mphato wa bone (4) ga ba kgone go bala ka leleme la Sepedi gomme 88% ga ba kgone go bala ka kwešišo ka IsiXhosa.

Go bala ke mokgwa wa go ithuta wo o nago le tlhalošo. Seo re se balago re swanetše go se bala ka kwešišo. Maikemišetšo magolo ka dikolong tša mephato ya fase ke go tšweletša bana ba go kgona go *ipalela*, ba kgone go bala ka *mokgwa wa maleba*, ka go *ela*, ka *kwešišo*, le go *laetša kgahlego* go seo se balwago. Go bala ga mathomo go swanetše go gatelelwa kudu Sehlopheng sa Motheo (R – 3) ebile ke maikarabelo a barutiši ba dihlopha tša motheo gore bana ba kgone go bala ka Leleme la Gae pele ba fetela dihlopheng tša godimo.

Pukutšhomo ye ya go bala Leleme la Gae la Sepedi e hlohleletšwa ke bohlatse bja dinyakišišo tše tharo: dinyakišišo ka go bala maleme a seAfrika ka Afrika Borwa, dinyakišišo ka go bala maleme a seAfrika ka dikarolong tše dingwe tša Afrika, dinyakišišo tše di dirilwego ke dinaga tša go ba le tšwelopele. Mokgwa wo o šomišitšwego ka gare ga pukutšhomo ye o hlohleletšwa ke bohlatse bja maleba bjo bo dirilwego ka go maleme a seAfrika le maemo dikolong tša khontinente ya Afrika.

Ga bjale, 78% tša barutwana ba Mphato wa bone (4) ga ba kgone go bala ka kwešišo ka Leleme la Gae. Pukutšhomo ye e leka go fetola seemo se ka go hlahla barutiši ka mokgwa wo ba ka rutago go bala ka šedi leleme la Sepedi ba tšweletša dikarolo tše tharo tša go bala.

1.2 Morero wa pukutšhomo

Morero mogolo wa pukutšhomo ya bo setšhaba ya go ruta go bala ka leleme ke go hlahlamola le go kaonafatša dikarolokgolo tše tharo tša go bala e lego: Pileletšo ya Medumo le Mantšu, Go Bala ka Kwešišo le Maikutlo a Mmadi tše di gatelelago go ruta go bala mephatong ya fase ka maleme a seAfrika. Maikemišetšo a

pukutšhomo ye ke go fahloša mabapi le kgolo ya mogopolo yeo e nyakwago ke bana go ithuta go bala le go ruta go bala ka phethagalo.

Pukutšhomo e tšweleditšwe ka mokgwa wo e tsebišago barutiši gore: **karolo ye nngwe le ye nngwe ke eng; bohlokwa ba tšona, di rutwa neng, di rutwa bjang, ke dithuša thuto di fe tše di tla go go šomišwa le go lemoga mafokodi** (bana ba go itemogela mathata dithutong) go dikarolwana ka moka.

Pukutšhomo ye ke karabo go ruteng go bala ka maleme a seAfrika morago ga go tseba gore ke polelo ya dikarolwana tša go kgomasetšwa tša go ba le Mongwalo wa molaleng, popopolelo ya go nona le popego ya maleme ao a fapanago le Seisimane.

Pukutšhomo e gatelela tšhomišo ya mekgwa ya go bala ye e fiwago ka mephatwaneng ya fase (Go Balela Godimo, Go Bala Mmogo, Go Bala ka Sehlopha, Go Bala ka Bobedi le Go Ipalela) le tše dingwe tša go re kgontšha bjalo ka: tsebo ya dikgokaganyo le theknolotši, dithuša thuto, bokgobapuku, tlhahlo le thekgo ya barutiši, go tšea karolo ga batswadi le setšhaba mo thutong ya bana.

Pukutšhomo ye e tsepelela go kgodišo ya go ruta go bala ka maleme a senyane a seAfrika.

1.3 Dikokwana tša go hlahla pukutšhomo ya morutiši

Go na le dikokwane **tše tharo tše bohlokwa tšeo re swanetšego go di latela ge re ruta go bala.**

1.3.1 Kokwana ya 1: Go na le tswalano magareng ga Leleme la Gae le go ithuta Go bala le Go Ngwala

Bokgoni bja polelo ya bomolomo le **tšweletšo ya go ithuta Go Bala le Go Ngwala di na le tswalano le kgokagano ka mekgwa ye mebedi:**

- (i) Bokgoni bja ngwana bja polelo ya bomolomo bo na le khuetšo e kgolo go ithuteng go bala ga ngwana.
- (ii) Bana ba tla sekolong ba na le tsebo yeo e fapanego ya go se lekane ya Leleme la Gae. Ngwana yo a tsebago polelo ya gae gabotse o ba le monyetla wa go kgona go ithuta go bala ga bonolo.
- (iii) Go bala dipuku go na le khuetšo e kgolo go bokgoni bja ngwana bja polelo. Ge bana ba bala dipuku ba kgona go oketša tlotlontšu, tsebo ya kakaretšo le go ithuta popopolelo. Se se direga ge ngwana a ithuta Leleme la Gae goba Lelemetlaleletšo la Pele.

Ke ka lebaka la eng se se le bohlokwa go barutiši ba sehlopha sa Motheo?

Le ge bana ba etla sekolong ba bolela leleme la bona la gae, barutiši ba swanetše ba ele šedi gore bokgoni bja bona bja polelo ga bo seemong seo se swanago. Ba bangwe ba šomiša semmotwana seo se fapanago le polelo ya semmušo yeo e šomišwago sekolong le ka dipukung tša Leleme la Gae. Tše dingwe tša dipolelo tša gae di fapana le polelo ya gae yeo e šomišwago sekolong.

Go bohlokwa gore morutiši wa Leleme la Gae a tšwele pele go thuša bana go aga bokgoni bja polelo ya gae, kudukudu tlotlontšu. Ge bana ba na le tlotlontšu yeo e oketšegilego, go ba bonolo go bona go tšwela pele ka bokgoni bja go bileletša medumo le mantšu (e.r.g. Go kwa medumo, go bala mantšu le go bala ka bomolomo ka

thelelo) le go bala dingwalwa ka kwešišo. Ge bana ba na le tlotlontšu yeo e oketšegilego, go ba bonolo kudu gore ba bale ka kwešišo

1.3.2 Kokwana ya 2: Polelo e a hwetšwa, go bala go a rutwa.

Go kgona go bala ga go mo popong ya motho go swana le polelo ya molomo. Bana ba na le bokgoni bja go bolela ka tlhago eupša bokgoni bja go bala bo tla fela ka mokgwa wa go rutwa. Bokgoni bja bana bja go bala bo ithekgile godimo ga mokgwa wo ba rutilwego ka wona go bala le dibaka tšeo ba di fiwago tša go bala tšatši ka tšatši le phihlelelo ya bona ya dipuku.

Ke ka lebaka la eng se se le bohlokwa go barutiši ba sehlopha sa Motheo?

Ba bangwe ba barutiši ba tshepha gore ge bana ba kgona go bolela Leleme la Gae go ra gore ba kgona le go bala ka Leleme la Gae. Ga se ka tsela yeo monagano wa motho o šomago ka gona. Barutiši ba swanetše go ruta bana go bala le go ba fa menyetla ye mentši ya go bala gore ba kgone go ba le bokgoni bja go bala.

Go la Afrika Borwa, bontši bja bana ka Mephatong ya motheo ke sehlopha sa bana ba 40 goba go feta ka phapošing. Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo (SEPHOLEKE) sa Afrika Borwa se hlagiša magato ao a ka šomišwago go ruta bana ba go bala e sa le ka pela.

1.3.3 Kokwana ya 3: Kamano ka bophara e bohlokwa

Mehuta ya polelo yeo ngwana a hlakanago le yona gae le ka phapošing di na le seabe se segolo go ithuteng ga gagwe Polelo, Go Bala le Go Ngwala.

Le ge bana ka moka ba hwetša motheo wa polelo ya gae ka tlhago, dinyakišišo di laetša gore bokalo le boleng bja polelo tšeo ngwana a utullelwago tšona ka gae, mo setšhabeng le sekolong di huetša bokgoni bja bona bja polelo le go bala.

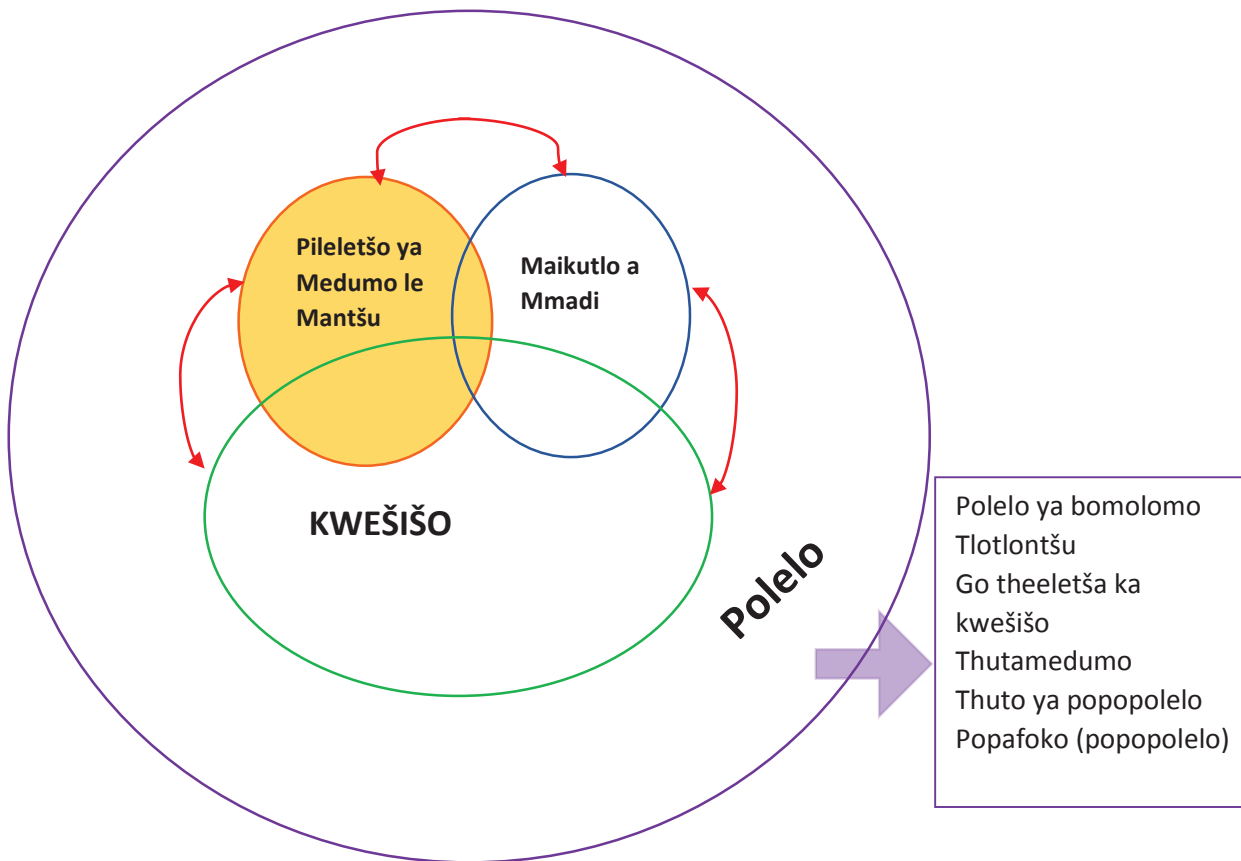
Bana bao ba tšwago malapeng ao go se nago dipuku (ebile batswadi ba sa ba balele) le bana bao ba tšwago malapeng ao go bolelwago maleme a go fapana ba hloka nako ye ntši ya go ithuta go bala Leleme la Gae ka ge ba se na tlotlontšu yeo e lekanego.

Ke ka lebaka la eng se se le bohlokwa go barutiši ba Sehlopha sa Motheo?

Bana ba bantši ba tšwa magaeng ao a fapanego go ya ka maemo a tša leago le ekonomi. Ba tla sekolong ba se na tsebo ye e lekanego ya polelo le go ithuta Go Bala le Go Ngwala. Barutiši ba swanetše go fa bana menyetla ye mentši ya go kgona go ka ithuta polelo le go bala le Go Ngwala, mohl. Ba be le sekhutlwana sa dipuku tša go bala le dipukuntšu (Sepedi le Sejahlapa). Ngwaga ka ngwaga, tekanyetšo ya dithušathuto e ka šomišetšwa go kokotletša dipuku sekolong le ka phapošing.

1.4 Dikarolwana tša Go Bala

Pukutšhomo ye e tšweletša dikarolwana tše tharo tša Go Bala, elego: **Piletšo ya Medumo le Mantšu, Kwešišo le Maikutlo a Mmadi**. Ka moka di tšea karolo ya bohlokwa go baleng ka mekgwa ya go fapana. **Sebopego sa 1** se se latelago, se re laetša dikarolwana tša go bala:

Sebopego sa 1: Dikarolwana tša go bala tše di logagantšwego polelong

Bokgoni bja polelo ke mokgwa woo re kgonago go bolela le ka moo re kwešišago polelo ka tshwanelo ebile ke motheo wa go bala. Go polelo ye nngwe le ye nngwe ye re e balago re swanetše go ba le boemo bja bokgoni ka gare ga polelo yeo. Bokgoni bja polelo bo huetša ga bonolo mokgwa wo re ithutago Go Bala le Go Ngwala polelo yeo. Se se akaretša Leleme la Gae le Lelemetlaleletšo la Pele.

Go Bala go logagantšwe kudu ka gare ga polelo. **Bokgoni bja polelo** bo akaretša tsebo ya mantšu (tlotlontšu), go ikamanya le thutamedumo, popopolelo le sebopego sa polelo (e.r.g thutapolelo). Bo tšwelela ka gare ga kwešišo ya bomolomo le go kgonaga go bolela. Go Bala le Go Ngwala go ba bonolo go bana bao ba nago le bokgoni bja polelo (kudu ge ba na le barutiši ba mmakgonthe ba go ba ruta gabotse).

Bana bao ba palelwago ke Go Bala le Go Ngwala (le ge ba na le barutiši ba go ba le bokgoni) ba fela ba e ba le bothata ka mabokgoni a polelo ya Leleme la Gae. Barutiši ba swanetše go thekga bana bao le go netefatša gore ba hwetša sebaka sa go itlwaetša mabokgoni a Go Bala le Go Ngwala ga mathomo.

1.4.1 Pileletšo ya Medumo le Mantšu

Pileletšo ya Medumo le Mantšu ke tsebo ya gore medumo e emelwa ke ditlhaka mo go ngwaleng le go šomiša tsebo yeo go bala mantšu ao a ngwadilwego. Go bohlokwa go ruta bana go bileletša medumo le mantšu ba sa le mephatong ya motheo (e.r.g. Mphato wa 1) gore ba be le bokgoni bja go bala mantšu ao a ngwadilwego. Ka ntle le bokgoni bja go bileletša medumo le mantšu, barutwana ba ka se kgone go ba le kwešišo yeo e ba thušago gore ba kgone go bala ka thelelo ntle le thušo. Le ge go le bjalo, pileletšo ya medumo ga se go bala, eupša ke karolwana ya go bala. Pileletšo ya Medumo le Mantšu e kgontšha go bala eupša ga se sephetho sa go bala.

1.4.2 Kwešišo

Kwešišo ke sephetho sa maikemišetšo a go bala – seo re se balago re swanetše gore re se kwešiše. Go na le ditshepetšo le mabokgoni a mantši ao a tšeago karolo mo go baleng ka kwešišo. Ditshepetšo le mabokgoni a go swana le tsebo ya polelo, tlotlontšu, bokgoni bja go nagana le maano.

1.4.3 Maikutlo a Mmadi

Maikutlo a Mmadi a nyalelana le maikutlo, boitshwaro le tlhohleletšo ka nako ye nngwe re sa lemoge gore seo se ka ba se se botse, se sebe goba sa magareng. Ge bana ba ithuta go bala ga bonolo le ka pejana ba ikwa ba na le kgahlego le mafolofolo ka mabokgoni a bona a go bala. Seo se ba dira gore ba nyake go bala le go feta. Go bala le go fetiša go kaonafatša mabokgoni a bona a Pileletšo ya Medumo le Mantšu le kwešišo gomme ka tsela yeo tlotlontšu ya bona e a gola. Dikarolwana tše tše tharo tša go bala, di tla tlhalošwa ka botlalo karolong ya bobedi ya pukutšhomo ye.

1.5 Go itiragalela ga Pileletšo ya Medumo le Mantšu

Lekala la bohlokwa la bokgoni bja go bileletša medumo le mantšu le swanetše go dirwa ka bokgwari le ka pejana.

1.5.1 Go itiragalela

Go **itiragalela** ke phihlelelo ya nepagalo le lebelo la Pileletšo ya Medumo le Mantšu (bokgoni bja go tšweletša polelo ya go ngwalwa ntle ga go gopodišiša). Ge re tšweletša dilo ka megopolong ya rena ntle le go gopodišiša re re di a itiragalela. Go itiragalela go ka kgonagala morago ga makga a mmalwa a go itlwaetša go bileletša medumo le mantšu. Go itiragalela mo go baleng go kgonega ge bana ba na le tsebo ya medumo yeo ditlhaka di e emelago (tsebo ya tswalano ya tlhaka le modumo).

Polelo ya leleme la Sepedi e na le mantšu a mantši a matelele ao bana ba swanetšego go kgona go a bala ka bokgwari le ka pejana, mohl. ngwanenyana, ka moo mmadi o swanetše go tseba phapano magareng ga **-wa** le **-ya** tša mo gare go tšweletša lentšu la go kwagala.

Ge bana ba thoma go ithuta ditlhaka le medumo ya tšona le go di hlakantšha go bopa mantšu, tshepetšo ya gona e a nanya ebile šedi ya ngwana e tšewa ke go bileletša ditlhaka le go hlama dibopego tša lentšu ka kgopolong. Ga nnyane, ga nnyane kgopolo ya ngwana e a boya, tshepedišo ya kaonafala morago ga go itlwaetša go balela godimo; tshepedišo e ba ka mokgwa wa go itiragalela. Mogopolo o a lokologa gomme mmadi o holofela kgwekgwe ya taba. Mabokgoni a go bileletša medumo le mantšu a swanetše go diragatšwa ka mehla go dira gore bana ba kgone go tšweletša bokgoni bja go itiragalela.

1.5.2 Lebelo

Lebelo le bohlokwa ge re dira Pileletšo ya Medumo le Mantšu. Go boima go bana go bala ka kwešišo ge eba Pileletšo ya Medumo le Mantšu ga e kgone go itiragalela. Teko ye nngwe le ye nngwe yeo e šomišago nako yeo e beilwego (go swana le go bala sengwalwa ka motsotso o tee) bjalo ka diteko tša EGRA (medumotlhaka, go bala mantšu a tlwaelo le go bala temana ka kwešišo) di lekola go itiragalela (automaticity). Go na le ditekanyetšo tša go fapana tša go bala go ya ka mephato yeo e fapanego le maleme ao a fapanego. Go bohlokwa go ela hloko gore ditekatekanyetšo di laolwa ke dibopego tše dikgethegilego tša leleme le lengwe le le lengwe (orthographies). Ditekatekanyetšo tša leleme le lengwe, di ka se šomišetšwe leleme le lengwe, mohlala, IsiNdebele. Ditekanyetšo di fapana go ya ka dipolelo. Mohlala, mafelelong a Mphato wa 1 bana ba swanetše go kgona go bala mantšu a 20 ka motsotso ka Leleme la Gae la Sepedi. Ge morutwana a bala mantšu a ka fase ga 20 ka motsotso mafelelong a Mphato wa 1 ke taetšo ya gore ngwana ga se a fihlelela go bala ka go itiragalela. Eupša ge ngwana a ka bala mantšu a 18 gabotse ka motsotso ke sešupo sa gore ngwana o fihleletše maemo a itšego a go itiragalela ka go bala ka leleme la Sepedi.

Ge mafelelong a Mphato wa 1 ngwana a ka kgona go bala fela mantšu a 8 gabotse ka fase ga motsotso ka Sepedi, se e tla ba sešupo sa gore ngwana o nyaka thušo yeo e okeditšwego ya go bala ka thelelo.

Go bohlokwa go gatelela gore le ge pileletšo ya medumo e le bohlokwa ge re ithuta go bala ka kwešišo, yona e le noši ga se ya lekanela. Ka mantšu a mangwe go kgona go bileletša mantšu mo sengwalweng seo ga se sešupo sa gore ngwana o kwešiša seo a se balago. Go bala ka kwešišo ke seo go bala go se bolelago, ka gona re ka thuša bana go ba babadi ba mmakgonthe ka go ba ruta tlotlontšu le mekgwa yeo e ka ba thušago gore ba kwešiše sengwalwa gabotse.

1.6 Bohlokwa bja motheo wa go bala

Go bohlokwa gore bana ba thome gabotse go ithuta Go Bala le Go Ngwala. Mafokodi a go ithuta go bala le Go Ngwala mephatong ya fase a ka fetogela go ba mafokodi a magolo ao a ka tlogo fetogela go ba a magologolo ge a sa lokišiwwe. Ge mafokodi a šetše a tseneletše kudu go tla ba boima go ntšha bana mafokoding ao.

Go bohlokwa gore barutiši ba mephato ya fase ba ele hloko e sa le ka pela gore ba tle ba kgone go thuša bana gore ba tle ba kgone Go Bala le Go Ngwala.

Go na le mabaka a mararo a motheo a go thuša go ruta go bala ka Sepedi Leleme la Gae mephatong ya fase.

- *Ka moo bana ba balago ka gona ge ba le mphatong wa boraro go laetša ka fao bana ba tla balago ka gona mephatong ya godimo. Bana bao ba balago gabotse mphatong wa boraro ba na le sebaka se se botse sa go bala gabotse mephatong ya godimo. Bana bao ba nago le bofokodi bja go bala mphatong wa boraro ba tla tšwela pele ba na le bothata bja go bala ge go se na motho yo a ba thušago.*
- *Bana bao ba palelwago ke go bala mephatong ya fase ba ka se kgone go ithuta go bala ka bo bona mephatong ya magareng. Bana bao ba tla tšwela pele go šalela morago ka gore mephatong ya magareng šedi e fiwa dithuto tše dingwe. Ka gona bana ba šomiša go bala bjalo ka sebetša sa go ithuta. Ba balela go ithuta.*
- *Mafokodi a go bala a swanetše go fiwa šedi a be a lokišiwwe mephatong ya fase, gore bana ba se fetele mephatong ya magareng ba sa na le mafokodi ao. Lebaka e le gore ga se ba rutwa mekgwa ya maleba*

ya go bala mephatong ya fase. Bana bao ba nago le bothata bja go bala go na le kgonagalo e kgolo ya gore ba tlogele sekolo mephatong ya gare goba ya godimo.

Go bohlokwa gore bokgoni bja go bala ka Leleme la Gae bo tšweletšwe mengwageng ya fase. Barutiši ba swanetše go ela hloko dikarolo ka moka tša go bala go netefatša gore dikarolo ka moka di tšweletšwa gabotse barutwaneng.

1.7 Mekgwa ya go ruta go bala ka Sepedi

Sepedi ke polelo ye e kgethegilego. Se na le diboepogo tše di kgethegilego le tša Go Ngwala polelo tše di emelago medumo ya polelo. Polelo ya Sepedi e hlamilwe ka medumo le ditlhaka tše di emelago medumo yeo. Go na le medumo le ditlhaka tše dingwe tša Sepedi (mohl. **d, f, h, k, l, m, n, s**) tše di swanago le tša dipolelo tše dingwe, efela go na le medumo ye mengwe yeo e kgethegilego polelong ya Sepedi (mohl. **‘š’**). Sepedi se na le ditlhaka tše masomepeditee (21). Go na le ditumanoši tše hlano (5), le ditumammogo tše lesometshela (16) go sa akaretšwe modumo wa **‘š’**. Re na le medumo ya ditumanoši e šupa (7) go akaretšwa **ô** le **ê**. Ka Sepedi ga re na ditlhaka tše latelago, **c, q, v, x le z**, eupša ge re di šomiša e ba maadingwa go leleme la Sepedi.

Pileletšo ya Medumo le Mantšu e bohlokwa go leleme la Sepedi. Ke ka lebaka la gore leleme la Sepedi le na le sebopego sa mokgwa wa polelo wo o lego molaleng (mokgwa wa Go Ngwala); Se se ra gore tlhaka goba ditlhaka tše di kopantšwego di kgona go emela modumo o tee, mohlala: tumanoši /**e**/ mo go **ela**; tumammogo **ee** sebakeng sa modumo o tee wa /**e**/ mo go **leeba**.

Go ruta Pileletšo ya Medumo le Mantšu ka polelo ya Sepedi go bonolo ka gore ga se ya hlakahlakana go swana le ya Seisemane mo go nago le diphetogopphetogo. Mathomong go bala go be go rutwa ka go šomiša mekgwa ya go bala ya Seisemane, eupša se ga se šome. Go ruta Pileletšo ya Medumo le Mantšu ka leleme la Sepedi go bonolo ka moo bana ba bantši ba swanetše go kgona seo mafelelong a Mphato wa 1.

Leleme la Sepedi ga se la raragana, lentšu le bitšwa thwii. Sepedi ke leleme la go šomiša mantšu a go ba le dihlogwana le meselana mo kutung. Leleme la Sepedi le na le mantšu a mateletšana ge go bapetšwa le leleme la Seisemane. Lefoko la Sepedi ga se la kgomagana go swana le la maleme a Nguni.

1.7.1 Diboepogo tše di kgethegilego le sebopego sa Mongwalo wa polelo

Sebopego sa 2 se re laetša diboepogo tše di kgethegilego le diboepogo tša Mongwalo wa Sepedi.

Mareo	Mehlala	
Ditumanoši	Ditumanoši	a, e, i, o, u
	Dika- tumanoši	w, y
	Medumo ye e kgethegilego	ô, ê,
	Ditumanoši-pedi	aa, ae, ai, ao, au, ee, ea, ei, eo, eu, oo, oa, oe, oi, ou, ui, ii, ia, ie, io
Ditumammogo	b, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t,	
Tumammogo ye e kgethegilego	š	
Ditumammogo tswakanywa	tl-, ny-, mp-, nt-, gw-	
Dinoko tša ditumammogo	mm, nn, ll, ny, ng	

Maswaodikga		Re šomiša maswaodikga a a latelago: ., ‘ ! ; “ “
Bong (re šomiša lentšu le lefsa mola a mangwe a diragatšwa ke meselana)		monna-mosadi, mošemane-mosetsana, phokopuditshadi, mokoko-sethole, kgoši-kgošigadi,
Nyenyefatšo (re šomiša lentšu le lefsa mola a mangwe a diragatšwa ke meselana)		kgomo-namane, nku-kwana, kgogo-letsuane, pudi-putšana, kolobe - kolobjana
Dinoko		bo-na, lo-na, ro-na, e-ng, se-ng, te-ng
Mašala (ga re na bong)		ke, a, o, rona, wena, lona,
Ditumammogo pedi-hlano (2-5)		ts-, ng-, tšh, tlh, tlhw, tshw
Sebopego sa mantšu	Dipaterone tša ditlhaka – VCV/CVCV	aga, ela, ila, opa, uta, bopa, bula, rata, dira
	Meselana (-ng)	sekolo – sekolong, thaba – thabeng, tafola – tafoleng
	Bontši (dihlogwana)	kgomo – dikgomo, mpša – dimpša,
Thuto ya popopolelo (ditumatlhaka le dinoko) – mantšu ke a matelele		mo-la-la-tla-di, mo-ruti-ši, di-phoo-fo-lo, modula-setulo, mo-swara-marapo,
Mahlaodi – a tšwelela morago ga maina		kobo e botse, koloi e tšhweu
Mahlathi (felo, nako, mokgwa, mmala)		thabeng, mosegare, kudu, khulong
Mabaka – lebjale, lefitile le letlago		opela, opetše, ke tla opela
Makopanyi		gomme, eupša, ebile, ka gore, ka gobane, le, ka fao
Mašupi	Mantšu a go ikemela	godimo, fase, kgaufsi, thoko, morago
	Meselana	tafoleng, thabeng, lapeng, sekolong
Mebolelwana	Dingwalwaswana	nama, lema, pele, fihla, ela, thaba noka, nôka
	Mahlalošetšagotee	bapala – raloka, kuane – mongatse,
	Ditumaswana	
Magoro a maina	Ge re bolela ka botee le bontši	Mo Mo Le Se N Bo Go Ba Me Ma Di Di Ma
Bontši	Bo lalolwa ke magoro a maina	motho – batho, morogo – merogo, lerapo – marapo, selepe – dilepe, nku – dinku, bogobe – magobe,
Madiri (mehuta e mentši ya madiri- mohl. mantiri, maitiri, madiredi, madirela, bj.bj.)		opela, ruta, sepela, lema opelela, ikopelela, nkopelela, bj.bj.
Maina (maina a go tlwaelega, a maleba, a dihlopha, mainakgopolo le mašala.)		tafola, setulo, morutiši, barutwana, molemi, moruti, moreti, mmadi, kgokgo, nono, mmoma, yena, wena, tšona, bona, nna, bj.bj.
Mantšu a go tšwelela kgafetšafetša		bana, kua, godimo, tša, lena, bona, di, o, le, sa, ka gore, bj.bj.

Sebopego sa 2: Dibopego tše di kgethegilego le dibopego tša Mongwalo wa Sepedi

KAROLO 2: GO RUTA GO BALA KA SEPEDI GO MEPHATO YA FASE - KAKARETŠO YA DIKAROLO TŠA GO BALA

Karolo ye e hlaloša le go hlagoša dikarolwana tše tharo tša go bala elego 2.1 Pileletšo ya Medumo le Mantšu, 2.2 Kwešišo le 2.3 Maikutlo a mmadi. E akaretša le tshwantšhišo ya lenaneo la thuta medumo ya Sepedi le go hlaloša mabokgoni le mekgwa ya tekakwešišo.

Dikarolwana tše tharo tša Go Bala

Go na le dikarolwana tše tharo tša go ithuta go bala. Dikarolwana tše di tla hlalošwa ka botlalo ka fase

Sebopegong sa 3. Tšona di re thuša go ruta bana go bala gape le go bona gore ba kwešiša seo ba se badilego.

Sebopego sa 3. Taekramo ya go laetša dikarolwana tše tharo tša Go Bala

Karolwana ya 2.1 e tsepeletše go Go Bala ka Pileletšo ya Medumo le Mantšu

- Dikarolo tša go bala ke dife?
- Go reng e le bohlokwa?
- E rutwa bjang?
- E rutwa neng?
- E hlahlobjwa bjang?
- O bona bjang mako?

2.1 Pileletšo ya Medumo le Mantšu

Pileletšo ya Medumo le Mantšu ke tsebo ya gore medumo e emelwa ke ditlhaka mo go ngwaleng le go šomiša tsebo yeo go bala mantšu ao a ngwadilwego. Pileletšo ya Medumo le Mantšu ke motheo wa go bala: kwešišo e ka se be gona ka ntle le Pileletšo ya Medumo le Mantšu. Go tseba Pileletšo ya Medumo le Mantšu ga se tsebo ya kwešišo ya go bala, le ge barutwana ba kgona Pileletšo ya Medumo le Mantšu ba sa hloka bokgoni (polelo le mabokgoni a go nagana le mekgwa ya go bala) bjo bongwe go kwešiša seo ba se balago. Babadi ba go ba le bokgoni ba lemoga Pileletšo ya Medumo le Mantšu ka pela le ka nepagalo go ya ka mengwaga goba mephato ya bona. Karolong ye re tlo tsepelela go dikarolwana tše di thušago Pileletšo ya Medumo le Mantšu.

Ka baka la lenaneo la Go Ngwala ditlhaka leo e lego kemedi ya boemo bja modumo, go bohlokwa gore barutiši ba lemoge medumo polelong ya bona le ka moo ditlhaka di emelago medumo ka gona.

Diboepo tše di latelago di laetša lenaneo la ditumanoši le ditumammogo tša Sepedi.

2.1.1 Medumotlhaka: Ditumanoši tša Sepedi

Ka Sepedi re na le ditumanoši tše hlano efela re na le medumo ya ditumanoši e šupa. Ditlhaka 'e' le 'o' di na le medumo ya pele le ya morago, le ya magareng le ya fase. Medumo ye e swanetše go rutwa go ya ka kamano ya yona; mohlala: noka (meetse) le nōka (setho sa mmele), lema (tšhemo) le lēma (mokgwa). **Sebopego sa 4** se re laetša medumo ya ditumanoši:

	Pele	Magareng	Morago
Godimo	i		u
Magareng	e		o
Fase	ê	a	ô

Sebopego sa 4: Ditumanoši tša Sepedi

2.1.2 Medumotlhaka: Ditumammogo tša Sepedi

Ka Sepedi re na le ditumammogo tša go fapafapana go ya ka medumo le go kopanywa ga ditlhaka. Go na le ditumammogo, ditumammogopedi, ditumammogotharo, ditumammogonne le ditumammogohlano. Gape go na le gape ditlhakatswakanywa le ditlhakatswakanywa tše di kgethegilego le maadingwa. Ditlhakatswakanywa tše di kgethegilego 'm, n, l, r' di balwa bjalo ka dinoko ge di kopantšwe, mohlala: mma- m+ma, nku -n+ku.

Sebopego sa 5 se re laetša medumo ya ditumammogo:

tumammogo	tumammogo pedi	ditlhakatswa kanywa	ditlhakatswa kanywa tše kgethegilego	tumammogo tharo	tumammogo nne	tumammogo hlano	Maadingwa
n	ny ng	nk nt nw	ntl nts ntš nkg nth nkw ntw	ngw nyw	ntsh ntšh ntlw ntsw nthw ntšw nngw nkgw ntlh	ntshw ntlhw	
b	bj						
l		lw					
m		my mp,	mps mph mpš		mpsh mpšh		
t	th tl ts tw			tš tlw tlh thw tsw tsh	tshw tšhw tlhw tšw tšh		
s	š	sw		šw			st- statamente
p	ph			psh	pšh		pr-profense praefete projeke
k	kh kg	kw		khw kgw			
g		gw					
r		rw					
y							
f	fs	fš					
d							
h	hl	hw		hlw			
j							
w							

							c -Coke
							q - Queenstown
							z - Zulu
							v – vuvuzela, Venda
							x- x-ray

tumanoši- pedi				
aa- maano, baagi,	ae- mae, molaetša	ai – maina, maitišo	ao- maoto, kgaoga	au – tau, mogau
ee- lee, meepo	ea – meago, seatla	ei – leino, leina	eo – leoto, seolo	eu – leuba, peu
ii- tiiša, bodiidi	ia- diaparo, diatla	ie- dienywa, dieta	io – tšhiololo, pshio	
oo- mooki, mookola	oa- moagi, moapei	oe- moeng, moepo	oi – boima, koloi, moila	ou – mouta, pounama
		ui- seruiwa,		
dinoko tša ditumammogo				
nn	nna, banna	nnang	nnete	
mm	mma, mmele	mmoto	mmogo	
ll	lla, sello	bollo		

Sebopego sa 5: Ditumammogo tša Sepedi

2.1.3 Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi tša Mphato wa R - 3

Lenaneo le beakantšwe go tloga go mphato wa R -3. Le akaretša dikotara ka moka tša ngwaga, ditumatlhaka di ripagantšwe go ya ka dibeke. Lenaneo le beakantšwe go tloga go ditumatlhaka tše bonolo go ya go tše di hlakanego. Diboepo tša 6-9 di re laetša mananeo a go ruta ditumatlhaka tša Sepedi go Mephato ya R-3:

LENANEO LA GO RUTA DITUMATLHAKA – MPHATO WA R

BEKE	KOTARA YA 1	KOTARA YA 2	KOTARA YA 3	KOTARA YA 4
1			g	y
2		m	n	w
3	a	j	s	h
4	n	p	f	m
5	b	k	e	r
6	l	o	u	i
7	i	a	t	o
8	r	d	y	k
9	f	s	u	s
10	e	b	m	l

Sebopego sa 6: Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi Mphato wa R

LENANEO LA GO RUTA DITUMATLHAKA – MPHATO WA 1

BEKE	KOTARA YA 1	KOTARA YA 2	KOTARA YA 3	KOTARA YA 4
1	medumo ya tikologo	poeletšo	poeletšo	poeletšo
2	medumo ya tikologo	u y	th tl	ee
3	e a	f d	kh ph	ii
4	n b	h j	mm nn	bj

5	o l	w š	rw lw	mp
6	i m	ts tš	gw sw	nk
7	t s	ng hl	kw hw	nt
8	p k	ny kg	aa	poeletšo
9	g r	poeletšo	oo	poeletšo
10	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo

Sebopego sa 7: Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi Mphato wa 1

LENANEO LA GO RUTA DITUMATLHAKA – MPHATO WA 2

BEKE	KOTARA YA 1	KOTARA YA 2	KOTARA YA 3	KOTARA YA 4
1	Poeletšo	Poeletšo	Poeletšo	Poeletšo
2	n, b, l	ny hl	mp nt	fs fš
3	m, t, s	kg th	ngw tsw	hlw šw
4	p, k, g	kh tl	tšw tlh	nts ntš
5	r, y, f	mm nn	kgw tšh	ntl nk
6	d, h, j	gw lw	khw tsh	nth nkg
7	š w, tš	rw swl	tlw thw	ntlw
8	ts ng	kw hw	psh pšh	poeletšo
9	ngw	bj ph	mpš nyw	poeletšo
10	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo

Sebopego sa 8: Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi Mphato wa 2

LENANEO LA GO RUTA DITUMATLHAKA – MPHATO WA 3

BEKE	KOTARA YA 1	KOTARA YA 2	KOTARA YA 3	KOTARA YA 4
1	poeletšo	poeletšo	poeletšo	poeletšo
2	ny hl	mp nt	fs fš	tshw tšhw
3	kg th	ngw tsw	hlw šw	mpsh mpšh
4	kh tl	tšw tlh	nts ntš	ntsh ntšh
5	mm nn	kgw tšh	ntl nk	ntsw ntšw
6	gw lw	khw tsh	nth nkg	nkgw ntlh
7	rw swl	tlw thw	ntlw	nthw ntlw
8	kw hw	psh pšh	nngw tlhw	ntlhw ntshw
9	bj ph	mpš nyw	poeletšo	poeletšo
10	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo	Poeletšo/ teko/ pego ya dipoelo

Sebopego sa 9: Lenaneo la ditumatlhaka tša Sepedi Mphato wa 3

2.1.4 Tlhahlo ya go ruta ditumatlhaka go bopa mantšu

A ke magato ao a šišintšwego go ruta Ditumatlhaka ka maleme a seAfrika.

- Ditumanoši le ditumammogo:** Mphatong wa 1, ruta barutwana tumanoši e tee le tumammogo e tee ka beke. Maikemišetšo e le gore barutwana ba kwešiše medumo gore ba tle ba bope mantšu ka ditumanoši le ditumammogo tšeo ba ithutilego tšona. Direla tumanoši le tumammogo ye nngwe le ye nngwe yeo o e rutilego karata. Go tloga mathomong, kopanya ditumanoši le ditumammogo le Go Bala le Go Ngwala. Barutwana ba swanetše go ba le bokgoni bja go hlatha, ba bolele modumo woo o emetšwego ke tlhaka, ba ngwale tlhaka yeo.

Netefatša gore barutwana ba kgona go aroganya ditumanoši le ditumammogo le medumo yeo di e emetšwego ka pejana le ka nepagalo ka mokgwa wo mongwe le wo mongwe wo o di beakantšego ka gona. Ba swanetše go kgona go:

- (i) bolela modumo ge o ba bontšha tlhaka ye e o emetšego.
- (ii) ngwala tlhaka ge o bolela modumo.

Ye e swanetše go ba tsebo ya molaleng- se se ra gore bana ba swanetše go lemoga, ba bolele goba ba ngwale tswalano ya tlhaka le modumo ka pejana le ka nepagalo, ka ntle le go tšea nako e telele ba nagana ka yona.

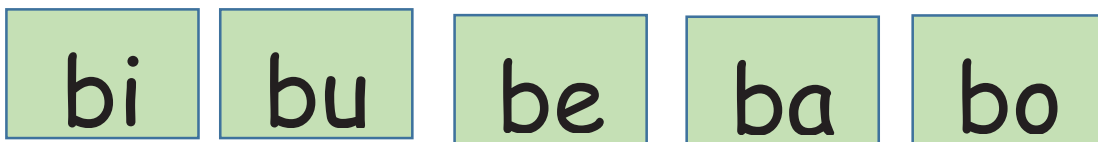

2. Tlhagiša ditumammogo tše 10 tša tlwaelo, tše pedi ka beke. Barutwana ba swanetše go ba le bokgoni bja go hlatha, ba bolele modumo woo o emetšwego ke tlhaka, ba ngwale tlhaka yeo. Ba fe sebaka sa go itlwaetša go ngwala ditlhaka, ba bolela modumo ya tšona ge ba le gare ba ngwala. Medumo ye 10 ya Sepedi ya tlwaelo ke: **n, b, l, m, t, s, p, k, g, r**

3. **Tswakanya ditlhaka go dira dinoko:** Ruta barutwana gore ba ka hlakanya bjang tumammogo le tumanoši, ba šomiša karata ya tumanoši morago ga ya tumammogo, mohl. $b+a=ba$; $b+e=be$, $b+i=bi$, $bj.bj$.

4. **Go itlwaetša go lemoga dinoko:** Dira dikarata tša dinoko tšeo di emelago ditumanoši le ditumammogo tša go fapana.

Di laetše go ya ka ditatelano tša go fapana gore bana ba se kgone go tseba tatelano ka hlogo eupša ba gapeletšege go bileletša dinoko ka mo di tšwelelago ka gona.

O swanetše go bolela dinoko go ya ka phapano ya tatelano ya tšona gomme bana ba di ngwale fase go ya ka ge o di bolela.

Bana ba swanetše go ba le tsebo ya go dira mošomo ka nepagalo le ka pejana ntle le go nagana kudu ka mošomo woo ba o dirago.

5. **Go tswakanya dinoko gore di bope mantšu:** šomiša dikarata tša ditlhaka le dinoko tša go fapana go bopa mantšu a dinoko tše pedi le tše tharo Mohlala: ela, ala, sepela, nama.
- Netefatša gore bana ba kgona go lemoga medumo ya tlhaka e tee le dinoko. Go bohlokwa go bona gore ba kgone go fapantšha ditlhaka tša go fapana tšeo di bopago senoko.

ba na

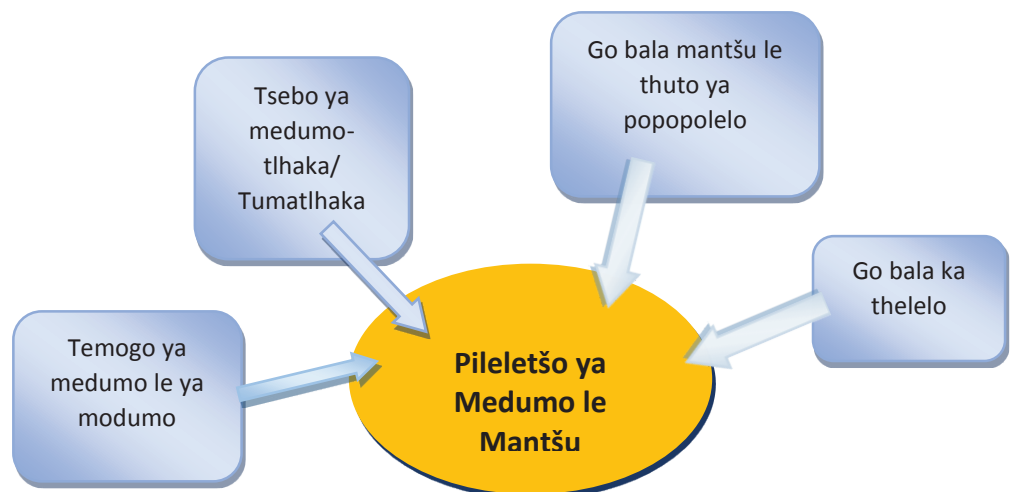
bo na

**Tshedimošo
ya
bohlokwa**

- Netefatša gore bana ba kgona go lemoga medumo ya tlhaka e tee le dinoko. Go bohlokwa go bona gore ba kgone go fapantšha dithlaka tša go fapana tšeo di bopago senoko.
- Netefatša gore bana ba kgona go tswakanya medumo. Se se akaretša go tswakanya medumo ya tumammogo e tee + tumanoši e tee gape le go tswakanya dinoko mmogo le go bopa mantšu.
- Netefatša gore bana ba tseba tlhalošo ya mantšu ao ba a biletšwago.
- Dira gore bana ba ipshine ka ditumatlhaka.
- Tšweletša tsebo ya batutwana ya bomolomo ka dinako ka moka. Go boima go barutwana go bileletša mantšu ao ba sa a tsebego.
- Mafelelong a beke ya bone, barutwana ba swanetše go ba ba kgona go bopa mantšu ka medumotlhaka yeo ba ithutilego yona, mohl. (bana, baba, bea, aba, naba, nae). Bekeng ya bohloano ba tseba go bala dingwalwa tšeo di tswalanago le medumo yeo – Pileletšo ya Medumo le Mantšu. Bona lebone. Bana ba bona lebone.
- Ditumatlhaka di swanetše go kgona go hlakanya le go tswakanya medumo, di swanetše go fa tlhalošo yeo e kwagalago gape di be le tatelano. **Go hlakanya** (E a hlakanya le go tswakanya), e fa hlalošo ya go kwagala. (Go fa hlalošo yeo e kwagalago) e **na le tatelano** (Go tloga go tšeo di tlogo kgafetša kgafetša go ya go tše di tlogo ka bosese, go tloga go tše bonolo go ya go tše thata bj.bj)

2.1.5 Dikarolwana tša Pileletšo ya Medumo le Mantšu

Dikarolwana tša Pileletšo ya Medumo le Mantšu di hlagišitšwe go **Sebopego sa 10**. Go na le hlalošo le tlhahlo ya go ruta karolwana ye nngwe le ye nngwe ka fase. Go thibela bofokodi go fetogela go ba makoa kgolong ya literesi ya pele, tlhahlo e filwe barutiši go ka lebelela mafokodi gore ba a lokiše pele a fetogela go ba makoa.

Sebopego sa 10: Dikarolwana tša Pileletšo ya Medumo le Mantšu

Lereo	Temogo ya medumo	Mohlala
<p>Ke eng</p>	<p>Le ke lereo la kakaretšo go laetša temogo ya medumo polelong.</p> <p>Se se akaretša mehuta ya ditemogo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bokgoni bja go fapantšha mantšu polelong • bokgoni bja go lemoga dinoko lentšung • bokgoni bja go lemoga pharologanyo magareng ga medumo ya polelo le medumo magareng ga lentšu <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Go tšweletša temogo ya medumo go barutwana go ba thuša go kgomanya temogo ya medumo le go ngwalwa ga polelo.</p> <p>Barutwana ba ba sa laetšego tšwelopele go temogo ya medumo ba ba le bothata bja Go Bala le Go Ngwala.</p> <p>Sepedi se tieletše ka dinoko, ke ka lebaka leo bana ba lemogago go bala mantšu ga bonolo ka dinoko. Ke ka mokgwa woo ba swanetšego go thoma go bala ka gona.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>molalatladi</i> =lentšu le le kopantšhitšego mantšu a mabedi ≠ ga se mantšu a mabedi • <i>balemi</i> = dinoko tše 3 <i>ba + le + mi</i> • /b/ le /d/ ke medumo ya go fapana Modumo wa mathomo go <i>bula</i> ke /b/
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Se se swanetše go tšweletšwa go Mphato wa R -2. Se se ka dirwa nako ye nngwe le ye nngwe bjalo ka nako ya Go Theeletša le Go Bolela goba Go Bala Mmogo, Ditumatlhaka goba Go bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. E ka dirwa gape le ge o ruta barutwana mantšu a maswa.</p>	
<p>Re e ruta bjang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Go lemoga medumo: <ul style="list-style-type: none"> - Morutwana o lemoga medumo ya mathomo ya leina la gagwe. Leina Pule le thoma ka modumo wa P - Morutwana o lemoga medumo ya mathomo ka go iša menwana ya megogorupa godimo ge a ekwa medumo ye e nepagetšego goba go iša menwana ya mogogorupa fase ge medumo e fošagetše, mohlala: bana, bala, goga bapala. Morutwana o iša menwana ya megogorupa godimo ge a ekwa bana, bala, bapala gomme o iša menwana ya megogorupa fase ge a ekwa goga. 	

	<ul style="list-style-type: none"> Go lemoga dinoko <ul style="list-style-type: none"> Morutwana o lemoga dinoko mo leineng la gagwe. Leina Pule: Pu-le = dinoko tše pedi Morutwana o kgaogantšha lentšu go bolela dinoko, mohlala: ba+le+mi-balemi, Go lemoga goba go tloša dinoko <ul style="list-style-type: none"> Tloša hlogwana ya 'fo' go lentšu fologa = loga Go lemoga medumo gare ga mantšu <ul style="list-style-type: none"> Morutwana o kgomaganya dinoko go bala mantšu. Phaphatha matsogo go ripagantšha dinoko, mohlala: mosadi – mo+sa+di; nnete=n+ne+te Go raloka ka medumo <ul style="list-style-type: none"> Morutwana o raloka ka medumo, mohlala: <i>bala, mala, kala; kgogo, kgomo, kgoka.</i> Go lemoga mantšu a re a šomišitšego nakong ya Go Theeletša le go Bolela goba Go Bala Mmogo <i>bjalo ka. ngwana, ntlo, ngwala bj.bj.</i>
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona gore bana ba kgona go:</p> <p>Bitša ditlhaka le go di kwa</p> <p>Lemoga medumo ya mathomo le ya mafelelo</p> <p>Bitša maina a mangwe a dithlaka tša alefabete</p> <p>Tswakanya ditumatlhaka</p> <p>Lemoga tswalano magareng ga tlhaka le modumo wa tlhakatee</p> <p>Lemoga ditumammogo tša tlhakapedi: ng</p> <p>Lemoga mantšu a morumokwano: neng,mang bj.bj</p> <p>Lemoga mantšu a nokotee, nokopedi, nokotharo, bj.bj.</p> <p>Lemoga ditumanošipedi: aa, ee, ii, oo, uu</p>
Didirišwa	<p>Mešomo ya go theeletša: seyalemoya, ditsopolwa tša ditheeletši, CD, DVD, projeketara, thelebišene, sella-thekegeng, dikhurumelo tša mabotlelo, dipaniki, dikunupi di ka šomišwa go thuša bana go bala dinoko, bj.bj.</p>
Mokgwa wa go lemoga mafokodi mo karolwaneng ye	<p>Ge barutwana ba sa kgone go lemoga medumo mo mantšung, mohlala: bana - Boeletša medumo ka o tee ka o tee gomme o e kgomaganye go bopa dinoko, mohlala: b + a – ba, n + a- na. = ba + na</p> <p>Ge barutwana ba sa kgone go lemoga dinoko mo mantšung, mohlala: molalatladi.</p> <p>Boeletša mantšu ka o tee ka o tee gomme o e kgomaganye ka dinoko, mohlala: mo + la + la + tla + di.</p>
Ela hloko!	<p>O seke wa ngwala ditlhaka, mantšu goba go šomiša papetla kgadima ge o ruta Temogo ya Medumo. Ge o dira mešongwana ya Temogo ya Medumo, o ka botša barutwana go</p>

	tswalela mahlo. Ge o šomiša papetlakgadima go bolela gore o šetše o le ka go Tumatlhaka.
--	--

Lereo	Temogo ya modumo	Mohlala
Ke eng?	Ke karolo ya temogo ya medumo gomme e lebantšwe go bokgoni bja go kwa le go šomiša modumo o tee mo lentšung . Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa? Go bohlokwa gore bana ba lemoge phapano ya medumo dinokong le mantšung, mohl. b+a=ba Se ke boteng bja Pileletšo ya Medumo le Mantšu dipolelong tša ditlhaka. Bana ba swanetše go lemoga medumo ya go ikemela gore ba kgone go e nyalanya le ditlhaka e le karolo ya go bala.	<i>Modumo wa mathomo go bula ke /b/</i> Modumo wa mafelelo go bula ke /a/
Re e ruta neng?	E swanetše go tšweletšwa go Mphato wa R - 3 E ka dirwa nako ye nngwe le ye nngwe, mohlala; ka nako ya mešongwana ya Go Theeletša le go Bolela, goba ge go Balwa Mmogo, Ditumatlhaka, goba Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. E ka dirwa ge o ruta bana lentšu le lefsa.	
Re e ruta bjang?	E swana le ya mešongwana ya Temogo ya medumo, eupša morutiši o thoma ka mešongwana e bonolo go ya go e bothata ka tšhomišo ya seemo sa modumo: <ul style="list-style-type: none"> • Lemoga modumo mathomong a lentšu, mohl. <i>Go na le modumo ofe mathomong a lentšu le 'bana'?</i> = /b/ • Lemoga modumo mafelelong a lentšu, mohl. <i>Go na le modumo ofe mafelelong a lentšu le 'lebone'?</i> = /e/ • Modumo wa go tswakanywa, mohl. <i>Ke bolela lentšu lefe ge ke bolela ka boiketlo: /sss-eee-bbb-aaa/ (seba)</i> • Tloša modumo lentšung, mohl. <i>Go bolela lentšu le 'lema' o tlošitše modumo wa /l/ = /ema/</i> • Bea modumo o tee legatong la wo mongwe, mohl. <i>bolela lentšu le 'pula', le bolele gape eupša o bee /f / legatong la /p/= fula</i> 	
Kelo	Morutiši o tla dira teko go bona gore bana ba kgona go: Hlopha mantšu a modumo o tee Bitša ditlhaka le go di kwa Lemoga medumo ya mathomo le ya mafelelo Bitša maina a mangwe a ditlhaka tša alefabet Tswakanya ditumatlhaka Lemoga tswalano magareng ga tlhaka le modumo wa tlhakatee	

	<p>Lemoga ditumammogo tša tlhakapedi: ng</p> <p>Lemoga mantšu a morumokwano: neng, mang bj.bj</p> <p>Lemoga mantšu a nokotee, nokopedi, nokotharo bj.bj.</p> <p>Lemoga ditumanošipedi: aa, ee, ii, oo, uu le ditumanošitswakanywa aa- ae- ai – ao-au – ee-ea – ei –eo –eu</p>
Didirišwa	<p>Mešongwana ya go theeletša (bomolomo): seyalemoya, ditsopolwa tša ditheetšiši, CD, DVD, projeketara, thelebišene, sella-theheng, dikhurumelo tša mabotlelo, dipaniki, dikunupi di ka šomišwa go thuša bana go bala dinoko, bj.bj.</p>
Mokgwa wa go lemoga mafokodi mo karolwaneng ye	<ul style="list-style-type: none"> • Ge barutwana ba sa latele ditaelo. • Ge barutwana ba sa kgone go lemoga modumo wa mathomo le wa mafelelo, mohl. Go maina a bona/maina a bagwera, maina a a tlwaelegilego, madiri a bonolo, dilo tša ka phapošing, bj.bj.
Elahloko!	<p>O seka wa ngwala ditlhaka, mantšu goba go šomiša papetla kgadima ge o ruta Temogo ya medumo. Ge o dira mešongwana ya Temogo ya Medumo, o ka botša barutwana go tswalela mahlo. Ge o šomiša papetla kgadima go bolela gore o šetše o le ka go Tumatlhaka.</p>

Lereo	Tsebo ya Tumatlhaka	Mohlala
Ke eng?	<p>Kwešišo ya ditlhaka tša alefabeto le medumo yeo di e emelago.</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Go maleme a SeAfrika le Seburu tswalano magare ga ditlhaka le medumo ya tšona e tloga e le thwii ebile e le molaleng. Go bonolo go ithuta tswalano ya medumo le ditlhaka ka maleme a seAfrika gobane tlhaka e tee e emetše modumo o tee; ga e fetoge go swana le ka Seisimane.</p> <p>Tsebo ya modumo – tlhaka e fihlelelwa ka thuto ya ditumatlhaka. Tumatlhaka ke thuto ye e tseneletšego ya medumo le ditlhaka.</p> <p>Go bohlokwa gore bana ba ithute tswalano ya modumo – tlhaka gobane e ba thuša go fetolela polelo – bolelwa go polelo – ngwalwa. (i.e. Tumatlhaka e thuša bana go bileletša polelo – ngwalwa.</p> <p>Go bohlokwa go ruta dinoko go baleng ga mathomo ka ge di thuša go tšweletša babadi ba go bala ka go thelela. Go bohlokwa</p>	<p>Modumo wa /I/ mo go lema e emetšwe ke tlhaka ya /I/.</p>

	<p>go barutwana go kwešiša modumo – tlhaka mo dinokong, le go tseba go tswakanya medumo go bopa dinoko, le go tswakanya dinoko go hlama mantšu.</p>	<p>mohl. $l + e = /le/$, $le + ma = lema$</p>
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Go tloga mphatho wa R - 3.</p> <p>Mphathong wa R bana ba rutwa ditlhaka tšeo di lego maineng a bona, ba ka tlwaela gape le ditumanoši ba ba ba ithuta le ditlhakatee tša go tšwelela kgafetšakgafetša bjalo ka: <i>b, g, k, l, m, n, p, r, s, t, w, y</i>.</p> <p>Medumotlhaka e mentši e swanetše go rutwa kudu go Mphato wa 1 go akaretšwa le medumopedi bjalo ka: <i>ts, hl, th, nt, mp, nk, bj.bj</i>. Medumotharo e ka rutwa ka go Mphato wa 2 ge fela bana ba šetše ba na le kwešišo ya mmakgonthe ya medumo.</p> <p>Go boima go bala maleme a SeAfrika ka lebaka la meselana le dihlogwana tše di kgomagantšwego go modu wa taba, ka fao go nyakega motheo wa go tia go ruta Tumatlhaka Mphatong wa 1.</p>	
<p>Re e ruta bjang?</p>	<p>Go bohlokwa go ruta dinoko go baleng ga mathomo ka ge di thuša go tšweletša babadi ba go bala ka go thelela. Go bohlokwa go barutwana go kwešiša modumotlhaka mo dinokong, le go tseba go tswakanya medumo go bopa dinoko, le go tswakanya dinoko go hlama mantšu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Thoma ka ditumanoši (a, e, ê, i, o, ô, u) • Ditumammogo tša go šomišwa kgafetšakgafetša tše 12. mohl. <i>b, g, k, l, m, n, p, r, s, t, w, y</i> • Go tswakanya ditlhaka go hlama ditumammogopedi mohl. $k + h = kh$, $h + l = hl$ • Go ruta dinoko <i>bj.k. ma, me, mi, mo, mu</i> • Go tswakanya dinoko go bopa mantšu, e.g. <i>hlaba, khiba, meno, loma</i> 	
<p>Kelo</p>	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <p>Ngwalolla dithlaka tša maina a bona</p> <p>Kgona go bopa le go aroganya mantšu ka dithlaka tše ba ithutilego</p> <p>Hlopha mantšu ka Tumatlhaka ya legoro le tee bona, bopa, loga bj.bj</p> <p>Bala Tumatlhaka mo mafokong le ditšweletšwa tše dingwe</p> <p>Peleta bonnyane mantšu a 10</p> <p>Go boeletša ditumammogo tša modumo wa tlhakapedi</p>	

	<p>Bala mantšu a go tšwa go ditumatlhaka mo mafokong</p> <p>Bopa mantšu a dinokopedi, dinokotharo, dinokonne bj.bj</p> <p>Šomiša ditumanošipedi tša go fapana: oi, ou, ua, ea, bj.bj</p> <p>Šomiša mantšu ao a ngwalwago go swana eupša a sa hlalošwe go swana</p> <p>Šomiša Tumatlhaka ya go thunya</p> <p>Aroganya mantšu a dinokontši ka dinoko</p>
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Papetla ya ditlhaka • dipapetla tša dinoko • dipapetlakgadima tša go ba le ditumatee tša go šomišwa kgafetšakgafetša.
Mokgwa wa go lemoga mafokodi mo karolwaneng ye	Ge morutwana a palelwa ke go hlatha tlhaka go tše dingwe, le go e šomiša mantšung/mafokong, ge a palelwa ke go bitša medumo ya ditlhaka le go palelwa ke Go Ngwala medumo le mantšu.
Ela hloko	Ditumatlhaka di swanetše go rutwa ka mokgwa wa papadi gore bana ba se ke ba lapa megopolo. Ditumatlhaka di ka dira gore bana ba ipshine kudu ka gore ba kgahlwa ke go tswakanya le go hlahlamola medumo le dinoko mo mantšung. Tsebo ya Tumatlhaka e fa mafolofolo ebile e thuša bana go bileletša medumo ya mantšu a maswa a ba sa ka go ba hlakana le ona.

Lereo	Go bala mantšu	Mohlala
Ke eng?	<p>Le ke lereo la go laetša bokgoni le bokgwari bja go lemoga le go bala mantšu ka bjako.</p> <p>Ke ka lebaka la eng re ruta go bala mantšu?</p> <p>Ge barutwana ba kgona go kgomaganya medumotlhaka, ba tla kgona go kgomaganya ditlhaka go bopa mantšu.</p> <p>Motheo wa poledišano o ithekgile godimo ka mantšu. Re šomiša tatelano ya mantšu go mafoko go bonagatša dikgopolo tša rena, gore sengwalwa se kwešišege. Go bohlokwa gore barutwana ba bale mantšu ka nepagalo, ka pejana le ka tatelano gore ba kwešiše ge ba bala.</p> <p>Thuto ya medumo, tsebo ya medumotlhaka le bokgoni bja go tswakanya ditlhaka di bopa bokgoni bja go bala mantšu ka</p>	<p><i>bala, lema, gata, ruta,</i></p> <p><i>tlala, kgogo, thaba,</i></p> <p><i>kwena, hlapa,</i></p> <p><i>hlatlhobo, kgwedi</i></p>

	<p>mokgwa wa go ngwala wa alfabete. Barutwana ba boloka ka dikgopolong tša bona temogo ya tatelano ya ditlhaka tše ba di bonago mo mantšung gomme se se ba thuša go balela mantšu ka bjako ge ba bala. Go tlhakantšha ditlhakatswakanywa le go bopa bokgoni bja mantšu ke motheo wa bokgoni bja go bala mantšu. Barutwana ba bea dikgopolo tša bona go lemoga tatelano ya ditlhaka le go gopola mantšu, gomme se se ba thuša go balela mantšu ka bjako ge ba bala.</p> <p>Thuto ya popopolelo (morphology)</p> <p>Ka 'baka la monono wa thuto ya popopolelo ya Sepedi, tatelano ya ditlhaka e swana go ya ka mabopi bjalo ka dihlogwana mo dihlopheng tša maina, mohlala: dihlogwana “mo- ba: motho-batho, se- di: sediba -didiba, le-ma: legapu -magapu, le meselana ge o nyenyefatša, mohlala: -yana, -tsana, -tlwana,</p> <p>Popopolelo ke thuto ya go lemoga dikarolwana tša mabopi mo lentšung, mohlala: morutabana e na le mabopi /mo//ruta//bana/. Thuto ya popopolelo e bohlokwa go Pileletšo ya Medumo le Mantšu ka Sepedi, e huetša temogo ya thuto ya medumo ka ge e tliša diphetogo go hlama Go Ngwala ka polelo, mohlala: maoto e ba maotwana e tšwa go ma+oto+ana, /o/ le/a/ ke ditumanoši tše di fetogago go momagana gomme e ba “w”. Dinoko di tshelela go ba mabopi gantši bjalo ka /ba/ ke senoko ebile ke lebopi ka gobane mo maineng /ba/e emela bontši.</p>	<p>morutabana, kgošigadi, letšatšikgwedi, mohumagadi, monnatia, sellathekeng, moeteledipele</p>
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>E rutwa go Mphato 1-3</p>	
<p>Re e ruta bjang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Go ya ka dinoko tša hlago, Sepedi se šomiša dinoko tša mantšu mathomong a go bala ge ba tseba pileletšo ya mantšu gabotse. Lemoga bokgoni bja dinoko ka Sepedi go (i)lemoga Tumatlhakatee mo go dinoko,(ii)go tseba medumo ye e ikemetšego le (iii)le go tseba ditlhakatswakanywa. • Šomiša papetlakgadima ya mantšu a go tšwelela kgafetšakgafetša go tšweleletša go bala ka bokgoni. Netefatša gore bana ba hlaloganya mantšu a ba a balago. • Ge o fetša go hlagiša papetlakgadima, hlakantšha tatelano ya mantšu gore barutwana ba kgone go tšea šedi go bala mantšu e sego kelelo ya mantšu gobane e hlaga ka tatelano ya go swana. 	

- Mešongwana ya go bala e ka dirwa ka nako ya Go Bala Mmogo le Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. Ge o tšwela pele ka Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa ka maleba o ka kgobokanya barutwana go itlwaetša go bala mantšu ba nnoši.

Mokgwa wa go bala thuto ya popopolelo ka gare ga mantšu.

Go na le mekgwa ye mentši ya thuto ya popopolelo go ruta mabopi. Se se tswalanya mokgwa wa go ruta mantšu ka go hlasela.

Mokgwa wa go ruta thuto ya popopolelo e akaretša tše di latelago:

- Temogo ya modu mantšung a matelele a a itšego. Se se laetša modu mo lentšung le le tee.

Sepedi	modulasetulo, mošemanyana, morwagwe
--------	-------------------------------------

*Sepedi ke leleme le ngwalwago ka go phatlalatša mantšu, go bonolo go bona mo se thomilego gona

- **Go ruta dihlogwana le meselana;**
 - **dihlogwana:** **mo-, se-, bo-** bjalo ka: **moratiwa, sebolai, boapeelo**
 - **meselana:** **-ile, -nyana, -gwe,** bjalo ka: **lemile, mosetsanyana, morwarragwe**

Modu gantši e ba lediri goba leina, ebile o fa hlalošo. Ge barutwana ba bala modu, o ba thuša go bala dikarolo tše dingwe tša lentšu ka tlhalošo. Se se ba thuša go bala ka bjako.

Se se bohlokwa ke go gopola gore, bjalo ka Tumatlhaka, go ikatiša go bohlokwa. O ka tagafatša dilo tše bohlokwa tše o ka di gopolago go šomiša thuto ya popopolelo, Mohlala: modulasetulo,

Morutiši a ka balela barutwana sengwalwa go ntšha mabopi ka lebaka le le fetileg, mohlal: **-ile** (reka- rekile) Barutwana ba ka emiša monwana wa mogogorupa ge ba ekwa modumo wa **-ile** mafelelong a lentšu. Botša barutwana go thalela ge ba lemoga lebopi mo sengwalweng. Ka go dira bjalo barutwana ba ka lemoga go bea molaleng ga lebopi mo sengwalweng. Morutiši o tla lekodiša teko ye e sego ya semolao go bona gore barutwana ba topa lebopi go lekodiša tlhalošo mo sengwalong.

Kelo

Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:

- Bitša mantšu gabotse
- Bala mantšu
- Bala mantšu ka bjako
- Šomiša mantšu mo mafokong
- Šomiša mantšu go bopa lefoko
- Peleta mantšu
- Šoma gabotse go dipapadi tša polelo: (go šiana ka go bala mantšu)

Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Dipapetlakgadima tša mantšu a go tšwelela kgafetšakgafetša, di swara medumo ye e lebanego le mošomo wa Tumatlhaka, mohlala ge o ruta modumo 'b', o ka šomiša papetla kgadima go bontšha modumo bjalo ka: bana, bala, borotho, bogobo, bupi Dipapetla kgadima tša mantšu a go tšwelela kgafetšakgafetša polelong ya Sepedi, mohlala. <i>puku, sekolo, kudu, gosasa, lehono</i> .
Mokgwa wa go lemoga mafokodi mo karolwaneng ye	<p>Ge barutwana ba palelwa ke go bala mantšu boeletša go ripaganya mantšu ka dinoko ba be ba di kgomaganye.</p> <p>Ge barutwana ba palelwa ke go bala lentšu le letelele ba thuše ka go lebelela mabopi bjalo ka:</p> <p>hlogwana – molemi - hlogwana ke mo</p> <p>modu – morutabana –modu ke ruta</p> <p>moselana- sekolong – moselana ke ng</p>
Ela hloko!	Lentšu le bopilwe ka ditlhaka le dinoko, ebile o ka šomiša mabopi go thuša go bala lentšu.

Lereo	Go bala ka thelelo	Mohlala
Ke eng?	<p>Go bala ka thelelo go hlaloša go bala ka lebelo la maleba le go bala ka segalo le maikutlo.</p> <p>Ke ka lebaka la eng go le bohlokwa?</p> <p>Ge bana ba kgona go lemoga mantšu ao a tšwelelago kgafetšakgafetša le go šomiša tsebo ya medumo le ditlhaka, gora gore ba fihleletše boemo bja go bala ka go ela.</p> <p>Go bala ka go nanya, le go bala lentšu ka lentšu go dira gore bana ba se kwešiše seo ba se balago. Babadi ba go bala ka go nanya ba dira diphošo tše dintši. Go fiwa dibaka tše dintši tša go bala go dira gore barutwana ba kgone go bileletša medumo, ba kgone le go oketša lebelo leo ba balago ka lona. Ge go bileletša medumo le mantšu go itiragalela bana ba kgona go fa šedi le go bala ka kwešišo.</p> <p>Go bala ka thelelo ke leporogo magareng ga Pileletšo ya Medumo le Mantšu, le Kwešišo. Ke karolo ye bohlokwa ya go dira gore ngwana e be mmadi wa mmakgonthe. Ge bana ba sa kgone go fihlelela boemo bjo bja go bileletša mantšu le medumo go tla ba boima gore ba kgone go balela go kwešiša le go balela go ithuta.</p> <p>Ke maikarabelo a bohlokwa go barutiši ba mphato wa sehlopha sa motheo gore ba netefatše gore bana ba mphato wa 3 ba kgona go bala ka thelelo.</p>	

	<p>Ge bana ba sa kgone go bala ka thelelo go tla ba boima gore ba kgone go balela go ithuta mephatong ya magareng.</p> <p>Go bala ka thelelo go nale dikarolo tše tharo: 1) go nepagala 2) Lebelo la maleba 3) go bala ka maikutlo le segalo.</p> <p>Go bohlokwa gore bana ba kgone go bileletša medumo gabotse le ka pejana. Go se bale ka nepagalo go ka fetola seo se hlalošwago ke sengwalwa, mohlala: Ge ngwana a bala lentšu “kgokologa” sebakeng sa” kgokološa”</p> <p>Go bala ka thelelo go bolela go bala ka lebelo la maleba (ka maswanedi go ya ka mengwaga goba mephato ya maleba) esego ka go nanya goba go bala lentšu ka lentšu. Sepedi ke polelo ya go ba le mantšu ao a hlomelwago dihlogo le meselana ka tatelano gape mantšu a sona a mantši a lokelwa dihlogwana. Sepedi gape se na le mantšu a matelele go feta a seisemane. Ka fao o ka se bale Sepedi ka lebelo la go swana le la seisemane.</p> <p><i>Gore ngwana o bala ka kwešišo re bona ge a bala ka maikutlo le ka mokgwa wa hlago, le go bala mantšu ka dikarolwana tša maleba, o kgona go ema mo go swanetšego go swana le mo go nago le fegelwana goba khutlo.</i></p> <p>Go bala ka segalo le maikutlo go bohlokwa kudu malemeng a se Afrika ka gore a na le semelo sa digalo. Mohlala: lentšu le “Noka” le nale dihlatollo tše tharo. Go noka nama, go tshela noka, go robega noka.</p>	
<p>E rutwa neng?</p>	<p>Se se ka fihlelelwa ka go ruta Go Bala Mmogo, Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa, go bopa dihlopha ka bokgoni, Go Bala ka Bobedi le Go Ipalela. Bontši bja bana ka mphatong wa 1 ba sa ithuta Pileletšo ya Medumo le Mantšu. Ka gona go bala ka go ela go thoma mphatong wa bo 2 le wa bo 3. Go bohlokwa gore bana ba mphato wa boraro ba kgone go bala ka go ela ka ge se se tla ba lokišetša gore ba ye mphatong wa magareng fao ba tla balela go ithuta. Ge e le gore go na le bao ba nago le bothata bja go bala mphatong wa bobedi le wa boraro (Ba go bala ka go nanya) gora gore barutiši ba swanetše go thoma fase ka go ba ruta mekgwa ya go bala.</p> <p>Morutiši o swanetše go tšea metsotso e 15 mo letšatšing gore a rute(i) ditumahlaka (ii) tsebo ya medumo le ditlhaka” (iii) go kgagoganya mantšu ka dinoko le go a hlakanya gape. Go bala ka go ela go ka se kgonagale ge ngwana a se a rutwa bokgoni bjo bja motheo.</p>	
<p>E rutwa bjang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Taetšo ka morutiši: Morutiši o swanetše go laetša bana go bala ka go ela ka mehla. Ge bana ba sa laetšwe mokgwa wa go bala ka thelelo ba ka se kgone go ba babadi ba go bala gabotse. Se se dira gore ba kgone go šomiša mantšu a 	

	<p>bona go kwešiša dingwalwa. Morutiši a ka dira se ka nako ya go bala ka go abelana, go bala ka sehlopha sa go hlahlwa le go balela godimo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Thuša barutwana go lemoga dikarolwana tša polelo mo mantšung go swana le mantšu a go ba le dihlogo (nthata) le meselana (nthatile). Ka mehla efa bana dikarabo tša nnete. Ge ngwana a sa bale gabotse goba ka segalo sa nnete mmalele gape gore a tle a kgone go kwešiša.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala ka segalo sa nnete • Tsweletša maikutlo a bona • Bala ka lebelo la maleba
Didirišwa	<p>Dipuku tša go bala, dipukukgolo, mengwalo ditšhateng, dingwalwana tša pampiri ya ditaba.</p>
Mokgwa wa go lemoga mafokodi mo karolwaneng ye	<p>Ge ngwana a palelwa ke go bileletša medumo le mantšu, go bala ka go ela, go bala ka segalo le maikutlo, a sena tsebo ya medumo le ditlhaka ke sešupo sa gore ngwana a ka se kgone go balela go ithuta mephatong ya magareng.</p> <p>Ge a bala ka go nanya, ebile a bala lentšu ka lentšu, a ka palelwa ke go bala sengwalwa ka kwešišo.</p>
Ela hloko	<p>Leleme la Sepedi ke leleme leo le nago le tatelano ya dihlogo le meselana mo dikutung tša mantšu. Leleme la Sepedi le na le mantšu a matelele go feta a Seisemane. Ka gona ga go bonolo go bala ka go ela ka leleme la Sepedi.</p> <p>Ba bangwe ba barutiši ba na le kgopolo yeo e fošagetšego ya gore go bala ka go ela ka bomolomo ke go bala ka lebelo. Le ge e le gore maikemišetšo a go bala ke gore bana ba kgone go bala ka go ela le go kwešiša, seo ga se re gore lebelo ke lona le bohlokwa fela. Barutiši ba swanetše go bea šedi ye kgolo mo go ruteng bana go bala ka nepagalo, ka segalo sa maleba le go fa bana menyetla yeo e fapanego ya go bala go ka ba thuša go ba le lebelo la maleba la go bala.</p>

2.2 Kwešišo

Karolwana ye, e tsepeletše go:

- Kwešišo ke eng?
- Dikarolwana tša kwešišo ke dife?
- Ke ruta neng karolwana ye nngwe le ye nngwe?
- Ke e ruta bjang?
- Ke dira kelo ya yona bjang?
- Mafokodi a yona ke afe?
- Thušo ya morago ya yona e tla ba efe?
- Ke thekgo efe yeo e hlokegago

Kwešišo ke mooko wa go bala. Re bala gore re kgone go kwešiša. Tekakwešišo e hlaloša mekgwa le bokgoni bjo bo itšego bjoo mmadi a bo šomišago go kwešiša sengwalwa seo a se balago. Tekakwešišo e ithekgile kudu ka bokgoni bja Pileletšo ya Medumo ka thelelo, gore mmadi a kgone go ba le kgopolokgolo ya sengwalwa seo a se balago. Ka tekakwešišo re kgona go ba le kwešišo ya mantšu le mafoko sengwalweng. Re kgona gape le goba le seswantšhokgopolo sa seo re se balago.

Gore bana ba kgone go bala, ba swanetše gore ba be le bokgoni bja pileletšo ya medumo le go bala ka kwešišo. Ge bana ba na le kgahlego ya go bala ba kgona go bala ka boipshino. Ba nyaka gore sengwalwa se kwagale, se ba fe tshedimošo, se ba thabiše gomme ba tla kgona go se kwešiša ga bonolo. Bokgoni bja bana bja polelo bo tšea karolo go kwešišeng ga bona sengwalwa. Ge bana ba na le tlotlontšu ye ntši ba kgona go hlama mafoko a mabotse, ba kgona go bolela gabotse ebile ba kgona go kwešiša ge ba bala.

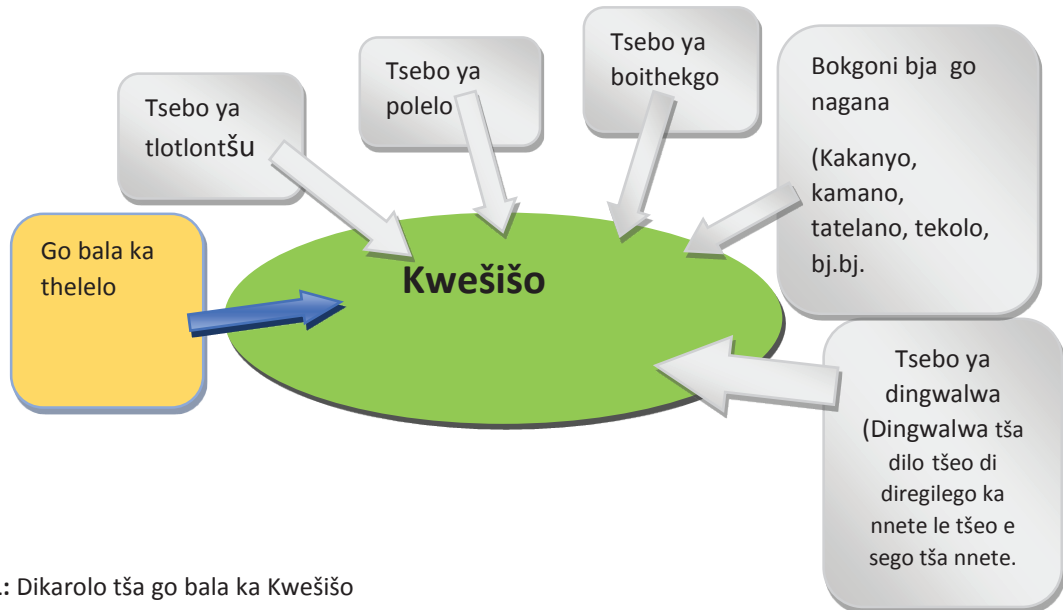
2.2.1 Dikarolwana tša Kwešišo

Sebopego sa 11 se re laetša dikarolo tše dingwe tša go bala tšeo di nago le khuetšo go go bala ka kwešišo.

Dipoelo tša dinyakišišo tša boditšhabatšhaba tša PIRLS tša 2016 di laeditše gore 78% tša bana ba maAfrika bao ba lego mphatong wa bone ga ba kgone go bala ka kwešišo. Go sa šetšwe gore ke leleme lefe leo ba bego ba lekwa ka lona. Go bala ka kwešišo ke karolo yeo e sa fiwego šedi ge bana ba rutwa go bala ka diphapošingborutelo tša Afrika Borwa. Barutiši ba bantši ba nagana gore ge ba ruta bana go bala temana le go araba dipotšišo tšeo di lekago kwešišo, ba ruta bana go kwešiša, eupša ga go bjalo. Selo seo ba se dirago ke tekakwešišo e sego go ruta go kwešiša. Dinyakišišo di laetša gore ge go ruta bana go lebantšwe thwi go go bala ka šedi le go kgona go hlaloša seo ba se badilego; go godiša kwešišo ya bona ya dingwalwa. Ka fao go bohlokwa gore barutiši ba mephato ya fase ba bee šedi e kgolo go ruteng bana mabokgoni a go bala ka kwešišo. Ge barutiši ba tseba gore go bala ka kwešišo go šoma bjang, seo se ka ba thuša go kaonafatša go ruta ga bona le go fa bana thuto ya maemo.

Dikarolwana tša go ithuta go bala ka kwešišo di laeditšwe mo **Sebopegong sa 11**. Karolwana ye nngwe le ye nngwe yeo e hlalošitšwego ka mo fase le mekgwa ya go e ruta e filwe. Go thibela kgonagalo ya mafokodi, barutiši

ba swanetše go ela hloko mafokodi ao a ka bago gona ge ba ruta bana go bala ka kwešišo gore ba kgone go a lokiša pele a golela godimo.

Seswantšho sa 11: Dikarolo tša go bala ka Kwešišo

Go bala ka bomolomo ka thelelo ke tsela ye kaone ya go ithuta go bala ka kwešišo go ya le ka mo go laeditšwego ge go hlalošwa pileletšo ya medumo. Ge bana ba fihleletše maemo a godimo a go kgona go bileletša medumo ka bo bona, ba ka kgona go bala ka thelelo le nepagalo go ya ka mengwaga le mephato yeo ba lego ka go yona. Seo se ka dira gore ba fe šedi go sengwalwa seo ba se balago ka kwešišo. Karolo yeo e latelago e fa šedi go dikarolo tše dingwe tša go huetša go bala ka kwešišo ntle le go bala ka thelelo.

Lereo	Tsebo ya tlotlontšu
<p>Ke eng?</p>	<p>Tsebo ya tlotlontšu ke tsebo ya mantšu ka gare ga polelo. E akaretša tsebo ya sebopego (e lebelelega bjang, e peletwa bjang, e bitšwa bjang, e šoma bjalo ka leina/ka lediri bj.bj), mooko wa tšona, le gore di šomišwa bjang (semmušo/ e sego semmušo bj.bj)</p> <p>Tsebo ya tlotlontšu e ka lekanetšwa ka bogolo (palo ya mantšu a re a tsebago) le boteng (ka mokgwa wo re tsebago hlalošo ya mantšu ka gona). Le ge e le gore dinkyakišišo tše di nyane di dirilwe ka maleme a SeAfrika, re a tseba go tšwa go dinkyakišišo ka maleme a mangwe gore bana ba ka bala mantšu a maswa a magareng ga 2000 – 3000 ao ba ka a balago ka sewelo.</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Tlotlontšu ke kgwekgwe ya polelobolelwa le polelongwalwa. Re ka se kwešiše sengwalwa ge re sa tsebe gore mantšu a sona a ra go reng. Tlotlontšu e laetša tswalano e tieletšego le bokgoning bja polelo. Ge bana ba tseba mantšu a mantši ba kgona go kaonafatša maemo a kwešišo ya go theeletša, kwešišo ya go bala le Go Ngwala. Go tseba bontši bja mantšu go amanywa le go tšwelela dithutong gomme seo se re botša gore bana bao ba nago le tlotlontšu e ntši ba šoma bokaone sekolong.</p>
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Tlotlontšu e rutwa go tloga Mphatong wa R go tšwela pele le go fihla go Mphato wa 3. Barutiši ba swanetše go aga tlotlontšu ya bana ka mehla ba se ke ba senya nako; ba tšwele pele ka go bopa tlotlontšu ye e tiilego baneng.</p>
<p>Re e ruta bjang?</p>	<p>Mantšu a ithutwa ka mekgwa e mebedi – ka sewelo le ka go bonagala goba go kwagala. Go ithuta ka sewelo go diragala ge ngwana a bapala ka ntle, a theeeditše morutiši le ge a lebeletše Thelebišene ; ba kwa lentšu le leswa ba ba ba hwetša hlalošo ya lona. Go bala dipukupadišo le gona go matlafatša tsebo ya mantšu go barutwana ge ba theeletša batswadi le barutiši ge ba ba balela tšona goba le ge ba ipalela. Go ithuta mantšu ka sewelo go thušwa gape ke poledišano, go ahlaahla dikanegelo, go kgothaletša bana gore ba bolele ba šomiša mafoko ka botlalo le go fa mabaka mabapi le dikarabo tša bona.</p> <p>Go ithuta ka go bonagala goba go kwagala go direga ge morutiši a ruta bana mantšu a maswa. Seo se direga ge šedi e gogelwa go lentšu, le bileletšwa gabotse, le hlalošwa gabotse, le šomišwa lefokong le beiwa leboteng la mantšu, bana ba le ngwala ka gare ga dipuku ebile ba le šomiša makga a mmalwa mo bekeng. Le ge e le gore bontši bja mantšu bo ithutwa ka tsela ye, go na le dibeke tše 38 mo ngwageng tša go ruta gomme ge barutiši ba ka ruta mantšu a 5 ka letšatši mo bekeng se se ra gore ka beke bana ba tla be ba na le mantšu a 25 (5x5 = 25 mantšu ka beke). Se se ra gore ba ka ruta barutwana mantšu a 950 a mafsa ka ngwaga.</p> <p>Go bohlokwa go barutiši go lemoga gore ba ka oketša tlotlontšu ka ditsela tše pedi e lego: go ithuta ka sewelo le go ithuta ka go bonagala goba go kwa.</p> <p>Hlama menyetla ya go ithuta mantšu ka sewelo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Morutiši o swanetše go fa polelo e nnoneng ka phapošing nakong ya Go Theeletša le Go Bolela, Go Bala ka Sehlopha le Go Bala Mmogo. A ka fa polelo ye e nnoneng le nakong ya Dipalo le Mabokgoni a Bophelo. • Hlama phapoši ya go huma ka dingwalwa tša polelo.

	<ul style="list-style-type: none"> Balela bana dipukupadišo tse dintši nakong ya Go Bala Mmogo, Go Balela Godimo o be o ba kgothaletše Go Bala ka Bobedi goba Go Ipalela. Go bala dipukupadišo go na le maatla go ruteng bana tlotlontšu ya Leleme la Gae. Hlohloletša bana go ba matseka <p>Hlama menyetla ya go ithuta ka go bonagala</p> <ul style="list-style-type: none"> Ka mehla ruta bana mantšu a 5 a maswa (lebelele o bolele) pele o bala kanegelo. Ge ba tseba tlhalošo ya mantšu ao, ba tla kwešiša kanegelo bokaone. Bea mantšu ao lebotong la mantšu o a bitše <i>mantšu a mohlolo</i> – mantšu a go matlafatsa mantšu a bana. Šomiša mantšu a maswa gantši mo bekeng gore bana ba a tlwaele. Hlohloletša bana go šomiša mantšu a maswa ge ba bolela. Ka Labohlano ba fe molekwana wa mopeleto go netefatša gore bana ba gopola le go šomiša mantšu a maswa. Hlohloletša bana Go Ngwala mantšu a maswa ka dipukung tša bona ba be ba kgopele tlhalošo ge ba sa kwešiše tlhalošo ya ona. Go bala kgafetšakgafetša le boeela go thuša bana go tlwaela mantšu a maswa ao a oketšago tsebo ya bona. Dipukupadišo di fa tsebo ya makgonthe go ithuteng tlotlontšu ga sewelo le ga go bonagala. Mphatong wa 2 le 3 o ka gogela šedi ya bana go ditho tša mantšu go swana le meselana, dihlogo le medu. Ba laetše gore lediri le ka fetogela go leina bj.bj. (<i>ngwala - mongwadi; lema - molemi</i>) Hlohloletša go ipalela ka gae le ka sekolong ele go oketša kgolo ya mantšu ka go bala ka sewelo. Gopola gore bana bao ba balago kudu ba tseba mantšu a mantši.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> Hlaloša mantšu a mafsa Bontšha popego ya mantšu a maswa Peleta mantšu a maswa Bitša mantšu a maswa gabotse Hlama maina, madiri ba bontšha gore a somišwa kae, neng bj.bj Tšweletša nomoro ye ntši ya mantšu
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Phapoši ya go tlala ka mengwalo le diswantšho tša go gatelela thuto ya mantšu. Sekhutlo sa go bala sa go ba le mehuthuta ya dipuku ka Leleme la Gae le ka Lelemetlaleletšo la Pele.

	<ul style="list-style-type: none"> • Pukuntšu ya bana, ba lemoše gore pukuntšu ke yona bokgoba mantšu bja bona. Ge ba kgoboketša mantšu a mantši ba tla fetoga bahumi ba mantšu. • Dipapetlakgadima, lebotlo la mantšu la ditumatlhaka, pukuntšu le phousetara ya mebala, diboepo le malatodi bj.bj.
Go hlatha mafokodi	Ge bana ba ka tseba go bileletša medumo le mantšu fela ba sa šome gabotse ka tekahlaloganyo, e ka ba gore ga ba na tsebo ya tlotlontšu. Ba thuše go bopa tsebo ya tlotlontšu, kgonthišiša gore ba kwešiša mantšu ka moka ao ba a balago. Ba hlohleletše gore ba šomiše mantšu a go fapafapana ge ba bolela.
Ela hloko	Ba hlohleletše gore ba šomiše mantšu a go fapafapana ge ba bolela, ge ba ngwala goba ba bolela ka Leleme la Gae bakeng sa go šomiša mantšu a kakaretšo ao a tlwaelegilego. e.g. <i>ke dutše ka fase ga sehlare -> ke dutše ka fase ga mohlare.</i>

Lereo	Tsebo ya kakaretšo
Ke eng?	<p>Tsebo ya kakaretšo ke tsebo ya ka mehla le mehla ya kakaretšo yeo bana ba tlogo sekolong ba nale yona. Sekolo se fa bana tsebo ya go feta tsebo ya ka mehla ya kakaretšo yeo ba nago le yona. Sekolo se fa bana tsebo ya semmušo ya go nyalana le dithuto tša go fapana tše di oketšago tsebo ya bona ya lefase, maikutlo, maikemišetšo a batho le ditiragalo ka kakaretšo.</p> <p>Ge bana ba bala dipuku tša dikanegelo, dipuku tša go oketša tsebo, dipuku tša dithuto tše itšego ba kgona go oketša tsebo ya bona ka lefase le batho, ba oketša tsebo ya bona ya ka mehla le tsebo ya mafaseng a mangwe.</p> <p>Ke ka lebaka la eng seo se le bohlokwa?</p> <p>Nako yeo re phelago go yona ya ngwageng kgolo ya masomepeditee ke nako yeo e bitšwago nako ya tsebo ya ekonomi. Tsebo ye ntšhi e bolokilwe ka mokgwa wa Go Ngwala. Lefase la rena la sebjalebja le ithekgile kudu ka tsebo ya tša mahlale le ya tša leago. Batho bao ba kgonago Go Ngwala le go bala gabotse ke bona bao ba hwetšago mešomo ye mebotse.</p> <p>Tsebo ya kakaretšo e huetša go bala sengwalwa ka kwešišo gape e nyalelana le go šoma gabotse sekolong. Ge bana ba nale tsebo ya dilo tše itšego le tlotlontšu yeo e golago ba kgona go šoma bokaone sekolong. Mantšu ao ban aba a tsebago ke sešupo sa tsebo yeo ban ago le yona. Ge ban aba sena tlotlontšu ye e lekanego, go boima go ithuta dikakanyo le dikgopolo tše mpsha.</p>

Re e ruta neng?	Ga go na magomo a kgolo ya tsebo. Barutiši ba Mphato wa R – 3 ba swanetše go bula menyetla ya gore bana ba kgone go bala ka kgahlego le hlohloletšo. Barutiši ba swanetše go tsoša kgahlego ya bana ya go nyaka go tseba dilo tšatši ka tšatši. .
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Kgothaletša bana gore ba be le kgahlego ya go bala puku ye ntshwa ka diererwa tša go fapana beke ka beke bjale ka dipapadi tša go fapana, go bala kaFešene, diphoofolo, dinaga goba tša boso bjalo le bjalo. Seo se tla oketša le go godiša kitsokakaretšo ya bona. • Bala le barutwana dipuku tše ntši tša dikanegelo. Bana ba ithuta dilo tše ntši tša mo lefaseng ge ba bala dipuku tša dikanegelo. Bana ba ithuta mantšu a mantši ge ba bala. Seo se dira gore tlotlontšu le tsebo ya bona e gole. • Šomiša mereo ya go swana le dijo tša go aga mmele, tša boso, dinamelwa le dikotsi tša hlogo. • Dithuto tša go ba le merero di thuša bana ka go hlama dikgopolo tše diswa le mantšu a maswa ao a sepelelanago le tšona. • Eba le dipoledišano le barutwana ka dihlogo tše di fapanego morago o ba botšiše dipotšišo tše di šomišago kgopolo. • Ge sekolo se na le bokgobapuku, netefatša gore bana ba etela bokgobapuku gatee ka beke. Bana ba kgothaletšwa go bala dipuku tša direrwa tše ba di ratago.
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Phapoši yeo e nago le mantšu le diswantšho maboteng le mafesetereng e dira gore bana ba kgahlege ba be ba kgone go ipshina ka thuto. • Sekhutlwana sa go bala se dira gore phapoši e be ye e kgahlišago le yeo tsošago kgahlego ya bana ya go bala ka boipshino. • Sekhutlwana sa go bala seo se nago le dipuku tša go fapafapana (tša dikanegelo le tša tsebo ye itšego) ka Leleme la Gae le Leleme le Seisemane la Tlaleletšo. • Lenaneo la merero le le tšweletšago morero wo re šomago ka ona gona bjale. Go swanetše go ba le dilo mo tafoleng tše di bolelago ka morero woo. E ka ba dipuku tše di bolelago ka morero, diphoustara goba dilo tše dingwe ka moka tše di sepelelanago le morero.
Re ka bona bjang mafokodi	Re bona ge bana ba sa tšee karolo le go se bontšhe kgahlego ge go balwa. Ka fao, ba fe makga a go bolela ka seo se ba kgahlago go godiša kgahlego ye ntshwa bjale ka dipapadi, mmimo, dibopego bj le bj go godiša tsebo ya bona ka lefase. Ge gona le bana ba ba nago le bothata ka phapošing, nyakišiša dikgahlego tša bona gomme o ba kgothaletše go šomiša dipuku le go bala bjale ka mokgwa wa go godiša dikgahlego tše.

Ela hloko	Lefelo leo bana ba ithutago go lona, e swanetše goba lefelo leo le kgahlišago leo le nago le maatlakgogedi. Netefatša gore phapoši ya gago e bolokegile ebile e a kgahliša kagore bana ba fetša nako ye ntši ka phapošing. Bana ba ithuta dilo tše dintši ge ba ipshina.
------------------	--

Lereo	Maano a kwešišo
Ke eng?	<p>Leano la kwešišo ke dipeakanyo tšeo di šomišwago go ruta go bala gore bana ba kwešiše sengwalwa seo ba se balago gabotse.</p> <p>Go reng di le bohlokwa?</p> <p>Maano a 6 ao a tlwaelegilego a bohlokwa a go kwešiša a tla hlalošwa mo karolong ye.</p> <p>(i) Go tsošološa tsebo ya motheo (ii) Go dira dikakanyo, (iii) Go dira dikamano, (iv) Go ba le pono, (v) Go humana dintlhakgolo tša kanegelo. (vi) Go hlahloba kwešišo le go šomiša maano a go lokiša.</p> <p>Dinyakišišo di laetša gore ge morutiši a laetša bana go bala tšatši ka ka tšatši, bana ba kgona go bala ka šedi le tsebo yeo e tseneletšego. Se se dira gore bana ba be le kgahlego ya go ba la sengwalwa.</p>
Re e ruta neng?	Maano a kwešišo a ka rutwa le go laetšwa mo sehlopheng sa fase go tloga mathomong a Mphato wa R. Bana ba Mphato wa 3 ba swanetše go ba ba tlwaetše go šomiša maano ao a tlwaelegilego a kwešišo. Maano a kwešišo a swanetše goba setlwaedi seo se itlelago ge bana ba bala. Maano a kwešišo a ka šomiša ka go bala ga mathomo, go bala ga bobedi goba go bala ga mafelelo mohuteng wo mongwe le wo mongwe wa go bala. Mohl: Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa, Go Bala ka Go Abelana bj. bj.
Re e ruta bjang?	<p>Šomiša magato a a latelago a mane go ruta bana Maano a Kwešišo:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ba fe leina la leano o be o hlaloše gore leano leo le reng. 2. Laetša bana leano leo gore bat le ba kgone go le šomiša. 3. Re šomiša Maano a kwešišo ge re bala mmogo gore bana ba kwešiše gore re a šomiša bjang. Re ka ithuta wona ka nako ya Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. 4. Tlwaetša bana go šomiša maano a kwešišo nako le nako ge ba bala ka bo bona le ka dikgopolong tša bona. <p>Maano a kwešišo ke sedirišwa sa bohlokwa sa go matlafatša go ruta go bala ka phapošing. Maano a kwešišo a swanetše go ba tlwaelo ya monagano go barutiši ao ba a šomišago tšatši ka tšatši ge ba ruta Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa, Go Bala Mmogo, goba go bopa dihlopha ka bokgoni.</p> <p>Go bohlokwa go ruta leano le tee le go le šomiša beke ka moka gore bana ba tlwaele leano leo.</p>

Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šomiša maano a kwešišo • Ba le ponelopele • bona dilo ka leihlo la moya • araba dipotšišo tša maemo a godimo le tše bonolo • bontšha kwešišo go seo ba se balago • tšweletša kwešišo
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Dira phoustara yeo e balafaditšego gomme o ngwale lenaneo le dihlahollo tša maano ao. Morutiši le bana ba swanetše go lebelela phoustara ya maano ka nako ya go bala ka go abelana go bala ka sehlopha sa go hlahlwe, go bala ka bobedi le go bala ka noši gore e kgone go ba gopotša. • Nyaka dikotana tša lebebetšididi (O ka reka tša mebala ya go fapafapana). Dira ditlankana tše 2 tše leano le lengwe le le lengwe gomme o kgomaretše ditlankana tšeo dikotaneng. Lokela dikotana tše tša maano ka komiking ya yokate yeo e se nago selo. Ka nako ya go bala ka sehlopha sa go hlahlwa, tsamaiša komiki gomme morutwana wo mongwe le wo mongwe a kgethe leano. Ge le le gare le bala kanegelo kgopela morutwana o tee gore a šomiše leano leo mo go swanelegago. Mohl. Morutwana yo a swerego setlankana sa go akanya ka nako ya go bala ga mathomo o swanetše go dira kakanyo.
Re ka lemoga bjang mafokodi.	<p>Ge bana ba sa kgone go akanya, ge bana go dira dikamano, le ge ba palelwa ke go ntšha dintlhakgolo tša kanegelo ka nako ya go bala.</p>
Ela hloko	<p>Maano a kwešišo ke thulaganyo yeo re e šomišago ka nako ya go bala. Ga se seo morutiši a se šomišago go dira diteko tša semolao. Go bohlokwa gore morutiši a thuše bana, kudu kudu bana bao ba sokolago. Re swanetše go dira setlwaedi sa go šomiša maano a ge re dira go bala ga mathomo, go bala ga bobedi le go bala ga mafelelo.</p>

Lereo	Maano a kwešišo a 1: Go tsošeletša tsebo ya boithekgo
Ke eng?	<p>Semelo sa tsebo ke tsebo yeo bana ba nago le yona ka ga serewa.</p> <p>Go diragatša semelo sa tsebo ke go se dira gore se be le mahlahla.</p> <p>Ka tsela yeo, ke go dira gore bana ba nagane ka seo ba se tsebago ka ga serewa pele ba ka bala ka sona goba ba ithuta ka sona.</p> <p>Semelo sa tsebo se ka diragatšwa ge go rutwa Mmetse, Sepedi le Mabokgoni a Bophelo.</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bana ba ithuta bokaone ge ba tloga go tšeo ba di tsebago go ya go tšeo ba sa di tsebego. Go ba thuša go diragatša semelo sa tsebo ya bona go ba thuša go maatlafatša seo ba se tsebago. • Babadi ba mmakgonthe ba diragatša semelo sa tsebo ya bona ge ba bala. Ka fao, ge re nyaka ba e ba babadi ba makgonthe re swanetše go diragatša semelo sa tsebo ya bona. • E thuša bana go swaragana le sengwalwa ba ba ba itapiša go tloga mathomong.
Re e ruta neng?	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo, mengwageng ka moka ya Sehlopha sa motheo.</p> <p>Mo leanong le:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ge re ruta kanegelo nakong ya go bolela ka diswantšho pele re bala (pele ga go bala) le ge re le gare ga kanegelo (magareng ga go bala). • Le ka nako ya Go Bala Mmogo, go bala ka sehlopha le go balela godimo.
Re e ruta bjang?	<p>Leano le la kwešišo le ka dirišwa gabotse ka nako ya Go bala ga pele le Go Bala.</p> <p>Pele o bala kanegelo le bona, thoma ka go tswalanya sererwa le sehlogo go seo bana ba šetšego ba se tseba.</p> <p>Ge o ba bontšha gore se se dirwa bjang, pinyeletša monwana wa gago hlogong tše ekego wa nagana gomme o bolelele godimo o re: <i>Naa ke eng seo ke šetšego ke se tseba ka se? Mmm, e re ke nagane...</i></p> <p>O ka diragatša tsebo ya pele ka mantšu a a lego padišong goba go tšwa go sengwalwa sa go bonagala. Ge o bala puku ya Vulabula ya Tumišo le kutu ya monawa, o ka dira tše di latelago.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Magwalo: bala leina. Monawa ke eng? bj.bj. ke morogo wa go gola ka go naba. • Mantšu: Ke eng selo se sengwe se se telele bjalo ka monawa? thapo • Diswantšhong: O tseba eng ka ga kutu ya monawa?

	<p>Ge o diragatša tsebo ya bona ya pele, ba hlohleletše go pinyeletša hlogo tša bona bjalo ka konopi ya monagano <i>Mmmm, e re ke nagane....</i> – ba kgahlwa ke se ebile leano le le fetoga papadi!</p> <p>Nako ye nngwe go ka ba le sehlogo se e lego gore ga re se tsebe goba re tseba gannyane ka sona. Lemoša bana gore mabaka a bjalo a lokile: <i>Mmm, bjale go fihlile seo ke sa se tsebego Ke ipotšiša gore ke dilo dife tše diswa tše nka ithutago tšona.</i> Se le sona se ka dira gore bana ba itapiše go tloga mathomong.</p>
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kwešiša seo ba swanetšego go se dira • Bolela ka ga seo ba swanetšego go se dira • Bontšha tsebo ya bona ka ga seo go bolelwago ka sona. • Nagana ka seo ba se tsebago ka ga hlogo pele ba ka bala ka yona goba ba ithuta ka yona.
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. Fela o lebelela go yona ge o ruta mananeo ao. <p> O ka šomiša seswantšho se go ruta leano le. Ge re diragatša semelo sa tsebo, go swana le ge re pinyeletša konopi ya monagano gore o re fe seo re šetšego re se tseba ka hlogo yeo.</p>
Go hlatha mafokodi	<p>Bana ba bangwe ba ka šia go itšweletša mola ba bangwe ba ka hloka kwešišo ya gore ba swanetše go dira eng. Ge bana ba palelwa ke go diragatša semelo sa tsebo, ba botšiše dipotšišo tšeo di tlogo go ba thuša go bolela ka seo se rutwago.</p>
Ela hloko	<p>Leano le le diretšwe go thuša bana go itapiša ka seo se balwago ba be le kgahlego ya go bala. Dira gore bana ba ipshine ka lenaneo le gore ba le šomiše ka mehla ge ba bala. Se se oketša maikutlo a boitshepo ebile se tšweletša maikutlo a mmadi a makgonthe.</p>

Lereo	Maano a kwešišo a 2: Go dira ponelopele
Ke eng?	<p>Go ba le ponelopele ke bokgoni bja go akanyetša pele seo se tlo diregago. Leano le le mabapi le go tšweletša kakanyo ya maleba mabapi le seo re se balago goba se tlo go balwa. Ga se kakanyo ya go tlaralala, ke tsebo ye e lego ka hlogong ya gago le go tšwa go dikarolwana tša sengwalwa.</p> <p>Ke ka lebaka la eng ele bohlokwa?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Go ba le ponelopele go gogela šedi ya bana mo go se ba tlo balago ka sona. Se se dira gore ba be le maitapišo mo go seo ba se balago. <p>Bana ba ba le kgahlego ge ponelopele ya bona e ka nepa seo se lego kanegelong.</p>

<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa Motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo mengwageng ka moka ya Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Bana ba swanetše go tlwaela le go šomiša ponelopele magatong ka moka a Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Mo leanong le:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ge re ruta kanegelo nakong ya go bolela ka diswantšho pele re bala (pele ga go bala) le ge re le gare ga kanegelo (magareng ga go bala). • Le ka nako ya Go Bala Mmogo, Go Bala ka Sehlopha le Go Balela Godimo. • O ka hlohloletša bana go šomiša leano le ge ba ipalela go ba ba bala ka bobedi.
<p>Re e ruta bjang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Leano le le ka rutwa pele re bala (pele ga go bala) le ge re le gare ga kanegelo (magareng ga go bala). <p>Morago ga go bala, morutiši a ka botšiša bana dipotšišo nepokgolo e le go lekola gore diponelopele tša bona di sepelelana le seo kanegelo e se bolelago.</p> <p>Botša bana gore o tlo ba ruta ka ponelopele o be o ba laetše papetlakgadima ye o e dirilego. Pele o bala kanegelo le bona, bolelang ka ga leina, hlogo le diswantšho tša kanegelo. Di šomiše bjalo ka motheo wa go dira ponelopele gore bana ba bone ge eba ba ka kgona go ba le ponelopele.</p> <p>Morutiši a laetše bana gore ponelopele e dirwa bjang gore ba kgone go e šomiša. Netefatša gore o lemoša bana gore ponelopele e ka ba ya nnete goba ya maaka ebile ga se ka mehla mo e ka felago e le ya nnete.</p> <p>Go bontšha se, a re šomise kanegelo ya Moya le letšatši:</p> <p>Go lebelela: Lebelela bokantle ba puku ya Moya le letšatši.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Re bona monna, letšatši le moya. Botšiša bana: Naa letšatši le moya di dira eng? Monna yena o dira eng? • Bjale dira ponelopele: <i>“Ka lebaka la gore moya o a tonya mola letšatši le fiša, naa go tlo diregang ka monna wa go apara jase!”</i> • A re baleng re bone gore go diregang ka kanegelo ye. • Ge o ka bona gore ponelopele ya gago e fošagetše, o ka fetola ponelopele yeo. • O ka nore: <i>“Joo nna!monna o apotše jase, go ra gore ponelopele ya ka ya “Monna a ka se apole jase” ga se ya nnete.</i> <p>Mohlala wo o lego ka godimo o laetša gabotse gore morutiši a ka ruta bana bjang go dira ponelopele le go lekola ge e ba ke yona go bona gore ba ka e fetola goba aowa.</p> <p>Se se dira gore bana ba ele hloko seo ba se balago go matlafatša kwešišo.</p>
<p>Kelo</p>	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Akanyetša pele • Tšweletša kakanyo ya maleba

	<ul style="list-style-type: none"> • Tšweletša kakanyo yeo e sego ya tlaralala • Tšweletša tsebo ye e lego dihlogong tša bona • Tšea karolo ka go fa ponelopele go kanegelo yeo e balwago
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. Fela o lebelela go yona ge o ruta mananeo ao. <p><i>O ka šomiša seswantšho se go ruta ponelopele gobane ponelopele e bolela ka ga tša kua pele. O ka dira phoustara ya go ngwalwa Go dira ponelopele.</i></p> <p>Emišetša phoustara godimo ge o ba ruta ponelopele.</p>
Go hlatha mafokodi	Bana ba bangwe ba ka šia go itšweletša mola ba bangwe ba ka hloka kwešišo ya gore ba swanetše go dira eng. Ge bana ba palelwa ke go dira ponelopele, ba botšiše dipotšišo tšeo di tlogo ba thuša go bolela ka seo se rutwago. e.g. <i>Naa go tlo direga eng? Ke ka lebaka la eng o realo?</i>
Ela hloko	Go ruta bana ka ga ponelopele ga se feela gore e tla ba nnete goba maaka, ke ka go šomiša dikgopolwana tša kanegelo (maina, mantšu, diswantšho) re lebeletše go tšwela pele ga kanegelo ra dira ponelopele ya maleba ka seo se ka hlagago.

Mareo	Maano a kwešišo a 3: Go dira dikgokaganyo/go tswalanya
Ke eng?	<p>Kgokaganyo ke ge re tswalanya dilo tše pedi goba tša go feta moo. Go ka tšea nako gore mongwadi a hlaloše dilo ka moka le gona seo se tla dira gore mmadi a be le bodutu. Seo se ra gore mmadi o swanetše go bala ka go tsitsinkela gore a kgone go kgokaganya ditaba tšeo di lebišitšwego go mooko wa taba.</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>E laetša bana tsela yeo ba ka šomišago tsebo ya bona (ya tlotlontšu, popopolelo, semelo sa tsebo) go kgokaganya megopolo ge ba bala.</p> <p>Dikgokaganyo di maatlafatša kwešišo ebile di thuša bana go araba dipotšišo tša maemo a godimo.</p> <p>Bana ba ba le kgahlego ya go bala ge ba kgona go tswalanya dikgopolo gape se se oketša maikutlo a mmadi mo go bona.</p>
Re e ruta neng?	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa Motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo mengwageng ka moka ya Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Bana ba swanetše go tlwaela le go šomiša ponelopele magatong ka moka a Sehlopha sa Motheo.</p>

	<ul style="list-style-type: none"> Ge re ruta kanegelo nakong ya go bolela ka diswantšho pele re bala (pele ga go bala) le ge re le gare ga kanegelo (magareng ga go bala) le mafelelong a kanegelo (morago ga go bala). O ka hlohleletša go e šomiša ge Go Balwa ka Bobedi goba ka Go Ipalela.
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> Botša bana ka ga leano le o tlogo go ba ruta lona o be o ba laetše papetlakgadima ye o e dirilego. Hlaloša gore le ra go reng (go kgokaganya = go amanya megopolo kanegelong). Re ka ipotšiša: <i>Mongwadi o nyaka ke tlaleletše ditaba. Ke eng kgokaganyo ye nka e dirang?</i> Mohlala: Monna o ile a hlobola jase. <i>“Ke ka lebaka la eng monna a hlobola jase? Ke eng seo mongwadi a sego a re botša sona re se oketše?”</i> Go ya ka semelo sa tsebo ya rena ya mo lefaseng, re tseba gabotse gore ge motho a apola jase, o kwa go fiša wo o sa kgonego go o kgotlelela. Mongwadi ga a re botše gore monna o kwa phišo. Hlalošetša bana gore ba šomiše mantšu le diswantšho tše di lego kanegelong go dira kgokaganyo magareng ga seo mongwadi a se bolelago le se a sa se bolelego. Ge o ba laetša se dira gore lentšu la gago le kwagale le fišegelwa go hwetša kgokagano ge mongwadi a tlogela se sengwe. Ba bontšhe ka fao o dirago dikgokaganyo ge o bala.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> dira tswalano ya dilo tše pedi goba tša go feta tlaleletša seo mongwadi a sa re botšego sona tšea karolo kahlaahlong ya dikanegelo ge ba bala ka dihlopha
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. Fela o lebelela go yona ge o ruta mananeo ao. <p>Dira phoustara ya go ngwalwa Go dira dikgokaganyo ka baka la gore go dira dikgokaganyo ke go tswalanya le go tlaleletša mo go hlokegago. Šomiša dipapetla tša go swana le tše le ge e le gore o dumeletšwe go šomiša se wena o se nyakago. Emišetša phoustara godimo ge o ba ruta ponelopele.</p>
Go hlatha mafokodi	<p>Bana ba fela ba e ba le bothata ba go dira dikgokagantšho ge ba bala ebile ga ba lemoge gore ba swanetše go tlaleletša seo mongwadi a sa re botšego sona. Ge ba e ba le bothata ba botšiše dipotšišo go ba hlahlala gore ba bone dikgokaganyo tše di lego gona.</p> <p>Re ka šomišwa sehlopha sa go bala ka gobane o tla be o na le bana ba go balega ba o ka kgonago go ba lekola ka tsitsinkelo ge ntše o bala.</p>

Ela hloko	Go dira dikgokaganyo ke se sengwe sa mananeo a bohlokwa se se thušago bana go tsitsinkela dikarolwana tša kanegelo. Babadi ba go thoma, ba magareng le ba go kgona ba a gola ge ba dira dikgokaganyo.
------------------	---

Lereo	Maano a kwešišo a 4: Go bona selo ka kgopolo/seswantšho sa kgopolo
Ke eng?	<p>Lentšu le le tšwa go pono ye e sepelelanago le go bona. Go ra gore go bona selo ka kgopolo ke go bona seswantšho ka leihlo la monagano goba go dira seswantšhokgopolo ka hlogong.</p> <p>Re šomiša mantšu, diswantšho, tsebo ya rena le tsebo ya go nagana go bopa diswantšho ka gare ga dikgopolo tša rena. Re ka šomiša dikwi tša rena ka moka go bopa seswantšho seo (go bona, go dupa, go latswa, go swara le go kwa).</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Babadi ba mmakgonthe ka mehla ba ba le pono ka ga seo mongwadi a se ngwadilego, ge ba bala ba loutša dikwi tša bona. Seo se ba thuša go dira dikgokaganyo le seo ba se balago. Gore bana ba rena e be babadi ba mmakgonthe, re ba hlohloletša go ba le seswantšho kgopolo.</p> <p>Go bona dilo ka kgopolo go thuša matlafatšo ya kwešišo le gore bana ba tla gopola seo ba se badilego.</p> <p>Re ba thuša gore kanegelo e be ye e phelago.</p> <p>Se se bontšha bana gore go bala go ka ba bose ebile go dira gore ba ipshine.</p>
Re a ruta neng?	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa Motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo mengwageng ka moka ya Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Bana ba swanetše go tlwaela le go šomiša ponelopele magatong ka moka a Sehlopha sa Motheo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ge re ruta kanegelo nakong ya go bolela ka diswantšho pele re bala (pele ga go bala) le ge re le gare ga kanegelo (magareng ga go bala) le mafelelong a kanegelo (morago ga go bala). • O ka hlohloletša go e šomiša ge go balwa ka bobedi goba go ipalela.
Re a ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Botša bana ka ga leano le o tlogo go ba ruta lona o be o ba laetše papetlakgadima ye o e dirilego. <p>Hlaloša gore ke eng (ke go bona seswantšho ka leihlo la monagano goba go dira seswantšhokgopolo ka hlogong). Ba botse gore ba ka šomiša se sengwe le se sengwe sa dikwi tša bona:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ge o ba bontšha lenaneo leo šomiša se sengwe le se sengwe seo se ka kgonago go dira seswantšhokgopolo. Šomiša lentšu la gago le mediro go dira gore se kgahliše se dire gore bana ba ipshine.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ge o bala kanegelo ya Vula Bula (Moya le letšatši) le barutwana ba gago, ba bontšhe seswantšho sa puku o be o diragatše semelo sa bona sa tsebo. Ba botšiše potšišo ya gore “naa ba ikwa bjang ge ba lebane le letšatsi.” • Ba laele gore ba tswalele mahlo a bona ba nagane ge ba setše ba le letšatšing la go fiša tšhiritšhiri. <i>Naa letšatši o a le kwa? Go direga eng ge le thoma go fiša? Le a go tsefela, goba le go dira ka mokgwa o mongwe? bj.bj.</i> • Go ya le ka mohlala wa ka godimo, re kgona go bona gore go botšiša dipotšišo go thuša barutwana gore ba kgone go dira seswantšhokgopolo.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tšea karolo ka gare ga dikahlaahlo ka ga seo ba se balago • šomiša megopolo ya bona go bona seswantšho ka leihlo la moya • le botša le tše di sa bonalego mo kanegelong • šomiša dikwi ka moka go bopa seswantšho
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. Fela o lebelele go yona ge o ruta mananeo ao. <p> Seswantšho se se bontšha monagano o bulega go bontšha se se diregago ge re dira seswantšhokgopolo.</p> <p>O ka hlama phoustara ya go ngwalwa: Go bona selo ka kgopolo wa šomiša seswantšho se go ruta lenaneo le.</p> <p>Emišetša phoustara godimo ge o ba ruta seswantšhokgopolo.</p>
Go hlatha mafokodi	<p>Ge barutwana ba palelwa ke go bopa diswantšho ka menaganong ya bona re ba thuša ka go ba botšiša dipotšišo tšeo di tla ba gapeletšago go dira diswantšho megopolong ya bona.</p> <p>Bana ba, ba palelwa gape ke go araba dipotšišo kudu tšeo di nyakago ponelopele. Le gona re ka ba thuša ka go ba botšiša dipotšišo.</p>
Ela hloko	<p>Ga go na tsela ya maleba goba ya go fošagala ge re dira seswantšhokgopolo. Nepokgolo ke go maatlafatša mogopolo wa ngwana gore a kgone go tšea karolo mo kanegelong.</p>

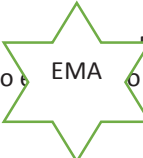
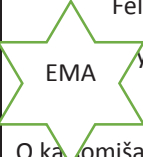
Lereo	Maano a kwešišo a 5: Go lemoga dikarolwana tša kanegelo
Ke eng?	<p>Dikanegelo tše di ntši di beakantšwe go ya le ka dihlopha tša dikarolwana tša kanegelo tšeo di bitšwago peakanyo ya kanegelo. Di akaretša lefelo, baanegwa, bothata, mokgwa wa go rarolla mathata, woo o bitšwago tharollo ya mathata, mola mooko o bitšwa (kgwekgwe ya taba).</p> <p>Dikarolwana tše di swere tabakgolo ya kanegelo.</p> <p>Dikarolwana tša kanegelo ke:</p> <p>Mathomo</p> <p>Kgwekgwe ya taba</p> <p>Kgotlhano</p>

	<p>Sehloeng Tharollo Morumo</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Go tseba ka ga sebopego sa kanegelo go fana ka mahlomo (foreimiweke)ao a thušago barutwana go hlatha ditaba tša bohlokwa mo kanegelong tšeo di lego malebana le kwešišo ya bona.</p> <p>Go rutwa mo go tseneletšego ga kanegelo go thuša barutwana go gopola seo se diragetšego kanegelong le gore ba latelanye ditiragalo ga bonolo le go khutšofatša kanegelo ga bonolo. E thuša babadi ka kwešišo e sego feela bao ba hwetšago go bala go le boima.</p>
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa Motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo mengwageng ka moka ya Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Ka nako ye ba tla bego ba fihla Mphatong wa 3, bana ba swanetše go ba ba tlwaetše go šomiša maano ao a tlwaelegilego a kwešišo.</p> <p style="padding-left: 40px;">Leano la sebopego sa kanegelo le ka hlalošwa la ba la bontšhwa nakong ya ge go rutwa Go Bala Mmogo le Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. Barutwana ba ka itlwaetša go hlatha sebopego sa dikarolwana tša kanegelo ka nako ya go bala ka bobedi goba ge ba šoma ka dihlopha mola morutiši a tlabe a šoma le sehlopha sa go bala ka go hlahlwa. Ba ka itirela yona ge ba ipalela.</p>
<p>Re e ruta bjang?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Botša bana ka ga leano le o tlogo go ba ruta lona o be o ba laetše papetlakgadima yeo o e dirilego. • Kgetha kanegelo yeo e tla bontšhago sebopego sa kanegelo gabotse. (Moya le letšatši) gabotse <p>Mathomong = Moya le letšatši di a ngangišana Kgwekgwe ya taba = Maatla Kgotlhano = Moya le letšatši di a thulana Sehloeng = Letšatši le fiša kudu gomme la thoma go fenya Moya Tharollo = Monna a rarolla tše ka moka ka go apola jase Morumo = Letšatši ke mofenyi bontšha bontšha</p> <ul style="list-style-type: none"> • Morago ga go bala kanegelo yeo, hlolosetša bana ka ga dikarolwana tša kanegelo. • Šomiša tlelafo ye e lego mo seswantšhong go bontšha dikarolwana tša kanegelo.

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lefelo (kanegelo e diragala neng, kae, ka nako mang?) Lefelo re ka le bona ka diswantšho, ditiragalo gore e be ele kae, neng le nako mang. 2. Baanegwa – Baanegwa le baanegwathwadi ke bo mang? E ka ba batho, dilo tša hlago goba diphoofolo. 3. Bothata. Ke bofe bothata bo bo dirago gore kanegelo e tšwele pele? Moanegwathwadi o swanetše go dira se sengwe goba a thibelwe go se dira. 4. Tharollo (go ba le tharollo ya ditiragalo tše di diragetšego). Mohlala: Monna o rarollotše bothata ka go apola jase mo kanegelong ya Moya le letšatši. 5. Mooko (kgwekgwe ya taba). Naa ke eng seo mongwadi a ratago go re botša ka sona mo kanegelong? Ke eng seo re ka ithutago ka sona? Mohlala: Mo go kanegelo ya Moya le letšatši, kgwekgwe ya taba ke maatla (ke mang a fetago yo mongwe ka maatla?) <p>Dikarolwana tše di na le dintlha tša bohlokwa. Mo fase ga tlelafo o ka oketša ka karolwana ye nngwe ya: seo ke se ratilego - mo ngwana a ka tšweletšago seo a se ratilego ka kanegelo.</p> <p>Bana ba ka kgahlwa ke go šomiša tlelafo ka gore e ba thuša go gopola dintlha tša bohlokwa mabapi le kanegelo.</p> <p>Go tseba go hlatha dikarolwana tša kanegelo go dira gore ba kgone go e khutšafatša ba be ba e anege.</p>
<p>Kelo</p>	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <p>Bona dikarolwana tša kanegelo</p> <p>Kwešiša kanegelo</p> <p>Araba dipotšišo tše di lebišitšwego go mathomo, sehloeng, tharollo, morumo le kgohlano</p>
<p>Didirišwa</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. Fela o lebelela go yona ge o ruta mananeo ao. <div data-bbox="288 1525 451 1715" data-label="Image"> </div> <p>Dira tlelafo ya kanegelo o šomiša menwana e mehlano go bontšha dikarolwana tša kanegelo.</p> <p>O ka no hlama phoustara o šomiša seatla se wa e ngwala dikarolwana tša kanegelo.</p> <p>Emišetša phoustara godimo ge o ba ruta dikarolo tša kanegelo ka nako ya go bala.</p>

	<p>O ka dira ditlelafo ka lepokisana gore bana ba le šomiše go ikgotšša ge ba bala ka bobedi.</p>	
<p>Go hlatha mafokodi</p>	<p>Ge ngwana a palelwa ke go bona dikarolwana tša kanegelo. Mmotšiše dipotšišo tše di ka mo gopotšago o be o mo hlahle ka go mmontšha tlelafo. Go ba ruta dikarolwana ka moka le go ba ruta go di hlatha go bohlokwa mo kwešišong ya bona ya kanegelo.</p>	
<p>Ela hloko</p>	<p>Leano le le swanetše go šomišwa go dikanegele feela e sego le dingwalwa tša tshedimošo.</p>	

<p>LEREO</p>	<p>Maano a kwešišo a 6: Go lekola kwešišo le go šomiša leano la go lokiša</p>	
<p>Ke eng?</p>	<p>Se ke go lemoga seo se diregago ka nako ya go bala, go lebeletšwe kwešišo, go dira selo se se sa hlalošegego le go hloka kwešišo. Bothata ka gare ga kwešišo e ka ba lentšu la bothata leo re sa le kwešišego goba tshedimošo ka gare ga temana yeo re sa kgonego go e latela.</p> <p>Dinyakišišo di bontšhitše gore babadi ba mmakgonthe ba lemoga ka pela ka ge ba sa kwešiši sengwalwa, ba ema ba boela morago ba se bala gape ba nyakišiša gore bothata ba kwešišo e ka ba eng. Ka lehlakoreng le lengwe babadi ba go fokola ka go bala ba tšwela pele go bala le ge ba sa kwešiši gore sengwalwa se reng ebile ba sa boele morago go bala gore ba rarolle bothata ba kwešiše.</p> <p>Ke ka lebaka la eng e le bohlokwa?</p> <p>Go bala ntle le kwešišo ga go na mohola, ka fao babadi ba swanetše go lemoga gore ke neng ebile ke ka lebaka la eng potšišo e e ba bothata. Barutwana ba swanetše go ithuta go lokiša bothata ba kwešišo ka go bala goba go dira kamanyo ya seo ba se tlogetšego morago.</p> <p>Tekolo ya kwešišo e thuša bana go kwešiša kanegelo ka botlalo gomme seo se tla ba thuša go araba dipotšišo ka ga kanegelo.</p> <p>Barutwana ba ipshina ka go bala ge ba kwešiša seo ba se balago.</p>	
<p>Re e ruta neng?</p>	<p>Maano a kwešišo bjalo ka a, a ka rutwa a ba a bontšhwa mephatong ya Sehlopha sa Motheo R – 3. Bana ba swanetše go itswalanya le mokgwa wo mengwageng ka moka ya Sehlopha sa Motheo.</p> <p>Go bohlokwa go ruta leano le morago ga ge o rutila bana maano a go kwešiša. Ba ka šomiša maano ka moka go lekola kwešišo ya bona.</p> <p>Barutiši ba ka laetša seo pele go balwa nakong ya Go Bala le morago ga go bala.</p> <ul style="list-style-type: none"> • E ka šomišwa nakong ya Go Bala Mmogo le nakong ya go Balwa ka Sehlopha sa go Hlahlwa. • Morutiši le barutwana ba swanetše go lekola kwešišo ka dinako ka moka tša go bala. 	

	<ul style="list-style-type: none"> Morutiši o swanetše go hlohleletša barutwana go šomiša leano le ge ba bala ka bobedi goba ba ipalela.
Re a ruta bjang?	<p>Ke leano le le golo la bohlokwa leo le ka matlafatšago babadi ka moka ka magato a mabedi a a latelago:</p> <ol style="list-style-type: none"> Go fa šedi go kwešišo Go sekamolla kwešišo ge e thatafala. <p> Potša bana ka ga leano le o tlo ba rutago lona gomme o ba laetše phoustara yeo o leano le. O ka šomiša seswantšho se go gopotša barutwana. </p> <p>Hlaloša gore ke go reng (lekola = ke lekola gore naa ke a kwešiša, gomme ge kwešišo e thatafala ke a EMA ka lokiša bothata).</p> <p>Hlalošetša barutwana gore re balela go kwešiša gomme ge re na le bothata bja go kwešiša re a EMA ra lokiša bothata bjo. Maano a go lokiša a akaretša tše di latelago:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Bala gape temana ye o sa e kwešišego; ✓ Hlatha karolo ye e go fago bothata (lentšu, lefoko, setsopolwa goba temana). ✓ Lekola ge hlalošo e kwagala ✓ Thuša go hlaloša mantšu ao a sa kwešišegego ka thušo ya pukuntšu.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go bona ge bana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> araba dipotšišo tša maemo ka moka hlaloša ditiragalo tše dingwe tša kanegelo dira tatelano ya ditaba ba kgona go anega kanegelo ba kgona go diragatša kanegelo thala phoustara ya tshepedišo ya kanegelo ngwala ditemana ka ga kanegelo <p>Khutšofatša ditaba tša ka gare ga kanegelo.</p>
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> Hlama phoustara ya mmala mo o ngwalago mananeo o be o a hlaloše ka botlalo. <p>Fela o lebelela go</p> <p> yona ge o ruta mananeo ao. </p> <p>Dira phoustara ya go ngwalwa Go lekola kwešišo le go šomiša leano la go lokiša.</p> <p>O ka šomiša</p> <p>seswantšho se go ruta leano le.</p>
Go hlatha mafokodi	<p>Ge bana ba palelwa ke go kwešiša seo ba se balago re ka ba ruta leano la go lekola, ba eme ba bale gape ba nyake le go tseba gore bothata ke eng ba bo lokiše. Ba lemoše gore go kaone gore ge ba hlakana le bothata ba bo lokiše go na le gore ba no bala ba sa kwešiši.</p>
Ela hloko	<p>Phapoši ya go ba le bophelo ke yeo e fa go bana monyetla wa go bolela. Mohlala: <i>Morutiši, ga ke kwešiše, hle nthuše.</i> Ba rete ge ba kgona go emiša matsogo ba botšiša</p>

2.2.1 Kakaretšo ya mekgwa ya go bala ka kwešišo

Ye ke khutšofatšo/ kakaretšo ya tshedimošo ya mabapi le maano a go dira **Phoustara ya Mekgwa ya Kwešišo** ya ka phaphošing ya gago. O ka šomiša dika go mokgwa wo mongwe le wo mongwe gore bana ba kgone go hlatha seka go mokgwa wa maleba. Goba o ka beakanya mekgwa ka go šomiša leotwana la mekgwa.

O tla hwetša dikgopolo tše ntši tša go dira phoustara ya mekgwa ya kwešišo ge o šomiša letlakala la tshedimošo la Google: diphoustara tša kwešišo. Mafelo a mangwe a tshedimošo a na le diphoustara tše o ka di hwetšago wa di gatiša ntle le tefo. Le ge go le bjale, o hloka gore o hlamele phaphoši ya gago phoustara ya mekgwa ya go kwešiša ka Leleme la Gae. Ka fao go bohlokwa go etela mafelo mo inthaneteng go hwetša tshedimošo go itirela phoustara yeo e thakgatšago.

MEKGWA YA GO BALA KA KWEŠIŠO	
1. Tsošetša semelo sa tsebo ya pele	Tswalanya hlogo ya taba le sengwalwa go seo o šetšego o se tseba. <i>Gabotse ke tseba eng ka hlogo ye ya taba?</i>
2. Go dira ponelopele	Go dira ponelopele ka sengwalwa, o phopholetša gore na go ka diragalang, o tshepile tsebo yeo o šetšego o na le yona ka kgopolong ya gago le mehlala yeo e lego ka gare ga sengwalwa.
3. Go dira dikamano/tswalanyo	Go šomiša mehlala ka sengwalweng go dira tswalano gare ga tshedimošo ya ka gare ga sengwalwa le seo se ukangwago.
4. Go dira diswantšhokgopolo	Šomiša dikwi tša gago go dira seswantšhokgopolo sa selo seo se hlalošwago mo sengwalweng.
5. Go hlatha dikgopolokgolo mo kanegelong	Dintlhakgolo tša kanegelo di ka hlathwa go lefelo la kanegelo, baanegwa, tšweletšo ya bothata, tharollo ya bothata (ditiragalo tšeo di thušitšego go rarolla bothata le tabakgolo yeo e tšweleditšwego mo kanegelong). O ka akaretša kanegelo ka go hlatha le go hlaloša dikarolo tše, ka mokgwa wo o khutšofaditšwego ka tatelano ye bonolo.
6. Go lekola le go šomiša maano a go lokiša	Ge o bala e ba le temogo ya seo o se balago, ge o sa kwešiše, šomiša maano a go lokiša go rarolla bothata bjoo: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Bala leboelela karolo ya sengwalwa ye o sa e kwesišego ✓ Hlatha karolo yeo e go fago bothata (e ka ba ke lentšu, lefoko, goba temana?) ✓ Bala go fihla mafelelong a lefoko goba temana go bona gore di a kwesišega na ✓ Lebelela hlalošo ka pukuntšung goba o botšiše morutiši.

Leihlokgopolo

Go bona selo ka
leihlokgopolo

Pono ka leihlo la
mogopolo

I could see, smell, hear, taste...
I could picture...

Go dira dikamano le tswalano ka se ke se badilego

... reading when I c...

... read with what I already know about the topic.

Ponelopele

Go ba le
ponelopele ka ga
kanegelo

Ke nagana ka seo ke se badilego

After making a prediction, I read to confirm or revise (change) my prediction based on what I just read.

Maano a go lokiša

Boela morago kanegelong
mo o go gopolago gomme o
thome gona

Tšwela pele ka go bala go
fihla mafelelong a padi,
boeletša ge o sa kwešiši

Lebelela diswantšho le
sengwalwa go hwetša
tshedimošo goba mehlala

• Look at the pictures and text features for clues.

2.3 Maikutlo a Mmadi

Karolwaneng ye, e tsepeletše go:

- Maikutlo a Mmadi ke eng?
- Go reng a le bohlokwa?
- Dikarolwana tša Maikutlo a Mmadi ke dife?
- Ke ruta neng karolwana ye nngwe le ye nngwe?
- Ke e ruta bjang?
- Mafokodi a yona ke afe?
- Ke thekgo efe yeo e hlokegago?

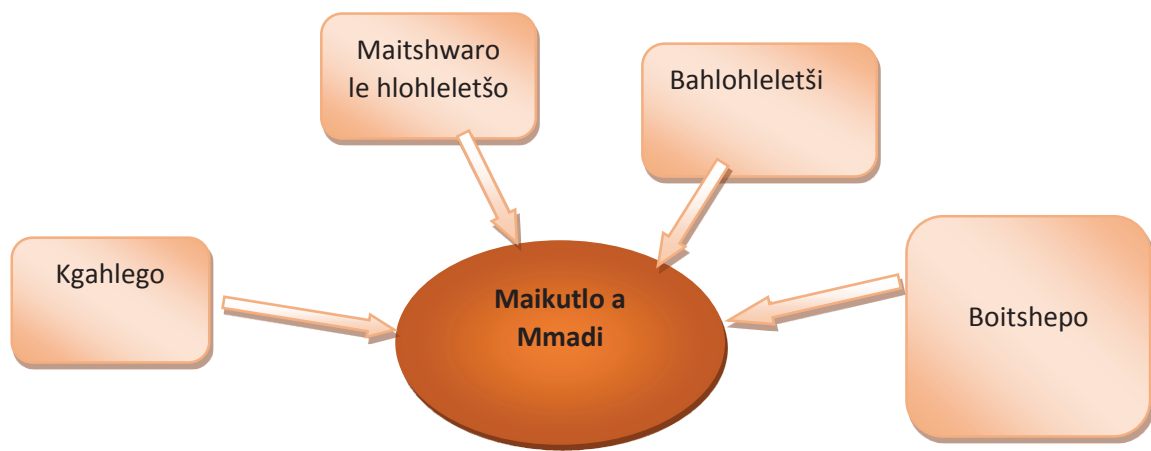
Go bala go nyalelana le maikutlo. Ka go bala, re ka ipshina, ra tloga bodutu, megopolo ya rena ya re iša lefaseng le lengwe, ra ba moyeng, ra kukega maikutlo goba ra diragatša. Gape re ka hwetša tshedimošo ra ithuta dilo tše diswa.

Go bala go godiša magomopono a rena ebile go tsošološa dikgonagalo tše di swa go rena. Go re ruta ka mafelo a maswa, batho le dilo ka kakaretšo. A ke maikutlo ao re a hlokago ge re bala. Seo re se lemogago ke gore maikutlo a mmadi ke lekala la go bala leo le sa elwego hloko ge barutwana ba bala. Ka fao barutiši ba swanetše go ela hloko maikutlo ao barutwana ba a laetšago ge ba bala gobane maikutlo a bona a nyalelana kudu le maitshwaro le hlohleletšo, gape le gore ba kgona go bala go fihla kae.

Mo go baleng maikutlo a ka amanywa le Pileletšo ya Medumo le Mantšu le Kwesišo. Pileletšo ya Medumo le Mantšu e kaonafala ge barutwana ba fiwa menyetla ya go bala. Go ba boima gore barutwana ba bale ka boithaopo ge ba ikhwetša ba katana le go bala ba šomiša Pileletšo ya Medumo le Mantšu, se se ka ama maitshwaro le hlohleletšo ya bona ya go bala. Barutwana ge ba sa bale ka kgahlego, ebile ba sa bone go le bohlokwa go bala, ba ka se ikamanye le dingwalwa. Se se ka ama go bala ga bona ka kwešišo.

2.3.1 Dikarolwana tša Maikutlo a Mmadi

Dikarolwana tša maikutlo a go bala di bontšhitšwe mo **Sebopegong sa 12**. Karolwana ye nngwe le ye nngwe e hlalošitšwe ka botlalo ebile le hlahlo ya gore di ka šomišwa bjang e filwe. Go thibela mafokodi go tšweletšo ya bokgoni bja Go Ngwala le go bala, barutiši ba hlahlwa gore ba ka ela hloko bjang mafokodi a maikutlo a go bala, ba a lokiša pele ga ge a kekela pele.

Sebopego sa 12: Dikarolwana tša Maikutlo a Mmadi

Lereo	Kgahlego	Mohlala
Ke eng?	<p>Barutwana ba swanetše go ba le kgahlego ya go bala. Ba bone go bala bjale ka selo seo ba ka kgonago go se dira, selo seo ba ipshinago ka sona ebile se le bohlokwa go bona.</p> <p>Ka Lebaka la eng? Gore barutwana ba bale, gantši ba hlohleletšwa ke ge ba bona go bala e le selo seo se kgahlišago. Ge ba bala kudu bokgoni bja bona bja go bala bo a kaonafala, ebile tlotlontšu le tsebo ya bona ka kakaretšo di a gola.</p>	
Re e ruta neng?	Hlohleletšo ya go bala le kgahlego mo go baleng di swanetše go dirwa ka mengwaga yeo barutwana ba sa lego mphatong wa bo mapimpana. Barutiši ba Mphato wa R ba swanetše go godiša kgahlego ye gomme e tšwele pele go godišwa Mephatong kamoka ya tlasana.	
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> Gopotša barutwana ka mehola ye e makatšago ya go bala - ka go bala re ka ralala le lefase, go bala go re fa phihlelelo ya tshedimošo le go re bulela mejako ye meswa ya di kgonagala. Hlohleletša barutwana go hlama dihlopha tša go bala. Boledišana le barutwana ba gago ka dipuku tšeo di ngwadilwego ka Leleme la Gae, bangwadi, boraditaba le bareti ba Leleme la Gae. Etlaphaphošing le diswantšho le ditšweletšwa tšeo o kopanago le tšona ka dikuranteng le dikgatišobakeng, gomme o abele barutwana ba gago tshedimošo ya tšona. Mo letlapeng e ba le kholomo yeo e na go le hlogo ye: <i>“Ke rata go bala ka lebaka la gore ...”</i> Mesong ye mengwe le ye mengwe, pele le thoma ka mešongwana ya go bala le Go Ngwala, botšiša ngwana goba ba babedi gore ke ka lebaka la eng ba rata go bala, goba ke eng seo ba se ratago ge ba bala gomme ba ngwale dikarabo tša bona mo letlapeng. Dira se tekano ya matšatši a lesome. 	
Didirišwa	Phaphoši yeo e humilego ka Mongwalo, dingwalwa, mantšu le diswantšho ebile e na le sekhutlwana sa go bala e fa maatlakgogedi le kgahlego ya dipuku le go bala.	
Re lemoga bjang mafokodi mo karolwaneng ye?	<ul style="list-style-type: none"> Ela hloko barutwana bao ba hlokago thekgo ya go bala ka phaphošing ya gago— dikgahlego tša bona tša go bala di ka no ba di le tlasana ebile ba goga boima ge ba bala. Leka go kaonafatša bokgoni bja bona bja go bala. Ela hloko gape barutwana bao ba kgonago go bala eupša ba se na kgahlego ya go bala. Nyakišiša dikgahlego tša bona o leke go ba hweletša dipuku tšeo di sepelelanago le di kgahlego tša bona. 	
Ela hloko	Go bonolo go hlaboša megopolo ya bana ba ba nnyane o ba direle gore ba be le phišegelo ya go bala- o seke wa hlaelwa ke monyetla wo!	

Lereo	Maitshwaro le tlhohleletšo	Mohlala
Ke eng?	<p>Ka mehla, barutwana ba swanetše go hlohleletšwa go bala, le go bona go bala bjale ka selo sa go thabiša.</p> <p>Ka lebaka la eng? Ge barutwana ba lemoga gore dipuku le go bala ke dilo tša maleba, ba tla rata go bala le go feta. Go bala kudu ga bona go ba thuša gore ba ithute dilo tše dingwe ka go bala.</p>	
Re e ruta neng?	<p>Mo sehlopheng sa motheo, go bohlowa kudu go aga maitshwaro a mabotse le go hlohleletša barutwana ka dipuku le go bala. Hlohleletšo ye e ka thoma mphatong wa pele gomme ya tšwetšwa pele mephatong ye mengwe ya sekolong sa mephato ya fase. Dinyakišišo di bontšha gore ge re ka kgona bana ba e sa le ba bannyane gore e be babadi ba go tia ba go ba le phišegelo bao ba balago ka boipshino ba feleletša e le babadi ba go ya go ile</p>	
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Ka nako ya go bala ka Sehlopha sa Go Bala Mmogo, Sehlopha sa go Bala ka go Hlahlwa le ya go Balela godimo; hlama nako ya go bala dipuku tša dikanegelo ka boipshino. Dira gore barutwana ba gago ba be le phišegelo ya go ipona ba fihlile nakong ya go bala ebile ba ipshina. • Barutiši ba mephato ya motheo ba swanetše go ba le phišegelo ba be ba bontšhe go ipshina ge ba bala. Ka go abelana dipuku tša dikanegelo le barutwana ba bona, le go ba le dipoledišano tša go ba le maatlakgogedi ka batho le ditiragalo mo dikanegelong le go ithuta dilo tše diswa go tšwa dipukung tša tshedimišo; barutiši ba hlohleletša barutwana go ba le lerato la go bala le go ipshina ge ba bala. Ba hlohleletša maikutlo a maleba a go bala ao ba tlo go ba le ona bophelo ka moka. • Nyaka gore bokgobapuku bja motse bo mokae gomme o hlohleletše barutwana le batswadi ba bona go ba maloko a bokgobapuku. Se se tla ba fa kwesišo ya go ba leloko la setšhaba sa go bala ka ntle ga phaphoši ya sekolo • Go bohlokwa go hlohleletša barutwana ba go kgona go bala gore ba tšwele pele go bala. Nnetefatša gore ba kgona dipuku tše e lego gore ke tša maemo a ka godimo ga seo ba kgonago go se bala. Ge ba bala dipuku tše bonolo fela ba tla feleletša ba lahlegelwa ke kgahlego ya go bala. 	
Didirišwa	<p>Ge bana ba kgona go fihlelela dipuku tše bonolo, ba tla ba le mafolofolo a go bala go ya pele. Hlama sekhutlwana sa go bala sa go ba le maatlakgogedi ka phaphošing ya gago moo bana ba ratago go ya ba tšea dipuku ba bala.</p>	

Re lemoga bjang mafokodi mo karolwaneng ye?	Ela hloko bana bao ba sa bontšhego kgahlego le hlohleletšo mo dipukung le go bala. Na ba ka be ba na le dihlotlo tšeo ba lebanego le tšona go tšwa magaeng a bo bona? Ba na le bothata ka Pileletšo ya Medumo le Mantšu? Bontšha barutwana ba gago gore o a ba hlokomela.
Ela hloko	Go bonolo go hlohleletša bana ba bannyane go bala- Go boima go hlohleletša bafsa go bala, eupša ge o ka tšweletša setlwaedi sa go bala sekolong sa mephato ya fase, kgonagalo ke gore ba ka kgona go bala sekolong se se phagamego.

Lereo	Bahlohleletši	Mohlala
Ke eng?	<p>Bana ba swanetše go amantšhwa le bahlohleletši ba maleba ba go bala. Dihlogo tša dikolo le barutiši ba swanetše go aga setšo sa go bala dikolong tša bona gore barutwana ba kgone go bona tšatši ka tšatši bohlokwa bja go bala maphelong a bona. Ba lemoge gape gore dipuku di bohlokwa, go ba mmadi ke selo se se thabišago le gore go ithuta ka lefase o šomiša dipuku ke selo se se tlwaelegilego. Se se bohlokwa kudu go bana bao e lego gore magaeng a bona ga gona ditlwaedi tša go bala goba dipuku tšeo di lebanego.</p> <p>Ka lebaka la eng? Bana ba ithuta go batho bao ba phelago le bona. Ga go a lekana ge re no botša bana gore ba bale, ba swanetše go bona batho ba bagolo tikologong ya bona ba bala ebile ba bontšha mohola wa dipuku.</p>	
Re e ruta neng?	Barutiši ba swanetše go ba bahlohleletši mengwaga ka moka yeo bana ba lego ka Sehlopheng sa Motheo!	
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Ikane go ba mmadi- e ba leloko la bokgobapuku tikologong ya gago. Go ba leloko la bokgobapuku go bontšha gore o bona mohola wa dipuku le go bala. Ge o bala puku ya go ba le maatlakgedi, e tla le yona phaphošing o e abelane le barutwana ba gago. Ba bontšhe gore dipuku di na le karolo e bohlokwa bophelong bja gago. • E ba le tsebo ka ga dipuku le bangwadi ba dipuku tša Leleme la Gae. • E ba le tsebo ka dipuku tša bana ka Leleme la Gae gomme o boledišane le barutwana ba gago ka tšona • Dira gore nako ya go bala e be ya go thabiša- phišegelo ya gago ya go bala e bonagale lenaneong le lengwe le le lengwe la Go Bala Mmogo/ ka Sehlopha sa goHlahlwa/ Balela godimo. • Dikolo le tšona di swanetše go ba dihlohleletši tša go bala. Boledišana le bašomimmogo le wena ka Sehlopheng sa Motheo, Hlogo ya Lefapha le Hlogo ya sekolo ka fao le ka agago setšo sa go bala sekolong sa lena. Leka go nagana ka morero wa go bala wo moswa kotareng ye nngwe le ye nngwe. Mohlala: Nako ya phadišano ya lefase ya kgwele ya 	

	maoto. Hlohleletša barutwana go bala ditaba tša mabapi le sehla sa phadišano ya lefase ya kgwele ya maoto, se thomile neng, melao ya papadi e fetogile bjang, ke dibapadi dife tša go tuma tšeo ba di tsebago, ke dibapadi dife tšeo ba di ratatago bj.bj.
Didirišwa	Ka phapošing ya gago bea pukuntšu ya Leleme la Gae moo barutwana ba kgonago go e bona le go e fihlelela.
Re lemoga bjang mafokodi mo karolwaneng ye?	Ye ke karolo ya go bala yeo e bontšhago mafokodi a morutiši le sekolo, e se go a bana! <ul style="list-style-type: none"> • Tsweletša botshepegi ka maitshwaro le dihlohleletšo ka dipiku le go bala. • O tseba ga kaakang ka dipuku/ dikuranta/ dikgatišobaka/ bangwadi ka leleme la gago la gae? • O ka kgona bjang go ba mohlohleletši wa go bala ka leleme la geno?
Ela hloko	O ka kgona bjang go hlahla sehlopha sa kgwele ya maoto ge o sa tsebe ka moo go lekanego ka papadi ye ebile o bontšha kgahlego yeo e se go ya lekana? Barutiši bao ba balago ba swanetše go ba le tsebo yeo e lekanego ka dipuku tšeo di ngwadilwego ka leleme la bona, ebe e be babadi ka bobona. Bana ba kgona go bona ge batho ba bagolo ba ba botša gore ba dire sengwe eupša bona beng ba sa dire goba ba dira sa go fapana le seo ba rego se dirwe.

Lereo	Boitshepo	Mohlala
Ke eng?	Boitshepo ke ge ngwana a dumela go bokgoni bja gagwe bja go dira selo se sengwe. Bo akaretša maikutlo a ngwana ka tšeo a di kgonago. Ka lebaka la eng? Moya wa barutwana wa boitshepo o ka ama hlohleletšo ya bona le maiteko a bona ao ba a bontšhago ge ba ithuta le ka fao ba bontšhago maikemišetšo le ge go le boima ka dinako tše dingwe. Ge bana ba tšea go bala bjale ka selo seo se le go boima goba se bolaiša bodutu, gona ba ka nagana gore ga go na mohola go iteka gomme ba tlogela go ba bomatwetwe ba go bala.	
Re e ruta neng?	Barutiši ba ka aga maikutlo le boitshepo mengwageng kamoka ya Sehlopha sa Motheo, go tloga go Mphato wa R go fihla go wa bo 3.	
Re e ruta bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Gopotša bana gore go tseba go bala go kaonafatšwa ke ge ba iteka ebile ba itlwaetša go bala. Se se ba dira gore ba be le taolo dithutong tša bona. • Go bohlokwa go hlatha bana bao ba nago le bothata bja go bala gomme o ba thuše go kaonafatša bokgoni bja bona bja go bala. Ba thuše go kwesiša gore ka hlahlo ya gago le maikemišetšo a bona a go rata go tseba go bala ba tlo fetša e le babadi ba go ba le bokgoni. 	

	<ul style="list-style-type: none"> • Ge go bala ga barutwana go kaonafala, bokgoni le boitshepo bja bona di a gola. Se se ba hlohleletša gore ba bale le go feta, gomme ge ba bala ba ba babadi ba ba kaonekaone; ebile tlotlontšu, polelo le tsebo tša bona di a gola!
Didirišwa	Phaphoši yeo e humilego ka mongwalo, dingwalwa, mantšu le diswantšho, sekhutlwana sa go bala le bokgobapuku.
Ke lemoga bjang mafokodi mo karolwaneng ye?	<ul style="list-style-type: none"> • Go hloka boitshepo • Go hlokomologa dipuku le go bala- ga a tšee dipuku tša go bala.
Ela hloko	Barutwana ba hloka thekgo ya botee, tlhokomelo le hlohleletšo. Thekgo ye ntšhi e swanetše go fiwa ka nako ya Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa.

2.3.2 Leboo leo le lego kgahlanong le maikutlo a go bala

Ka manyami, bana ba bantši ba itemogela go bala bjalo ka selo se se boima. Ga ba bone bohlokwa bja go bala ebile ga ba hwetše boipshino ge ba bala. Maikutlo a go bala a bana ba mohuta wo a kgahlanong le go bala. Se se ka ba ama bophelo bja bona ka moka. Ge ba sa rate go bala, ba ka se ithaope go bala, ntle le ge ba gapeletšega goba ba swanetše go bala. Bana bao elego gore ga ba bale ka mehla, ba feleletša e se babadi ba go ba le bokgoni gomme ba lahlegelwa ke mehola ka moka yeo e lego mo go baleng. **Sebopego sa 13** se re laetsa Leboo leo le lego kgahlanong le maikutlo a go bala.

Sebopego sa 13: Leboo leo le lego kgahlanong le maikutlo a go bala

Bana bao ba nago le maikutlo ao a le go malebana le go bala ba bala kudu, ge ba bala kudu ba feleletša ele babadi ba ba kaone ebile ba ithuta dilo tše diswa. Se se ba bea go leboo la maleba la go bala la go ba le mehola ye mentši. Ge bana na le ka gare ga leboo leo le le go kgahlanong le go bala, leka go ba fetolela go leo le lebanego.

2.4 Re šomiša bjang Mekgwa ya Go bala?

Karolo ye e hlaloša le go hlagiša Mekgwa ya go bala yeo e filwego ke Setatamente sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo (SEPHOLEKE) Mo karolong ye o tla hwetša kgopolo ya tše di latelago:

- Mekgwa ya go bala ke eng?
- Ke ka labaka la eng e le bohlokwa?
- Ka moo o ka šomišago mokgwa wo mongwe le wo mongwe wa go bala?
- Ke neng moo o ka šomišago wo mongwe le wo mongwe wa mekgwa ya go bala?
- Na o ka dira diteko bjang go mekgwa yeo e fapanego ya go bala?
- O ka lemoga bjang mafokodi a go bala?
- Ke magato afe ao o a latelago go tšweletšo ya go bala?

2.4.1 Mekgwa ya go bala

Mekgwa ya go bala yeo e beilwego ke SEPHOLEKE ke:

Go balela
godimo

Go bala ka go
abelana

Go bala ka
sehlopha

Go bala ka
bobedi

Go bala ka
noši

Mokgwa wa go bala	Go balela godimo
Ke eng?	<p>Ke karolo ye bohlokwa ya lenaneo leo le lekaneditšwego la go bala. E dirwa ke bana ka moka ka phapošing. Morutšiši o balela sengwalwa godimo ge a balela bana. Se se tšweletša bokgoni bjo bo kwagalago bja polelo, (se se akaretša le go bala) Sengwalwa seo se šomišwago go balela godimo se swanetše goba ka godimo ga maemo a bana a go bala.</p> <p>Ke ka lebaka la eng? Mokgwa wa go balela godimo ke go tšweletša lerato le go bala ka go ipshina gammogo le kgodišo ya tlotlontšu.</p>
Go dirwa neng?	Go balela godimo go dirwa ke morutiši mathomomng a thuto ya Leleme la Gae la Sepedi.
Go balela godimo go dirwa bjang?	<p>Pele re bala: Dira matseno a sengwalwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tsebiša bana tlotlontšu ya bohlokwa: Laetša lentšu le lengwe o šomiša papetlakgadima. • Ge e le gore sengwalwa ke puku o tla swanela go ahlaahla leina la puku le bokantle bja puku. Botšiša dipotšišo tšeo di sepelelanago le leina le bokantle bja puku gore bana ba kgone go ba le ponelopele ya seo se tla go go direga ka mo pukung. <p>Ge re le gare re bala puku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bala kanegelo ka maikutlo le go šomiša mantšu a go fapana go baanengwa bao ba fapanego. • Fela o lebelela barutwana ge o le gare o bala. • Go dira gore kanegelo e kwagale gabotse, o swanetše go fela o ema. • Ahlaahlang diswantšho ge o le gare o bala kanegelo. • Botšiša bana dipotšišo ge o le gare o bala. <p>Ka morago ga go bala</p> <p>Hlohloletša barutwana go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bolela ka kanegelo, baanegwa le ditiragalo. • Abelana maikutlo a bona ka sengwalwa. <p>Morutiši a ka tšwela pele go šomiša sengwalwa se ge a dira kwešišo ya bomolomo.</p> <p>Go balela godimo go swanetše go dirwa metsotso ye 10 – 15 bonnyane ga tee ka letšatši.</p>
Kelo	<ul style="list-style-type: none"> • Ela hloko gore ngwana o kgona go bala ka maikutlo, o kgona go šomiša mantšu a a fapanego go ya ka phapano ya baanegwa. (Mohlala: Lekgema le bolela ka lentšu la makgwakgwa mola mola mokgadi a bolela ka lentšu le lesesane) • Na morutwana o kgona go latela maswao a polelo ge a bala? • Morutiši a ka leka bana gore ba kgona go bolela ka kanegelo , baanegwa le ditiragalo. • Ba kgona go šomiša tlotlontšu ya go tšwa go kanegelo.

Didirišwa	Pukutšhomo ya DBE, Dipuku tša dikanegelo, Kgoboketšo ya dikanegelo, direto, dikgatišobaka le dikanego tšeo e sego tša boikgopolelo.
Go lemoga mafokodi ka go balela godimo.	Ge bana ba efa dikarabo le dihlahoso tšeo di sa nyalelanego le kanegelo goba sengwalwa.
Ela hloko	Balang kanegelo gape ka nako ya Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa.

Lereo	Mokgwa wa go bala: Go Bala ka Go Abelana.
Ke eng?	<p>Ke mokgwa wa go bala wo morutiši a o šomišago ge a bala le bana ka moka ka phapošing. Morutiši a ka šomiša pukukgolo goba sengwalwa seo se godišitšwego go bala le bana.</p> <p>Morutiši o laetša bana go bala ka thelelo, ka maikutlo le ka segalo.</p> <p>Ke ka lebaka la eng?</p> <p>Go bala ka go abelana go thuša bana gore ba kgone:</p> <ul style="list-style-type: none"> • go swara puku gabotse ge ba bala • go tseba gore re thoma ka go la ngele re eya go la goja ge re bala, go tloga godimo go ya fase • go bala o šomiša maswao a polelo gabotse • go aga boitshepo bja go bala baneng • go tšweletša tsebo ya dikarolwana tša polelo <p>Go bala ka go abelana gape go fa morutiši monyetla wa go logaganya dikarolo tše bohlokwa tše tharo tša go bala elego: Piletšo ya Medumo Mantšu, Kwešišo le Maikutlo a Mmadi.</p>
Go dirwa neng?	Go Bala ka Go Abelana (le/goba Go Ngwala ka Go Abelana) Ka thuto ya Sepedi Leleme la Gae re dira go bala ka go abelana metsotso ye 15 matšatšing a mararo mo bekeng.
Mokgwa wa tshepetšo ya Go Bala Mmogo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bušeletša mantšu a dipapetla kgadima 2. Laela barutwana go ntšha dipuku tša bona. 3. Laela barutwana go lebelela leina la kanegelo le diswantšho 4. Botšiša barutwana gore ba nagana gore kanegelo e bolela ka eng ge ba lebeletše diswantšho. 5. Laela barutwana gore ba hwetše mantšu a dipapetla kgadima ditemaneng. 6. Bala temana gararo ka mokgwa wo: <ol style="list-style-type: none"> a) Go bala la pele: laetša barutwana go bala gabotse ka go hlaboša gomme barutwana ba latele ka dipukung tša bona.

	<p>b) Mafelelong a sengwalwa, efa barutwana motsotso wa go nagana ke sengwala gomme o ba botšiše maikutlo a bona ka sengwalwa, mohlala: Na o ratile kanegelo goba aowa? Ke ka lebaka la eng?</p> <p>c) Go bala labobedi: Balela kanegelo godimo eupša lebakeng le o laele barutwana gore ba bale le wena. Balela godimo ka lebelo la maleba la go bala. O se ke wa bala ka go nanya ka lebaka la barutwana. Mafelelong a letlakala goba seripa se sengwe le se sengwe ema gomme o ahlaahle kanegelo le barutwana gore o kgone go ba thuša go oketša tlotlontšu, go kwešiša le dibopego tša popopolelo.</p> <p>d) Go bala la boraro: Laela dihlopha tša barutwana tša go fapana go bala sengwalwa le wena ka go hlaboša. Kgopela barutwana gore ba go hlalošetše goba ba diragetše dikarolo tše dingwe tša kanegelo. O ka botšiša bana dipotšišo tša maemo a godimo tše di ka tsošago poledišano. Mohlala: Ge o be o le Tumišo o be o ka dira eng ge o lebeletšane le bothata bjo? Ke ka lebaka la eng ore bjalo.</p>
Kelo	<p>Morutiši o dira teko go lekola gore barutwana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hlaloša kanegelo ka diswantšho • anega kanegelo ka mantšu a bona • araba dipotšišo tša maemo a godimo le a fase. • hlatha baanegwa. • ahlaahla baanegwa.
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Dipukutšhomo tša DBE, Dipukukgolo • Dingwalwa tše di godišitšwego tša ditaba tše di sa kgonagalego, direto, dikoša, dingwalwa tša barutwana, dipapatšo le dikuranta.
Re ka lemoga bjang mafokodi a go bala ka go abelana	<p>Ngwana yo a hlokago boitshepo bja go bala .</p> <p>Ngwana yo a hlokago kganyogo goba mahlahla a go bala le morutiši.</p> <p>Ngwana yo a fago dikarabo tše di sa nyalelanego le kanegelo.</p>
Ela hloko	Bušeletša go bala sengwalwa ka nako ya go bala ka sehlopha sa go hlahlwa.

Lereo	Mokgwa wa Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa
Ke eng?	<p>Ke mokgwa woo barutiši bao šomišago go badiša bana go ya ka dihlophana tše dinnyane. Sehlopha se sengwe le se sengwe se bopša go ya ka bokgoni bja bana gomme ba fiwa sengwala seo se lekanego bokgoni bja bona. Morutiši o fa sehlopha se se tee šedi mola barutwana ba bangwe ka phapošing ba dira mošomo wo mongwe.</p> <p>Ke ka lebaka la eng? Sehlopha sa go bala ka go hlahlwa se fa bana menyetla ya go itlwaetša go bala ka bo bona ka thekgo ya morutiši. Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa go fa morutiši monyetla go tseba mekgwa ya bana ya go bala le go tseba maano a go bala a morutwana yo mongwe le yo mongwe mo sehlopheng. Sehlopha sa go bala ka go hlahlwa se lokišetša barutwana go kgona go ipalela ka noši</p>
Go dirwa neng?	Morutiši o swanetše go šoma le dihlopha tše pedi letšatši ka letšatši.
Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa go dirwa bjang?	<ul style="list-style-type: none"> • Bea barutwana ka dihlopha go ya ka bokgoni bja bona bja go bala. • O ka bea bana ka dihlopha tša 6 goba tša 8. Go ya ka palo ya bana ka phapošing. • Bitša barutwana go tla sehlopheng sa go bala. • Kgetha sengwalwa seo se lekanego barutwana go ya ka bokgoni le mathata a bona. • Bitša barutwana go tla sehlopheng sa go bala. O swanetše go ba le sekgoba seo o ka dulago le bana la bala ebile o kgona go bona bana ba bangwe ka phapošing. • Ruta bana go tla ka pela sehlopheng sa go bala. • Ruta barutwana mantšu a laetša o bolele. • Botšiša barutwana gore ba nagana gore kanegelo e bolela ka eng ge ba lebeletše seswantšho. • Balela sengwalwa godimo, barutwana ba swanetše go latela ka mahlo ka dipukung tša bona ge o bala. • Efa bana sebaka sa go bala ka setu. • Theeletša morutwana yo mongwe le yo mongwe ge a bala sengwalwa. • Theeletša barutwana ge ba bala gomme o šetše mekgwana yeo ba e šomišago ge ba bala. Ba thuše ka go bileletša medumo ya mantšu, go bopa mantšu a go laetša o bolele le go bala gabotse ka kwešišo. • Botšiša morutwana yo mongwe le yo mongwe potšišo go lekola kwešišo ya bona ya sengwalwa. • Ge morutwana yo mongwe le yo mongwe a badile, laela barutwana go bala ka moka. • Gopola! Go bala ka kwešišo go bohlokwa.
Kelo	<p>Morutiši o tla dira teko go lekola gore barutwana ba kgona go:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bala ka go ela

	<ul style="list-style-type: none"> • go araba dipotšišo tša sebakwa le ditlamorago • araba dipotšišo tša go latelanya ditaba • araba dipotšišo tša go leka kwešišo
Didirišwa	Dipukutšhomo tša DBE, Dipuku tša go bala., Dikgatišo tša dingwalwa tša mmakgonthe le tša go se be tša mmakgonthe. Dingwalwa tša dikuranta le dikgatišobaka .
Go lemoga mafokodi a Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	Barutwana ba bala lentšu ka lentšu. Ba dira diphošo tše dintši ge ba bala. Ba bušeletša lefoko le tee ga ntši ge ba bala. Barutwana ba bala ka go nanya ebile ba balela fase kudu. Ba šomiša menwana ge ba bala, gape ka kakaretšo ba ba le letšhogo kudu ge ba bala.
Ela hloko	Morutiši o swanetše go ruta bana bokgoni bja pileletšo ya medumo mantšung (šomiša dinoko tša mantšu a matele). Morutiši o swanetše go fa bana dipapetlakgadima, go itlwaetša mantšu a mafsa. Morutiši o swanetše go bušeletša kanegelo le barutwana bao ba hlokago thekgo.

Lereo	Mekgwa ya go bala: Go bala ka bobedi le go ipalela.
Ke eng?	<p>Bana ba bala dipuku tšeo ba ikgethetšego tšona. Bana ba ikgethela dipuku sekhutlwane sa go bala goba bokgobapukung bja sekolo. Barutwana ba ka bala dipuku tšeo sekolong goba gae.</p> <p>Go bala ka bobedi: Bana ba bala mmogo goba ba bala ka go šielana ge ba bala puku.</p> <p>Ke ka lebaka la eng? E fa barutwana menyetla ya go itlwaetša go bala le go ba hlohloletša go ipshina ka go bala.</p>
E dirwa neng?	Ka nako ya go bala ka sehlopha sa go hlahlwa, ka nako yeo barutwana ba bangwe ba tšwelago pele ka mošomo wa ka phapošing.
Re dira bjang Go Ipalela le Go Bala ka Bobedi?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Go Bala ka Bobedi le go ipalela go direga nako ye nngwe le ye nngwe mo letšatšing, ge ngwana a feditše mošomo wa gagwe goba ge morutiši a nale sebakanyana seo a ka se šomišago 2. Go tlaleletša seo, o ka tlwaetša barutwana go bala ka bobedi goba go ipalela ge o theeditše barutwana ba sehlopha sa go bala ka go hlahlwa. Barutwana ba swanetše go rutwa gape gore ge ba feditše mošomo wa bona ba kgone go emelela ba tšee puku ba balele mogwera goba go ipalela ka setu. 3. Ba ka bala pukutšhomo ya kgoro ya thuto ya motheo00(DB), puku ya sehlopha goba puku yenngwe le yenngwe yeo e lego gona ya go kgahliša gore bana ba bale.

	<p>4. Le ka go kgetha dipuku o di bee lefelong le tee, gape ruta barutwana go emelela ka setu go ya go kgetha puku le go e bušetša moo ba e hweditšego ge ba fetša.</p> <p>5. Ruta barutwana mokgwa wa go šomiša menwana e mehlano ge ba nyaka thušo ka go bala ka bobedi goba go ipalela.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Monwana wa mogogorupa: Tlogela lentšu gomme o bale go fihla mafelelong a lefoko. • Monwana wa pele: Lebelela seswantšho • Monwana wa bobedi: Lebelela lentšu gomme o bone gore ga go na seripana se sengwe sa lentšu seo o se tsebago • Monwana wa boraro: Bitša medumo ya lentšu • Monwana wa bone: Kgopela thušo ka go bala lentšu goba ka go nyaka hlalošo ya lentšu.
Kelo	<p>Morutiši o lekola barutwana gore:</p> <p>Ba a ipalela</p> <p>Ba balela mogwera</p> <p>Ba bala dipuku tšeo di šetšego di badilwe</p> <p>Ba bala dipuku tša dikanegelo tše bonolo</p>
Didirišwa	<ul style="list-style-type: none"> • Dipukutšhomo tša Kgoro ya thuto ya motheo, • Dipuku tša dikanegelo, direto, dikarata tša go bala. Dikgatišobaka, dipuku tša metlae.
Go lemoga mafokodi a Go Bala Mmogo le Go Ipalela	<ul style="list-style-type: none"> • Ge ngwana a efoga go bala goba a sa tšee dipuku go ya go bala. • Ba sa rate go bala ka bobedi goba go ipalela.
Ela hloko	<p>Morutiši o tla badiša barutwana bao ba hlokago thekgo ka o tee ka o tee.</p>

2.5 Magato a tšweletšo ya go bala

2.5.1 Mmadi wa go bala pele ga nako legatong la mathomo la go bala

Babadi ba mmakgonthe ba thoma go ba le kgahlego ya seo se ngwadilwego dipukung le dingwalweng ka moka. Ba lemoga tšhomišo ya di alfabete ebile ba kwešiša ditlhaka tša godimo le ditlhaka tša fase. Ba tšweletša bokgoni bja temogo ya medumo go swana le go lemoga medumo, dinoko le merumokwano.

Babadi ba go bala pele ga nako legatong la mathomo la go bala ba thoma go ithuta tswalano ya medumo le ditlhaka, gomme ba thoma ka ditumanoši le ditumammogo ebile ba kgona go bala mantšu a CVCV(tumammogo tumanoši – tumammogo tumanoši. Ba ithuta gape le mantšu a go tšwelela kgafetša kgafetša.

Mo legatong le dingwalwa di swanetše go ba le:	Ke mehuta efe ya dingwalwa yeo e swanetšego mmadi wa mathomo	E ka šomišwa neng ge go balwa?
Diswantšho tšeo di bonagalago	<ul style="list-style-type: none"> Dikarata tša diswantšho Diphoustara tša poledišano Dipuku tša dikanegelo tšeo di nago le diswantšho. Dipuku tša dikanegelo tšeo di nago le diswantšho tše dinnyane. Dipukukgolo tšeo di nago le diswantšho tše ntši eupša di sena sengwalwa. Dipukukgolo tšeo di nago le diswantšho tše ntši eupša di nale mongwalo o monnyane. Dipukukgolo tšeo di nago le diswantšho tše dintši le sengwalwa sa mantšu a makopana, merumokwano le direto. 	<p>Mphato wa R</p> <ul style="list-style-type: none"> Dipukukgolo: Go Bala Mmogo ka phapošing. Diphoustara tša poledišano le dikarata tša diswantšho: Go Theeletša le go Bolela Dipuku tšeo di nago le diswantšho tše dinnyane Pukutšhomo ya DBE: Go Theeletša le Go Bolela. Go rekhotha, tšeo di badilwego.
Dingwalwa tšeo di kgethilwego ka kelohloko		
Dipaterone tšeo di ipoeletšago		
Tlotlontšu yeo e ipušeletšago ebile e kgethilwe gabotse		
Polelo ya hlago		
Mongwalo o mogolo wo o bonagalago gabotse		
Dikgoba tšeo di bulegilego magareng ga mantšu		
Dihlogo tšeo di tlwaelegilego		
Sengwalwa se sennyane mo letlakaleng.		
<p><i>Kgotšo:</i> Morutiši wa mphato wa R o swanetše go ba le sete ya dipukukgolo tšeo e ka bago tše 4 bonnyane le puku ya kgoboketšo ya dikanegelo, direto le merumokwano tšeo di šomišwago ge go balelwa godimo.</p>		

2.5.2 Mmadi wa mathomo

Mo legatong le, babadi ba na le kwešišo ya dialfabeto, temogo ya medumo le tsebo ya ditumatlhaka. Ba tseba palo ye e itšego ya mantšu ao a tšwelelago kgafetša kgafetša.

Mmadi wa go thoma o tšweletša tsebo ya maano a go kwešiša le bokgoni bja go tlhasela mantšu. Ba kgona go lemoga mehuta ya go fapana ya dingwalwa tša dilo tšeo di kgonegago le dilo tšeo di sa kgonegego ebile ba lemoga gore re bala ka maikemišetšo a go fapana.

Mo legatong le dingwalwa di swanetše go ba le:	Ke mehuta efe ya dingwalwa yeo e swanetšego mmadi wa go thoma.	E ka šomišwa neng ge go balwa?
<ul style="list-style-type: none"> • Methaladi yeo e oketšegago ya Mongwalo mo letlakaleng. • Tlotlontšu e swanetše go akaretša mantšu ao a kgonago go bileletšwa medumo le mantšu ao a tšwelelago kgafetša kgafetša. • Koketšego ya mafoko a sebopego sa bothata. • Go se ithekge kudu ka dipaterone tšeo di ipušeletšago le diswantšho • Dihlogo tšeo di tlwaelegilego 	<ul style="list-style-type: none"> • Diphoustara tša poledišano (Dipapetlakgadima le diripa tša mafoko) • Dikarata tša diswantšho le mantšu. • Dingwalwa tša dikanegelo tšeo di kgonegago le tšeo di sa kgonegego. • Dipadišo tša dikanegelo tša dilo tšeo di kgonegago goba tšeo di sa kgonegego. • Puku ya dikanegelo tša dilo tšeo di kgonegago le tšeo di sa kgonegego. • Dipukukgolo tšeo di nago le dikanegelo tše 3 – 4 ka gare ga puku. • Pukukgolo ya DBE 	<p>Mphato 1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dipukukgolo tša go šomišwa ke phapoši ka moka ge go dirwa Go Bala Mmogo le go bala ka moka ka phapošing. • Diphoustara tša poledišano • Dipadišo tšeo di beakantšwego go ya ka bokgoni bja go bala: Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. • Dipuku tša di kanegelo: Go bala ka bobedi le go ipalela. • Dipuku tša di kanegelo: Go bala ka bobedi le go ipalela. • Pukutšhomo ya DBE: Go Theeletša le go Bolela, Go rekhota tšeo di badilwego.
<p><i>Ela hloko:</i> Phapoši ya mphato wa bo 2 e swanetše go ba le bonnyane dipukukgolo tše 4, dipuku tšeo di beakantšwego le dipuku tše 10 go ya ka dihlogo (bonnyane tše 40 ka phapošing) le puku ya dikanegelo tšeo di kgobokeditšwego tšeo morutiši a di šomišago ge ba balela godimo.</p>		

2.5.3 Mmadi wa go bala ka thelelo pele ga nako

Mo legatong le, go bala go itlela ka go itiragalela, ntle le go šomiša maatla a mantši go kwešiša go feta go hlasela mantšu. Babadi ba tseleng ya go lokologa kwešišong ya bona ya dingwalwa. Ba kwešiša dingwalwa tša go fapana le mengwalo yeo e fapanego.

Mo maemong a dingwalwa di swanetše go ba le:	Ke mehuta efe ya dingwalwa yeo e loketšego mmadi wa go bala ka thelelo ka pela:	Na e šomišwa neng ge go balwa?
<ul style="list-style-type: none"> • Matlakala a mantši • Mafoko a mateletšana • Dingwalwa tše ntši letlakaleng le tee. • Tlotlontšu ye e humilego • Phapano e kgolo ya dipaterone tša mafoko • Kwešišo ya bona ga se ya itshepha diswantšho. • Koketšego ya tšhomišo ya semmušo le hlaloso ya polelo. • Koketšego ya dingwalwa tša go fapafapana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Diphoustara tša poledišano (dipapetlakgadima le diripana tša mafoko) • Dipadišo tša go beakanywa go ya ka bokgoni bja go bala. • Dipadišo tša dilo tšeo di sa kgonegego le dipadišo tša dilo tšeo di kgonegago. • Dipuku tša dikanegelo tša dilo tšeo di kgonegago le tšeo di sa kgonegego. • Dipukukgolo tšeo di nago le dikanegelo tše 3 go ya go tše 4 • Pukutšhomo ya DBE 	<p>Grade 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dipukukgolo tša go šomišwa ke phapoši ka moka ge go dirwa Go Bala Mmogo le Go Bala kamoka ka phapošing. • Diphoustara tša poledišano: Go Theeletša le Go Bolela. • Dipadišo tšeo di beakantšwego go ya ka bokgoni bja Go Bala: Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. • Dipuku tša di kanegelo: Go Bala ka Bobedi le Go Ipalela. • Dipukutšhomo tša DBE: Go Theeletša le Go Bolela, Kgatišo ya dilo tšeo di badilwego le tšeo di ngwadilwego
<p><i>Ela hloko:</i> Phapoši ya mphato wa 2 e swanetše go ba le bonnyane dipukukgolo tše 4, dipuku tšeo di beakantšwego le dipuku tše 10 go ya ka dihlogo (bonnyane tše 40 ka phapošing) le puku ya dikanegelo tšeo di kgobokeditšwego tšeo morutiši a di šomišago ge ba balela godimo.</p>		

2.5.4 Babadi ba go bala ka thelelo

Babadi bao ba atlegilego ke babadi bao ba tlogago boemong bja “go ithuta go bala “ go ya go boemo bja go “ balela go ithuta”. Go bala ga bona ke ga go itiriša ebile ba bala ka maikutlo le go latela maswao a polelo a maleba. Ke babadi bao ba balago ka kwešišo ebile ba šomiša mekgwa ya go fapana ya go bala ka kwešišo.

Babadi ba ba kgona go ipalela dingwalwa tša go fapafapana. Ba tšwela pele ka go kaonafatša le go godiša mabokgoni a bona a go bala ge ba gahlana le dingwalwa tša bothata. Gantšhi ba na le bokgoni bja go oketša maano a bona a go bala le go kgetha dingwalwa ka bobona gore ba kgone go itlwaetša go bala.

Mo legatong le sengwalwa se swanetše go ba le:	Ke dingwalwa dife tšeo di loketšego babadi ba go bala ka thelelo/ Ka go ela?	Na e šomišwa neng ge go balwa?
<ul style="list-style-type: none"> • Dingwalwa tše di oketšegilego. • Dingwalwa tša go fapafapana • Dingwalwa tše nnyane tšeo di sa tlwaelegago. Dihlogo tšeo di fapanego. • Tlotlontšu yeo e thatafetšego • Mafoko a bothata. • Mekgwa ya go fapana ya Go Ngwala • Dihlalošo tša go fapana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Diphoustara tša poledišano(dipapetlakgadima le diripana tša mafoko) • Dipadišo tša go beakanywa go ya ka bokgoni bja go bala. • Dipadišo tša dilo tšeo di sa kgonegego le dipadišo tša dilo tšeo di kgonegago. • Dipuku tša dikanegelo tša dilo tšeo di kgonegago le tše di sa kgonegego. • Dipukukgolo tšeo di nago le dikanegelo tše 3 go ya go tše 4 ka pukung • Pukutšhomo ya DBE 	<p>Mphato 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dipukukgolo tša go šomišwa ke phapoši ka moka ge go dirwa Go Bala Mmogo le go bala kamoka ka phapošing. • Diphoustara tša poledišano Dipukukgolo tša go šomišwa ke phapoši ka moka ge go dirwa Go Bala Mmogo le go bala kamoka ka phapošing. • Dipadišo tšeo di beakantšwego go ya ka bokgoni bja go bala: Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa. • Dipuku tša di kanegelo: Go bala ka bobedi le go ipalela.
<p><i>Ela hloko:</i> Phapoši ya Mphato wa 3 e swanetše go ba le bonnyane dipukukgolo tše 4, dipuku tšeo di beakantšwego go ya ka bokgoni bja bana bonnyane magato a 5 le dihlogo tše tše 6 le dipuku tše 10 go ya ka dihlogo (bonnyane tše 40 ka phapošing) le puku ya dikanegelo tšeo di kgobokeditšwego tšeo morutiši a di šomišago ge ba balela godimo.</p>		

KAROLO 3: TSHEPEDIŠO YA LENANEO LA GO BALA KA PHAPOŠING

Karolo ye e akaretša dikgopolo tša go laola lenaneo la go bala ka phapošing le go šomiša Mokgwa wa Go Bala le Go Ngwala ka Tekanelo (Balance Literacy Approach) go ruta go bala dikarolwana tše dingwe tša polelo ka kgokagano.

Karolo ye e lebeledišiša tše di latelago:

- Dikarolwana tše dingwe tša polelo- Go Theeletša le Go Bolela, Mongwalo, Go Ngwala le Tšhomišo ya Polelo;
- Taolo ya phapoši: kabo ya nako, tšhupadipaka, lenaneo le tshepidišo ya tšatši ka tšatši
- Dikgopolo tša lenaneothuto.
- Taolo le tšhomišo ya didirišwa.

3.1 Mokgwa wa go ruta Go Bala le Go Ngwala ka Tekanelo ke eng (Balanced Literacy Approach?)

Mokgwa wa Go Bala le Go Ngwala ka Tekanelo o kgontšha morutiši go ruta dikarolwana tše di latelago tša polelo ka mokgwa wo o beakantšwego: Go Bala; Go Ngwala; Go Theeletša le Go Bolela.

3.1.1 Dikarolwana tša maleme a polelo

Karolo ya Polelo	Go Theeletša le Go Bolela
Ke eng?	Go Theeletša le Go Bolela go dirwa ka nako e tee, se se ra gore, gore morutwana a bolele o swanetše go theeletša pele. Go bolela ke mokgwa wa go dira modumo wa go kwagala. Re kare go bolela ke go tšea dikgang goba go ntšha maikutlo a mong a di kakanyo le maikutlo ka polelo. Ka Lebaka la eng? Go Theeletša le Go Bolela ke medu ya tšweletšo le bokgoni bja polelo. Go Theeletša le Go Bolela di kgabaganya makaleng ka moka a Go Bala le Go Ngwala le mo dithutong tše dingwe.
Re e dira neng?	Re e dira letšatši ka moka dithutong ka moka. Mešongwana ye e nepišitšwego Go Theeletša le Go Bolela e swanetše go dirwa gabedi ka beke.
Mešongwana ya Go Theeletša le go Bolela e dirwa neng?	Go Theeletša le Go Bolela go dirwa ke morutiši le barutwana ka moka ka mešongwana ya bomolomo mathomong a letšatši e lebantšhitšwe kudu go boso, bao ba tlilego goba bao ba sego gona sekolong, letšatšikgwedi, matšatši a bana a matswalo le ditaba tša bona. Mešongwana yeo e nepišitšwego ya polelo e ka akaretša go theeletša kanegelo yeo e anegwago goba yeo e balwago, go anega kanegelo yeo e šetšego e anegilwe, go diragatša, go theeletša le go latela ditaello, laetša o bolele, go araba dikarabo tša go sepelelana le hlogo, go reta le go opela dikošana. Go Theeletša le Go Bolela di rutwa ka mokgwa wa kgokagano le Mabokgoni a Bophelo (Tsebo ya Go Thoma le Thutaphelo le Bokgabo bja Boitlhamelo).
Kelo ya Go Theeletša le Go Bolela e dirwa bjang?	Kelo ya bokgoni bja Go Theeletša le Go Bolela, e dirwa ka temogo, bomolomo le go itlwaetša.

Didirišwa	Diphoustara tša poledišano, dipuku tša go šomela tša DBE, dipuku tša dikanegelo, dipadišo, direto, dikošana, didirišwa tša nnete, diširasefahlego le diphaphete.
------------------	--

Re lemoga bjang mafokodi mo karolwaneng ye?	Go hloka boitshepo le go hloka polelo le tlotlontšu ye e ka mo thušago go araba le go tšea karolo poledišanong.
Ela hloko	Šomiša mokgwa wa dithaloko gore mešongwana ya Go Theeletša le Go Bolela e be ya go thabiša.

Karolo ya Polelo	Mongwalo
Ke eng?	Mongwalo ke lekala la sethegeniki la Go Ngwala. O tsepeletše kudu go popo ya ditlhaka, peakanyo le tlhagišo ya mošomo. Ka lebaka la eng? Mongwalo ke bokgoni bjo bo hlokagalago bjo barutwana ba swanetšego go ithuta gore dingwalwa di kwešišege.
Re e dira neng?	Mongwalo o swanetše go ba le dithuto tša semmušo tša metsotso ye 15, gane ka beke.
Mongwalo o rutwa bjang?	Ka Mphatong wa R, mešongwana ya Mongwalo e lebantšhitšwe go Go Ngwala ga Mathomo, nepokgolo e le temogo ya mosepelo, bokgoni bja go šomiša mešifa ye megolo le ye mennyane, kopantšho ya mahlo le diatla, seswantšho sa mmele (go gatiša, go loga, bj.bj. le go šomiša mahlakore a mmele a go fapana). Kgokagano ya temogo ya mosepelo le Mongwalo di laetša hlokego ya go beakanyetša magato a go fapana a kgolo. Se se tšweletša bokgoni bja ngwana bja Go Ngwala gabotse, ka bokgwari, ka Mongwalo wo o nepagetšego wa go gatiša le wa go kgomagana go sengwalwa se sengwe le se sengwe.
Kelo ya Mongwalo?	Tsepelelo e swanetše go lebantšhwa go ditšhupetšo, go bopa ditlhaka, go tsepanya ditlhaka mo mantšung, go tsepanya le go dira dikgoba ga mantšu mo lefokong, go ngwalolla mantšu le mafoko.
Didirišwa	Letlakala leo le sego la ngwalela, tshelwana ya mohlaba, dikhrayone tša makhura, dipuku tša go ngwalela tša go hloka methaladi le tša go ba le methaladi, diphensele tša HB, meseto ya go ngwalela.

Re lemoga bjang mafokodi mo Mongwalong?	Tšhupetšo, go fapantšha ditlhaka, tsepanyo, go fošagala ga sebopego sa ditlhaka.
Ela hloko	Šomiša mokgwa wa dithaloko go ruta bokgoni bja tšhupetšo le go itlwaetša Go Ngwala ditlhaka, ba laetše ntlha ya mathoma le ya mafelelo.

Karolo ya Polelo	Go Ngwala
Ke eng?	<p>Go Ngwala ke kgokaganotirišwa ya batho ye e emelago polelo le maikutlo ka dika le diswantšho/ditšhupo. Go Ngwala ke tšhepedišo ya go gatiša yeo mongwadi a beago molaetša ka mokgwa woo o ka kgokaganywago go batho ba bangwe. Barutwana ba baswa ba ipshina ka go ithuta gore ba 'bala sengwalwa' le go 'ngwala seo se ka balwago'. Lereo le Go Ngwala le ra gore kgokaganongwalwa yeo e dirwago ke barutwana.</p> <p>Ka lebaka la eng? Go Ngwala ke tlaeletšo ya dikarolo tše tša polelo: Go Theeletša le Go Bolela, Go Bala, Mongwalo le Tšhomišo ya Polelo. Dikarolo ka moka di kopana ka moka karolong ya polelo ya Go Ngwala.</p>
Go dirwa neng?	Go Ngwala go dirwa ka nako ya Go Bala Mmogo gomme mošongwana wo o bitšwa Go Ngwala Mmogo. Dithuto tše di lebantšwego tša Go Ngwala ka noši di dirwa gararo ka beke.
Mešongwana ya Go Ngwala e rutwa bjang?	<p>Go Ngwala Mmogo go latišiša Go Bala Mmogo. Morutiši o a laetša, a ba a šupetša bana ka moka ka magato a Go Ngwala gore bana ba kwešiše gore ditlhaka di bopa bjang mantšu, le gore mantšu ao a aroganego a bopa bjang mafoko, bohlokwa bja dikgoba magareng ga mantšu le tšhomišo ya maswaodikga.</p> <p>Go Ngwala ka noši go dirwa le Go Ngwala ga pele ge bana ba šomiša dithalwa le mantšu go ngwala dingwalwa tša bona ka Mphatong wa 1. Go ya mafelelong a Mphato wa 1, ba kgona Go Ngwala mafoko a bonolo. Ka Mphatong wa 2 ba kgona go ngwala bonnyane mafoko a mahlano mola ka Mphatong wa 3 ba kgona go ngwala bonnyane mafoko a seswai go iša go a lesome ka hlogo.</p>
Kelo ya Go Ngwala?	Kelo ya Go Ngwala e akaretša go feleletša foreimi ya Go Ngwala, Go Ngwala mafoko a mararo go iša go a mahlano ka seswantšho, Go Ngwala temana ka hlogo ya taba goba ka ditaba tša gagwe. Gape o kgona Go Ngwala molaetša, lenaneo le lengwalo.
Didirišwa	Phoustara ya poledišano, dipukukgolo, pukutšhomo ya DBE, tšhate ya tlotlontšu, foreimi ya Go Ngwala, leboto la mantšu, pukuntšu ya morutwana, matlakala ao a sego a ngwalela le dipuku tša go ngwalela.

Re lemoga bjang mafokodi mo Go Ngwaleng?	Go hloka boitshepo, go palelwa ke go kopolla sengwalwa sa morutiši go tšwa letlapeng goba tšhateng, go se kgone go ngwala mantšu ka bo yena, go se šomiše maswaodikga, diphošo tša thutapolelo.
Ela hloko	Laetša go ngwala mantšu le mafoko ka nako ya mongwalo le ka nako ya Go Bala Mmogo. Thekga ngwana ka o tee ka o tee ka nako ya sehlophana sa Go Ngwala.

Karolo ya Polelo	Tšhomišo ya Polelo
Ke eng?	Tšhomišo ya polelo ke dintlha tša popopolelo, popafoko, mongwalelo le kgetho ya mantšu, le ka moo lentšu goba sekafoko se šomišwago ka nepagalo. Ka lebaka la eng? Tsepelelo e nepišitšwe go melao ya popopolelo yeo e šomišwago go leleme le le itšeng. Leleme le lengwe le le lengwe le hlathollwa ke tšhomišo ya polelo, popego le ditlwaelo.
Re e dira neng?	Bokgoni bja tšhomišo ya polelo bo kopantšwe le mešongwana ya Go Theeletša le Go Bolela, Go Bala le Go Ngwala.
Tšhomišo ya polelo e rutwa bjang?	Bokgoni bja Tšhomišo ya Polelo bo rutwa ka kamano ka nako ya mešongwana ya Go Theeletša le Go Bolela, Go Bala le Go Ngwala. Ka mabaka a mangwe morutiši a ka hwetša go le bohlokwa go ruta popopolelo ka go otloga ka thuthwana ye kopana.
Kelo ya Tšhomišo ya Polelo?	Tšhomišo ya Polelo e dirwa ka mešongwana ya Go Theeletša le Go Bolela, Go Bala le Go Ngwala.
Didirišwa	Pukutšhomo ya DBE, Pukukgolo le Dipadišo.

Re lemoga bjang mafokodi a Tšhomišo ya Polelo?	Ga a kgone go šomiša maswaodikga a bonolo polelong ya go ngwalwa.
Ela hloko	Tsepelelo e lebišwe go tšhomišo ya maswaodikga dingwalweng ka nako ya dithuto tša Go Ngwala.

3.2 Taolo ya phapoši.

3.2.1 Kabo ya nako ya Maleme

Kabo ya nako ya Maleme go Leleme la Gae le Lelemetlaleletšo la Pele e filwe ka gare ga SEPHOLEKE (CAPS):

Dikolo tšeo di rutago Sepedi bjalo ka Leleme la go ithuta le go ruta di šomiša diiri tše šupa/seswai go Leleme la Gae le tše tharo/pedi go Lelemetlaleletšo la Pele (FAL) Mphatong wa 1 le wa 2. Ka Mphatong wa 3 kabo ya nako ya Leleme la Gae ke diiri tše šupa/seswai mola ya Lelemetlaleletšo la Pele (FAL) e le diiri tše nne/tharo.

3.2.2 Tšhupadipaka

Nako ya go bala go ya ka SEPHOLEKE e swanetše go laetša mo tšhupadipakeng gomme e akaretše dithuto tša Go Bala ka go Abelana; Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa; Temogo ya Medumo le Ditumatlhaka le Go Ngwala (Go Ngwala ka go Abelana; Go Ngwala ka noši; popopolelo; tlotlontšu le mošomo wa piletšo) go tloga ka Mošupologo go fihla ka Labohlano. Tšhupadipaka e swanetše gore e akaretše dithutwana tše di lebišitšwego go Go Theeletša le Go Bolela le Mongwalo.

3.2.3 Kabo ya nako ya Go Bala le Go Ngwala go tšhupadipaka

Ka nako ya Thuto ya Polelo go swanetše go ba le nako yeo e abelwago Go Bala le Go Ngwala. Nako ye e fa morutiši sebaka sa go ruta Go Bala Mmogo go latelwa ke Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa le dihlopha tše pedi letšatši le lengwe le le lengwe. Ka nako ya Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa (sehlopha se sennyane sa go bala le morutiši) barutwana ka moka ba swanetše go swaragana le go tiišetša mošomo wa ditumatlhaka; mopeleto; popopolelo; Go Ngwala; Go Ngwala ka kwešišo; Go Bala ka Sehlopha le Go Bala ka noši.

3.2.4 Peakanyo le boitokišo bja morutiši

- **Faele ya peakanyo ya morutiši**

Faele ya Morero wa thuto ya morutiši e swanetše go ba le ditlabakelo ka moka tša go mo thuša go ruta bjalo ka: Tshedimošo ya Boitsebišo, tšhupadipaka, Lenaneotheo, Lenaneo thuto, Boitukišo bja tšatši ka tšatši, Mešongwana ya tšatši ka tšatši.

- **Didirišwa tša go bala.**

Didirišwa tša go bala di akaretša tše di latelago; Pontšho ya lenaneo la beke, Pukukgolo; Padišo; Pukutšhomo ya DBE; Sengwalwa sa go balela godimo, Dipapetla tša poledišano; Dipapetlakgadima; Dikarata tša ditumatlhaka; Didirišwa tša nnete; Mešomo ya Go Ngwala; Dikgakantšhane; Dipopi le tše dingwe.

3.2.5 Lenaneo la tšatši ka tšatši.

Lenaneo la tšatši ka tšatši le akaretša tše di latelago:

- Tšhupamabaka, Papetla ya boso, Papetla ya matswalo, Ditaba tša gago.
- Go balela godimo

- Go anega kanegelo
- Temogo ya medumo
- Ditumatlhaka
- Go ahlaahla go go akaretšago Mabokgoni a Bophelo goba sengwalwa sa go balwa.
- Tlotlontšu ye mpsha (Sererwa, Mongwadi)
- Foreimi ya Go Ngwala

3.2.6 Taolo ya didirišwa tša go bala

Dira sekgoba sa go bea didirišwa tša go bala ka phapošing

- Bea Dipapetla tša poledišano; Pukukgolo; Dipadišo gabotse rakeng/tafoleng
- Dipapetlakgadima; Dikarata tša ditumatlhaka le Dikarata tša go bala di ka bolokwa ka gare ga lepokisi;
- Dipuku tša mešongwana ya phapošing ya barutwana le Dipukutšhomo tša DBE di bewe mo tafoleng /moraleng mo barutwana ba ka di fihlelelago.

3.2.7 Peakanyo ya ka phapošing

- Bea pepeneneng dipapetla tša sererwa mohlala: Papetla ya Merogo le Dienywa; Tšhate ya ditumatlhaka godimo ga lebotu,
- Kgabiša ka mešongwana ya barutwana lebotong.
- Abela karolo ya mantšu leboteng. Mohlala: b> bana, bona, balemi, ts> tsela, tsebe, tsatsela, ntlh>ntlhaba, ntlhakodiša.
- Dira Sekhutlwana sa go bala.

Peakanyo ya phapoši borutelo - Mphato wa R		
Lefelo la dipoloko la go ithutela	Lefelo la dipuku la go ithutela	Thuto ya tša boikgopolelo
Thuto ya Dipalo	Thuto ya Polelo	Thuto ya Mabokgoni a Bophelo
Seswantšho, sekapalo le leinapalo 1 - 10 <div style="display: flex; align-items: center; gap: 10px;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">1</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">•</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;">tee</div> </div> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Temogo ya dinomorokgahliša ◆ Dipoloko le didirišwa tša go aga. ◆ Dibopego tšeo di dirilwego ka go lekanela (dibopego tša tšeometri). ◆ Tšhate ya mebala ◆ Mešongwana ya go loga ◆ Tšhate ya tša boso ◆ Tšhupamabaka ◆ Tšhate ya botelele ◆ Dipoloko tša go aga 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Dipapetla tša seswantšho sa modumo, le lentšu la modumo ◆ Sekhutlo sa dipuku sa go homola ◆ Lefelo la kgopolo Dipapadi tša temogo, mantharane (go bopa. diphasele, tsebopolelo le diphaphethe). ◆ Tšhate ya matswalo 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Go bapala karolo ya yo mongwe ba apere diaparo tša boikgopolelo le disete tša teye. ◆ Megala ◆ Didirišwa tša ka moraleng ◆ Dibapadišwa ◆ Ditšhate tša mešongwana ◆ Diswantšho

3.3 Mananeothuto a Dihlopha tša Motheo Mephatong ya R – 3

3.3.1 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa R

Mphatong wa R, tšhupadipaka e bitšwa lenaneo la tšatši ka tšatši. E na le dikarolokgolo tše tharo:

- **Mešomo yeo e hlahlwago ke morutiši:** Thuto ya polelo e lebeletše kudu Go Bala, go anega dikanegelo, Go Bala Mmogo le Go Balela Godimo. Thuto ya Temogo ya Medumo, Go Bala ga Mathomo le Go Ngwala di dirwa ka mokgwa wa togaganyo ka nako ya go tsepelela thutong ya polelo.
- **Dipapadi tšeo di hlamilwego ke bana**
Go raloka ka tokologo ka phapošing:
 - ◆ Sekhutlopuku/lefelo la dipuku: Barutwana ba ka kgetha dipuku ka tokologo gomme ba ipalela.
 - ◆ Sekhutlo sa boikgopolelo: Se godiša dibaka tša Go Theeletša le Go Bolela go swana le go bapala ka go ekiša, go šomiša dikgakantšhane le diphaphete.
 - ◆ Lefelo la go bopa: Le thuša barutwana ka go ba fa menyetla ya go godiša tlhaologanyo.
- **Thaloko tokologo ya ka ntle:** Ka nako ya thaloko ya tokologo barutwana ba ka raloka dithaloko tša go swana le go namela meswinki, ditšankeletšimi. Gape se se godiša temogo ya sekgoba. Temogo ya sekgoba e bohlokwa go godiša temogo ya mešifa ya mosepelo. Temogo ya mešifa ya mosepelo e thumeletša tsebo ya tsebotlhaka, temogo ya sekgoba le tšhupetšo tšeo di tšwelelago ge morutwana a thoma Go Bala le Go Ngwala.

Lenaneo la tšatši ka tšatši

Mananeo a tlwaelo a Mphato wa R a fa menyetla ya go ithuta bokgoni bja tsebotlhaka ntle le maikemišetšo.

- Go itlwaetša boithomelo: Sebakeng sa gore morutiši a dumelele bana ba ema ka mothaladi go letela go tsena ka ntlwaneng ya boithomelo, morutiši a ka šomiša sebaka se go godiša temogo ya foneme. A ka re bana ka moka bao maina a bona a thomago ka tlhaka goba modumo wa S ba ka ya ntlwaneng ya boithomelo.
- Nako ya dijo: Bolelang ka dijo tšeo ba di jago.
- Nako ya go phutha le go tloga: Barutwana ba opela dikoša le mmino.

3.3.2 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 1

MPHATO WA 1 LENANEOTHUTO LA BEKE: DIIRI TŠE 7									
MOŠUPOLOGO		LABOBEDI		LABORARO		LABONE		LABOHLANO	
Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo	
Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15
Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30
Mongwalo	30	Go Ngwala	15	Mongwalo	30	Go Ngwala	15	Go Ngwala	15
Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15	Go Theeletša le Go Bolela	30	Go Theeletša le Go Bolela	15
Go anega		Go Balela Godimo		Go anega		Go Balela Godimo		Go anega	
PALOMOKA	90	PALOMOKA	75	PALOMOKA	90	PALOMOKA	90	PALOMOKA	75

3.3.3 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 2

MPHATO WA 2 LENANEOTHUTO LA BEKE: DIIRI TŠE 7									
MOŠUPOLOGO		LABOBEDI		LABORARO		LABONE		LABOHLANO	
Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo		Tša boso-bomolomo	
Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15	Ditumatlhaka	15
Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30
Mongwalo	30	Go Ngwala	30	Mongwalo	15	Go Ngwala	15	Go Ngwala	15
Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15	Go Theeletša le Go Bolela	30	Go Theeletša le Go Bolela	15
Go anega		Go Balela Godimo		Go anega		Go Balela Godimo		Go anega	
PALOMOKA	90	PALOMOKA	90	PALOMOKA	75	PALOMOKA	90	PALOMOKA	75

3.3.4 Lenaneothuto la tšatši ka tšatši le mananeo a tlwaelo a Mphato wa 3

MPHATO WA 3 LENANEOTHUTO LA BEKE: DIIRI TŠE 7									
MOŠUPOLOGO	LABOBEDI		LABORARO		LABONE	LABOHLANO			
Tša boso-bomolomo	Tša boso-bomolomo	Tša boso-bomolomo	Tša boso-bomolomo	Go Theeletša le Go Bolela - Tša boso-bomolomo - Go anega	30	Go Theeletša le Go Bolela -Tša boso-bomolomo - Go Balela godimo	15		
Go anega	Go Balela Godimo	Go Balela Godimo	Go Balela Godimo						
Ditumatlhaka	10	Ditumatlhaka	10	Ditumatlhaka	10	Ditumatlhaka	10	Ditumatlhaka	20
Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15	Go Bala Mmogo	15			Go Bala Mmogo	15
Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30	Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa	30
Mongwalo	30	Go Ngwala	30	Mongwalo	15	Go Ngwala	15	Go Ngwala	15
PALOMOKA	85	PALOMOKA	85	PALOMOKA	70	PALOMOKA	85	PALOMOKA	95

*Re šomiša metsotso e 5 ya Go Theeletša le go Bolela go ruta Go anega le Go Balela Godimo

KAROLO YA 4: RE GODIŠA LE GO KGO THATŠA BJANG SETŠO SA GO BALA?

Karolo ye e re fa kakaretšo ya go hlagiša setšo sa go bala sekolong.

4.1 4.1 Boemo bja phapoši

- **Phapoši yeo e kgabilego ka dikgatišo tša mehutahuta, bj.k** diphoustara tša hlogo ya taba, diphoustara tša ditumatlhaka, mantšu a lebotong, dilo tša go ba le maina, maina a bana le mengwalo.
- **Sekhutlwana sa go bala:** Dipuku tša dikanegelo tša mphato le tša dikanegelo tšeo e se go tša nnete, dikarata tša go bala, puku ya bana ya metlae.
- Dikanegelo tša tšatši ka tšatši, Go Balela Godimo, dithutwana tša Go Bala Mmogo le tša Go Bala ka Sehlopha sa go Hlahlwa.

4.2 Barutiši

- Barutiši le bana ba tšweletša dipuku ka mafolofolo nakong ye nngwe le ye nngwe ge go kgobokanwe;
- Go bolela ka dipuku tše di tlwaelegilego le bangwadi;

4.3 Hlogo ya sekolo le Sehlophataolo sa Sekolo (SMT)

Ba swanetše go:

- diragatša lenaneo la go bala e lego DAR (Drop All and Read);
- boledišana ka bohlokwa bja go bala dikopanong (mohl. ya batswadi, bj.bj.) goba meletlong (mohl. ya go aba meputso, bj.bj.) ya sekolo;
- diragatša mananeo a go bala le mekete ya dipuku (e sego fela gatee ka ngwaga ka beke ya dipuku, eupša ba diragatše kotara ye nngwe le ye nngwe);
- laletša maloko a setšhaba (ba dipapadi, baboithabišo, batswadi) go boledišana ka bohlokwa bja go bala le ka moo go tšeago karolo maphelong a bona;
- eba le mananeo a diphadišano tša go bala le tša mopeleto;
- hlohleletša barutwana go tšea karolo diphadišanong tša go bala;
- gatiša temana kuranteng ya setšhaba ka ga go bala, mananeo a go bala le kgodišo ya bokgobapuku;
- hlohleletša barutwana go ba maloko a bokgobapuku bja sekolo le bokgobapuku bja setšhaba;
- kgabiša ka diswantšho tša bana le barutiši ba bala, le tša babadi bangwe ba go tsebege ba bala;
- kwalakwatša “**puku ya beke**” yeo e kgethilwego ke hlogo ya sekolo.

4.4 Go tšeakarolo ga batswadi le setšhaba

Batswadi le setšhaba ba swanetše go:

- theeletša le go hlohleletša bana go bala;
- go bala le bana ba bona dikuranta le dingwalwa tše dingwe;
- kgatha tema dikopanong tša sekolo tša go bala;
- šomiša bokgobapuku bja setšhaba;

- tsenela Sehlopha sa Go Bala sa sekolo;
- fa sekolo dipuku le dingwalwa tše dingwe tša go bala;
- ithaopa go ba bathuši ba barutiši ba go bala ka phapošing;
- ithaopa go hlokomela bokgobapuku bja sekolo.

Sekolo se sengwe le se sengwe se swanetše go bea puku seatleng sa ngwana yo mongwe le yo mongwe ka mehla.

KHUTŠOFATŠO YA MAREO

EGRA – Early Grade Reading Assessment

CVCV - tumammogo/tumanoši/tumammogo/tumanoši

SEPHOLEKE - Setatamete sa Pholisi sa Lenaneothuto le Kelo

VCV – tumanoši/tumammogo/tumanoši

SMT – Sehlophataolo sa Sekolo

TLHALOŠONTŠU

Ability	Bokgoni
Academic	Thuto
Accurate	Nepagalo
Achieving	Phihlelelo
Acquired	Humane/ hweditše
Activate	Diragatša
Activities	Mešongwana
Advantage	Mohola
African languages	Polelo ya seAfrika
Agglutinating	Polelo ya mantšu e hlomelwa meselana le dihlogwana mo kutung ka tatelano
Alignment	Go tsepanya
Allocation	Kabo
Alternatively	Ka nako ye nngwe
Approaches	Batamela/latelela
Aspects	Lekala/kokwane
Assessment guidelines	Mothalohlahli
Attention	Go laetša šedi
Attitude	Maikutlo
Audio clip	Ditsopolwa tša ditheeletšo
Automaticity	Maemo a go itiragalela
Awareness	Ditemogo
Background knowledge	boithekgo bja tsebo
Balance Literacy Approach	Mokgwa wa go ithuta Go Bala le Go Ngwala ka Tekanelo
Basis	Theilwe
Bibliography	Methopo

Blank paper	Letlakala la go se ngwalelwe
Blend	Ditlhakatswakanyo
Calendar	Tšhupamabaka
CAPS	SEPHOLEKE
Characteristics	Phaphantšho ya digalo
Characters	Baanegwa
Classroom layout	Peakanyo ya phapoši
Coach	Mohlali
Coalescence	Momagano
Code	Go gatiša
Cognitive development	Kgolo ya megopolo
Comics	Puku ya metlae
Common comprehension strategies	Maano a o a tlwaelegilego a kwešišo
Component	Seripana/ Karolo
Comprehension strategy	Maano a go kwešiša
Comprehension	Kwešišo
Concept	Kgopolo/kakanyo
Conceptual growth	Kgopolo ya hlago
Conflict	Kgohlano
Conjunction	Makopanyi
Consonants	Ditumammogo
Consonant blend	Tumammogotswakanya
Content	Diteng
Context	Tshwaragano/kamano
Contribute	Go tšea karolo/abela
Core	Go fa šedi
Covering	Sepipetšo
Cracks	Mafokodi
Curiosity	Tumo ya go tseba
Daily activity	Mošomo wa tšatši ka tšatši
Decoding	Piletšo ya Medumo le Mantšu
Dedicate	Abela/gafela
Delete	Go tloša

Demonstrate	Go laetša
Develop	Tšweletša
Development	Tšwetšopele
Diagram	Tumammogopedi
Direction	Tšhupetšo
Display	Pontšho/bontšha
Element	Ditiragalo
Embedded	Logagantšwego
Encounter	Gahlana/kopana
Explicitly	Ka go bonagala
Expose	Bea molaleng
Exposure	Go bea molaleng
Fiction book	Dipuku tša boikgopolelo
Fiction	Dilo tšeo di sa kgonegego
Figure	Sebopego
Fix up strategy	Leano la go lokiša
Flash card	Papetlakgadima
Focus	Go tsepelela
Foundation Phase	Sehlopha sa Motheo
Glossary	Hlalošontšu
Grade	Mphato
Grammar	Popopolelo
Gross motor skills	Bokgoni bja go šomiša mešifa ye megolo
Guidelines	Hlahla
High frequency words	Mantšu a go tšwelela kgafetšakgafetša
Idea	Dikgopolo
Identify	Lemoga/Hlatha
Implementation	Tiragatšo
Incidental	Ka sewelo
Independent reader	Go bala ka noši/go ipalela
Individual sounds	Modumo wa go ikemela
Inference	Go dira dikgokaganyo
Influence	Khuetšo
Interest	Kgahlego

Integrated	Go kopanya
Introduction and background	Matseno le boithekgo
Involve	Go akaretša
Jumble	Hlakahlakantšha
Knowledge	Tsebo
Language of Learning and Teaching	Polelo ya go ithuta le go ruta
Language proficiency	Bokgoni bja polelo
Language structure	Sebopego sa polelo
Language usage	Tšhomišo ya polelo
Learner support	Barutwana ba go hloka thekgo
Lesson	Thuto
Letter card	Lentšukarata
Letter sound	Modumotlhaka
Listening comprehension	Go theeletša ka kwešišo
Literacy gap	Phahla ya polelo
Little exposure and practice	Go hloka menyetla le go ithuta go bala
Magazine	Kgatišobaka
Managing	Taolo/laolwa
Manual	Pukutšhomo
Meaning	Tlhalošo
Monitor/Monitoring	Lekola
Morpheme	Lebopi
Morphology	Thuto ya popopolelo
Narrative	Kanegelo
Natural disaster	Ditiragalo/Masetlapelo a tlhago
Neatness	Bokgwari
Newspaper	Kuranta/Lephephataba
Non-fiction	Dilo tšeo di kgonegago
Noun	Leina
Number freeze	Sekapolelo sa go ba le seswantšho le leinapalo
Opportunity	Monyetla
Oral reading fluency	Go bala ka bomolomo ka thelelo
Orthography	Sebopego sa mokgwa wa Mongwalo wa polelo

Overlap	Go retološa difaro
Pentagraph	Ditumammogohlano
Perception development	Tšwetšopele ya temogo
Perception	Temogo
Phonemic Awareness and Phonics	Temogo ya Medumo le Ditumatlhaka
Phonic freeze	Seswantšho; sekapalo le leinapalo
Phonics	Ditumatlhaka
Phonology	Thuto ya medumo
Plan	Maano/morero
Poor decoding	Go palelwa ke go bileletšwa ga medumo le mantšu
Prefix	Dihlogwana
Preposition	Mašupi
Print rich classroom	Phapoši ya go huma ka dingwalwa; mantšu le diswantšho
Prior knowledge	Semelo sa tsebo
Pro	Matwetwe
Problem	Thulano
Puppet	Phaphete/ Popi
Purpose	Morero
Quadgraph	Ditumammogonne
Quickly	Ka bjako
Read silently	Go bala ka situ
Reader response	Maikutlo a Mmadi
Reading culture	Tlhohleletšo ya setlwaedi sa go bala
Refers	E šupa/laetša
Reversal	Go fapantšha ditlhaka
Rhyme	Morumokwano
Role model	Mohlhohleletši
Sand tray	Tshelwana ya mohlaba/lešabašaba
School Management Team	Sehlophataolo sa Sekolo
Self-confidence	Boitshepo
Self-efficacy	Bokgoni bja hlago
Sentence strip	Moseto wa mafoko
Shared reading	Go Bala Mmogo

Simple noun	Maina a a tlwaelegilego
Simple to complex	Bonolo go ya bothateng
Spatial awareness	Temogo ya sekgoba
Special blend	Ditlhakatswakanywa tše kgethegilego
Stimulate	Hlabošago
Strategies	Mekgwa/Maano
Suffix	Moselana
Summarize	Khutšofatša
Summary	Kakaretšo
Support	Thekga
Syllable consonant	Noko ya tumammogo
Syllables	Dinoko
Table	Lenaneo/Sebopego
Target	Tebanyo
Terminology	Mareo
Text	Sengwalwa
Textual	Tša go ngwalwa
Timetable	Tšhupadipaka
Transcribe	Go ngwalolla
Trigraph	Ditumammogotharo
Unique features	Dipopego tše di kgethilwego
Vision	Pono
Visual	Diswantšho
Visualising	Hlama seswantšho ka gare ga kgopolo
Vocabulary	Tlotlontšu
Vowels	Ditumanoši
Vowel deletion	Go tloša tumanoši
Weekly routine	Lenaneo la beke
Wireless	Kgašo ya maphoto
Workbook	Puku tšhomo ya barutwana
Young learner	Barutwana ba bafsa

METHOPO YEO E DIRIŠITŠWEGO

1. National Education and Collaboration Trust (2016), Teaching Reading: A Deeper Understanding
2. Department of Basic Education (2011), Curriculum and Assessment Policy Statement: Sepedi Home Language
3. Department of Basic Education (2008), Teaching Reading in the Early Grades
4. Phumelela Education (2006), Sesotho sa Leboa/ English Pukuntšu Dictionary, Phumelela Books, Cape Town
5. Mogodi, M1., Mogodi, M2. (2013) *Oxford Sesotho sa leboa- Seisemane, English- Northern*, 6th Impression, Oxford University Press Southern Africa, Cape Town.
6. Department of Education and Training, Departmental Northern Sotho Language Board (1988), *Northern Sotho Terminology and Orthography*, Department of Education and Training, Pretoria.
7. Kriel, T.J., Prinsloo, D.J., Sathekge, B.P. (2004), *Popular Northern Sotho Dictionary*, 4th Edition, Pharos, Cape Town.

Published by the Department of Basic Education

222 Struben Street

Private Bag X895, Pretoria, 0001

Telephone: 012 357 3000 Fax: 012 323 0601

ISBN: 000-0-0000-0000-0

© Department of Basic Education

website

www.education.gov.za

facebook

www.facebook.com/BasicEd

twitter

www.twitter.com/dbe_sa